

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Antonín Šťastný

**Obraz Lucemburků v českých
učebnicích dějepisu v 19. a 20. století**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Eva Doležalová, Ph. D.

Praha 2016

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 23. dubna 2016

Antonín Šťastný

Bibliografická citace

Obraz Lucemburků v Českých učebnicích dějepisu v 19. a 20. století [rukopis] :
diplomová práce / Antonín Šťastný ; vedoucí práce: PhDr. Eva Doležalová Ph. D.. --
Praha, 2016. -- 93 s.

Anotace

Cílem této diplomové práce je charakterizovat obraz Lucemburků v českých učebnicích dějepisu v 19. a 20. století. Práce vychází z předpokladu, že výuka dějepisu ve školách (základních a středních) se výrazně podílí na utváření identity mladého člověka. Diplomová práce popisuje vývoj tohoto obrazu a způsob, jakým se do vzdělávacích publikací promítaly aktuální dobové nálady a jejich proměny v kontextu historického vývoje. Dynamický vývoj obrazu českých dějin 14. a 15. století v učebnicích je ústředním námětem práce. Zaměřena bude především na historické postavy českých lucemburských králů: Jana Lucemburského, Karla IV., Václav IV. a Zikmunda Lucemburského.

Klíčová slova

Lucemburkové, učebnice, dějepis, identita, škola, vzdělanost

Abstract

The objective of this diploma thesis is to characterize the image of Luxembourgs in the Czech history textbooks in the 19th and 20th century. The work is based on the assumption that the history education takes a significant part in making a young person's identity. The thesis describes the development of this image and the way in which the educational literature reflected the atmosphere of the day and its transformation in the context of historical development. The dynamic development of the image of the Czech history of 14th and 15th centuries is the central theme of the work. It will be mainly focused on the historical figures of Bohemian Luxembourg kings: John of Luxembourg, Charles IV, Wenceslaus IV and Sigismund of Luxembourg.

Keywords

Luxemburgs, textbooks, history, identity, school, education

Počet znaků (včetně mezer): 189 025

Poděkování

Zde bych chtěl poděkovat paní PhDr. Evě Doležalové, vedoucí práce za její pomoc. Děkuji také všem, kdo mi poskytli cenné rady a materiály, které posunuly tuto práci výrazně vpřed.

Obsah

Úvod	7
1. Hledání pravdy v historii	10
1.1. Paměť, vnímání, porozumění a záměrné ovlivnění	12
1.2. Historická paměť (kolektivní paměť) a fenomén paměti	13
1.3. Formování identity.....	14
2. Přehled vybraných zákonných nařízení v rámci školství se vztahem k výuce historie.....	22
3. Školská soustava ve stručnosti.....	27
4. Učebnice používané k výuce, které ve svém obsahu zmiňují Lucemburky.....	32
4.1. Školní učebnice a jejich hodnota pro výzkum historie	32
4.2. Rozšíření masového používání učebnic.....	33
4.3. Nejpoužívanější učebnice	34
4.4. Výuka dějin v 19. a 20. století na jednolitých druhích škol a zmínky o období Lucemburků	39
5. Srovnání vývoje historického bádání s texty v učebnicích.....	47
6. Proměny obrazu českých lucemburských panovníků	49
6.1. Obraz Jana Lucemburského	50
6.1.1. Proměny pohledu na Jana Lucemburského v 19. století.....	53
6.1.2. Představa Jana Lucemburského ve 20. a 21. století.....	53
6.1.3. Proměny pohledu ve 20. století.....	56
6.2. Obraz Karla IV.....	57
6.2.1. Pohled na Karla IV. v učebnicích 19. století	57
6.2.2. Pohled na Karla IV. v učebnicích 20. století	59
6.2.3. Celkový pohled na Karla IV.	61
6.3. Václav IV. v učebnicích z 19. a 20. století	62
6.3.1. Souhrn hledisek 19. století.....	65
6.3.2. Pohled na Václava IV. očima 20. století.....	65
6.3.3. Devadesátá léta 20. století a současnost	68
6.3.4. Celkový souhrn	68
6.4. Zikmund Lucemburský a jeho podoba v 19. a 20. století.....	70
6.4.1. Náhledy 19. století	70
6.4.2. Náhledy 20. století	71
6.4.3. Některé z pohledů 21. století	73
6.4.4. Mýtus Zikmunda Lucemburského v učebnicích.....	74

7. Lucemburští panovníci - souhrn	76
8. Hledání historického pojetí v současné výuce	78
9. Některé učební pomůcky zmiňující Lucemburské panovníky na českém trůnu	80
Závěr	81

Úvod

Téma této práce jsem si vybral na základě mého dlouhodobého zájmu a osobního výzkumu v oblastech promítání vztahu středověku do současnosti a manipulace s historickými skutečnostmi na pozadí vývoje školní výuky. Moje práce by měla potvrdit předběžnou hypotézu, že v průběhu 19. a 20. století docházelo k proměnám pohledu na české panovníky dynastie Lucemburků v závislosti na politicko-sociálních změnách a to mimo jiné také formou školních učebnic dějepisu. Tato skutečnost byla následně svázána s tlaky na transformaci identity společnosti. Celý proces vycházel z rozsáhlé proměny založené na koncepčně se lišících směrech ztvárnění českých dějin. V poměrně krátkém čase ale došlo k prosazení vůdčího směru (konceptní pojetí Františka Palackého), které razantním způsobem ovlivnilo další vývoj po většinu mnou sledovaného období.

V následujících kapitolách nejprve proniknu do problematiky vnímání skutečností a jejich ukládání v paměti, to vše na pozadí reality pravdivosti výkladu. Následně se pokusím o vysvětlení souvislostí mezi vnímáním jednotlivce a skupiny, vzájemné ovlivnění těchto subjektů, ale také působení ostatních vlivů, jak přirozených tak umělých na vytváření kolektivní paměti. Tuto paměťovou skutečnost včlením do kontextu historického bádání za použití školních učebnic. Poté přejdu k pojmu identita, který ve stručnosti objasním, a to v souvislosti s transformací do kolektivní identity a posléze národní. Na základě těchto skutečností ukáži formování národních myšlenek a postavení učebních textů v tomto procesu. Obzvláště u textů historických dějů, které jsou díky svému obsahu určité politikum. To vše s uvedením příkladů a směru formování těmito prostředky, počínaje romantismem a myšlenkami Johanna Gottlieba von Herdera, jenž ovlivnil Palackého, Masaryka a jiné slavné osobnosti české státnosti. Nezapomínám však ani zdůvodnit počátky tohoto procesu v době předešlé, tedy v osvícenství a jeho reformacích. Zavedení povinné školní docházky, rozšíření učebnic a pokynů ke vzdělávání se zvláštním zřetelem na znalost dějin. Dále soustředím svou pozornost na postupné oslabování státní ideje v národní prospěch. (Tyto snahy se v učebnicích promítly s určitým opožděním.) Postupně přes období první republiky, následně protektorátu až po současnost uvedu hlavní směry vytváření státních vazeb na základě určité identity.

Další větší celek věnuji zákonným nařízením, která v rámci školství upravují výuku historie, tedy skutečností, kterými se stát snažil uplatněním svého mocenského postavení prosadit idealistické tlaky a jimiž určuje předávání národních tradic, počínaje vydáním Všeobecného školského řádu pro německé normální, hlavní a triviální školy ve spojených císařsko-královských dědičných zemích (6. 12. 1774), jehož hlavním autorem byl Johann Ignaz von Felbiger, který v tomto nařízení, ale i ve svých pozdějších pracích, zdůraznil důležitost výuky dějin. Dále zavedením dějepisu společně se zeměpisem a následným prohlubováním další výuky tohoto předmětu na středních školách. Také se soustředím na všechny změny, které následovaly během dvacátého století, jako bylo nařízení odtržení dějepisu od zeměpisu nebo povinné přeškolení učitelů za protektorátu. Neopomenu rovněž nahlédnout do některých opatření z éry komunismu.

Pro snazší orientaci v této problematice se ve zkratce pokusím uvést systém školských soustav tak, jak byl nastaven v 19. století a následně upravován až do dnešních časů. Už z toho důvodu, že se nám celý systém dnes může jevit nesrozumitelný, vysvětlím tedy některé pojmy a zařadím je do celku. Tím bude následující text snadněji uchopitelný a lze si pak lépe představit, komu byla každá z učebnic dějepisu nebo podobného předmětu určena, kde byl žák seznamován s naším tématem, a na jakou úroveň výuky bylo třeba na každém stupni jednotlivého vzdělávacího zařízení dosáhnout. Navíc zde uvedu vztah celého systému k výuce historie.

Pohled na učebnice se vztahem k rodu Lucemburků bude pak následujícím krokem v mé práci. Prvotně zmíním zavádění těchto učebních materiálů do škol na počátku reformace a poté uvedu nejpoužívanější učebnice v rámci výuky. Budu se snažit nevynechat ani ostatní, kterým se takového postavení nepovedlo dosáhnout. Abych získal obsahové vyváženosti, a to bez ohledu, zda se jedná o knihy stejného názorového proudu, či nikoliv, zakončím tuto kapitolu krátkým pohledem na současný stav a používání těchto materiálů. Naznačení problematiky ve výuce dějin a jejího významu v průběhu více jak dvou staletí bude další zkoumanou otázkou. Na celou věc však nahlédnu poněkud jinak, a to jak ze strany koncepčního podání, tak i dalších souběžných jevů, přičemž vždy v průběhu sledování poznamenám důležitost postavení Lucemburského rodu ve výuce během udávaného období.

Ve stručnosti pak porovnáám vývoje historického bádání s některými učebnicemi, které ve své práci cituji. Je pochopitelné, že v rozsahu této práce není možné obsáhnout celou historickou vědu, všechny její metody zkoumání a disciplíny. Zaměřím se pouze na několik příkladů z užší části českého dějepisectví a krátce popíši určitý moment jejich střetů. Především půjde o určitou konfrontaci učebnic Aleše V. Pařízka a kritiku ze strany Josefa Jungmanna a následně Josefa Pekaře s reakcí Jana Pachtý. Tyto dvě učebnice jsem si vybral zcela záměrně, protože se z mého pohledu jedná o dosti kvalitní práce co do pojetí látky, tak i uchopení základních principů. Dílo A. V. Pařízka muselo být přínosné zejména z hlediska propracovanosti a posunutí dosavadní koncepce výuky a to i přesto, že jeho původní účel byl spíše směřován k naučné literatuře a ne vysloveně k učebnici. Pekařova učebnice své nesporné kvality potvrzuje dodnes mimo jiné tím, že je používána už více jak sto let a autor měl neustále čtenáři co sdělit i navzdory měnícím se ideologiím.

Tím opustím pole obecného náhledu a přejdu k jádru mé práce, kterým je pohled na Lucemburky očima společnosti od počátku reformace školství až po současnost. Vhledem k tomu, že časově jde o dosti rozsáhlý úsek, ve kterém se často měnil pohled nejen na rod Lucemburků, ale i na podstatu a význam dějin obecně, nehledě na obrovské sociální a politické změny, rozdělil jsem obrazy pohledu na několik časových úseků u každé osobnosti.

Nejprve budu čerpat z materiálů zachycujících osobnost Jana Lucemburského od přelomu 18. a 19. století až po počátek dvacátého věku. Přejdu tedy od osvícenských hledisek, přes rozličné náhledy obrozenců hledajících novou cestu (a postupně ovlivňované zejména Františkem Palackým) až k pojetí formulované tzv. Gollovou školou. Tím uzavřu první etapu a budu se věnovat úhlům náhledu ve století dvacátém až po současnost. V tomto období však podrobněji rozdělím sledovanou časovou osu, konkrétně na prvorepublikové období, protektorát, roky 1945-1989 a polistopadovou éru. V posledním zmíněném úseku zdůrazním počátek let devadesátých, kdy došlo k společenským a politickým změnám a také k rozdělení Československa, s tímto obdobím byla totiž spojena také dosti citelná změna přístupu k období posledních Lucemburků. Nakonec představím zbývající časový prostor až po současnost. Toto poslední období zmíním pouze ve vybraných titulech, a to s ohledem na jejich používání. V tomto směru vycházím jednak z průzkumu používání učebnic,

provedeným Pedagogickým centrem v Plzni v roce 2000, následně pak v roce 2008, a také informací z Asociace učitelů dějepisu.

U každé změny v postojích se pak snažím uvést pravděpodobný důvod jejího vzniku a na závěr vybírám nejčastěji zmiňované mýty okolo panovníka s možným zdrojem jejich původu. Tento postup následně aplikuji u Karla IV., Václava IV. a Zikmunda Lucemburského. Synům Karla IV. se budu snažit poskytnout větší prostor, a to z důvodů jejich zastínění a nižší obecné propracovanosti tématu, zejména pak u Zikmunda Lucemburského, u něhož se pokusím o jiný styl náhledu na jeho osobnost. Před závěrem práce provedu krátké shrnutí nad panovníky tohoto rodu, spolu se zamyšlením se nad hledáním historického pojetí v současné výuce, kde zmíním největší dnešní problém, jímž je vyčerpání dosavadního směru ve výuce a hledání nového pod tlakem rychlých globálních změn.

Nakonec vytvořím souhrn všech poznatků mého výzkumu na tomto poli a nastíním možné další spojitosti s tímto tématem.

1. Hledání pravdy v historii

Na úplném začátku je třeba se zamyslet nad tím, jak člověk poznává a jakým způsobem si ukládá do paměti. V rámci poznávání je zde jeden velice důležitý moment, kterým je zprostředkování dané věci. Již Prótagorás z Abdér vyslovil přesvědčení, že „Člověk je mírou všech věcí jsoucích, že jsou a nejsoucích, že nejsou.“¹ Tudíž poznání je věcí relativní. O toto tvrzení se opírají další sofisté, kteří na relativitě pravdy zakládají svou argumentaci v rámci své rétoriky. Problémem pravdivosti výkladu se zabýval také Platon. Ten pravdu považoval za nejvyšší hodnotu a sofisty ústy Sokrata obviňoval z devalvace této hodnoty. Jinak se na celou věc díval Aristoteles, v jeho díle *Rétorika* řeší tento spor (pravdy a přesvědčování) tím, že souhlasí s Platonem, tedy pravda je důležitá, ovšem je třeba rétoriky jako užitečného nástroje k jejímu prosazení.

Zde se na okamžik vzdalme od filozoficko-historické posloupnosti, protože na tomto místě bych rád uvedl velice pěknou definici, pro historika zmiňovanou Paulem Veynem

¹ STÖRIG 1992, 110

v jeho knize Jak se píšou dějiny. „Historik ... není ani sběratel, ani estét; nezajímá ho ani krása, ani vzácnost. Nezajímá ho nic než pravda.“² Tím se ocitáme záhy zpět v kruhu na téma pravda a předkládání jejího výkladu.

Co se výkladu samotného týče, už Aristoteles popsal tři základní složky - ethos (povaha komunikátora), pathos (stav obecnosti) a logos (sdělení samotné). Původní idea byla nadále formována v období helénismu, kde na stoických školách byl kladen důraz na trivium (gramatika, rétorika, dialektika). Podle stoiků byla právě gramatika a rétorika základem logiky. Rétorika byla pak založena na tropech a figurách a Římané se následně opírají o tyto řecké základy. Uchopená myšlenka byla propracována a využívána převážně jako nástroj politicky. Největší řečníci tohoto období Marcus Tullius Cicero a Marcus Fabricius Quintilianus byli považováni za pokračovatele původního Aristotelova učení. Konceptní pokračování bylo pak možno vidět u sv. Augustina, který vypracoval nové rétorické doktríny, kde velký důraz kladl na srozumitelnost a porozumění psanému textu. Stylizace a kompozice textu posléze přecházela do písemného projevu (konkrétně dopisová forma). Na počátku to byl rétor Julius Victor, který se věnoval této problematice (styl dopisu). V průběhu středověku vznikají celé soubory vzorových textů, jejichž předmětem byli například pověřovací listiny, blahopřání, právní smlouvy nebo různá choulostivá sdělení (České země poznávají tento styl až příchodem Jindřicha z Isernie na dvůr Přemysla Otakara II.). Humanismus pak přenesl tuto stylizaci textu do knih, ale na zcela jiném základu, kde filozofie, rétorika a historické vědění měli tvořit syntézu, která měla podíl na osvobození člověka. Metody působení na obecnost (konzumenta zprávy) v rámci výkladu se postupem času zdokonalují a získávají na masovosti zejména s vynálezem knihtisku. Novověká filozofie se k rétorice stavěla zády a odmítala ji. V devatenáctém a dvacátém století byla znovu vynesena na povrch, aby se stala spolu s argumentací prostředkem manipulace (persvaze) hojně používané v politice, médiích, obchodu apod. Tato psychologická manipulace přináší řadu otázek etických a morálních, ale také tvoří určité „zašifrování“ skutečností při hledání pravdy.

V našem případě nejde jen o záměrné ovlivnění výkladu (v rámci sledování jakéhokoliv důvodu), ale také o úhly pohledu na dané události, které ovlivňují snad tisíce věcí, patří k nim myšlení doby (kdy se událost stala, nebo kdy je prezentována), pohledy jak historiků, tak přímých účastníků, proměnnost děje a mnohé další faktory. Nejen tyto

² VEYNE 2010, 21

problémy stojí v cestě onomu hledání pravdy, ale i kritika jako jakási revize či sebekritika historika samotného. Nelze tedy na fakta, o to méně na historická, nahlížet z jedné stránky. Kromě samotného ovlivnění pravdy je dalším důležitým faktorem uložení informace v paměti, proto následně přistoupím k výkladu této skutečnosti.

1.1. Paměť, vnímání, porozumění a záměrné ovlivnění

„Jsme tím, co si pamatujeme. Bez paměti mizíme, přestáváme existovat, naše minulost je vymazána a přece věnujeme paměti jen málo pozornosti, kromě případů, kdy nás opustí.“ Mark Twain.³

Jsem přesvědčen, že tento citát plně vystihuje jak silný význam má paměť, ne jen pro jednotlivce, ale zejména pro společnost, i když byl vysloven v souvislosti s procvičováním a posilováním paměti. Není tak vzdálen od tématu mé práce, zvláště pohlédneme-li na paměť jako na jednu ze základních lidských vlastností (uchování minulého děje). Tu vlastnost, která je středem zájmu mnoha oborů od antiky až po současnost. Již „Aristoteles uvažuje o paměti, jež se liší od prosté imaginace tím, že obsahuje časovou stopu něčeho, co se odehrálo v minulosti.“⁴ V oblastech společenských a humanitních věd ji věnovala pozornost zejména filozofie, psychologie, sociologie a historie. Co je ovšem na paměti nejdůležitější, je její vytváření. Určitě by šlo na tomto místě citovat jakéhokoliv z filozofů posledních dvou století, pro kterého bylo toto téma důvodem k rozsáhlým pracím. Jejich studie se pak zpětně odrážejí ve výkladu historie a nejen v ní, ale o tom později. Je důležité nejen jak vnímáme, ale jak jsou nám informace předávány, následně uspořádány a co my samy z nich vytěsňujeme. V posledním století byla totiž tato myšlenka (ovlivnění myšlení a následného využití této skutečnosti) dosti podrobně vědecky propracována a využita od politiky přes výklad dějin až po prodej spotřebního zboží. Ne že by se podobné manipulace nepraktikovaly již dříve, ale postupem času, zejména vlivem médií, se stávají masovější. V učebnicích se projevují výrazněji až za použití obrázků či doporučených filmů vhodných k výuce. Psaný text má sice také svou účelnost, ale dokáže člověka zaujmout mnohem méně, je až neuvěřitelné, o kolika procentní se jedná rozdíl. Svou roli v celém procesu pak hrají i takové věci, jako jsou například kulturní rozdíl, pohlaví,

³ KOPECKÁ 2011, 68

⁴ MASLOWSKI/ŠUBR 2015, 7

věk, ale třeba i symbolika. Iluzionisté mnohdy říkají, že oko vidí to, co vidět chce, to je ovšem v tomto případě jen polovinou pravdy. Jde ale také o to, co se mu ukazuje nebo ještě lépe ukázat má.

Poznamenávám, že každé sdělení nese svůj význam i dopad, i když se jedná o klam, příkrasu či klišé, musí být nutně ztotožněn s něčím špatným či neetickým. V tomto směru lze uvést kupříkladu zakládající historické mýty nebo ve středověkých textech hojné užívání loci communes, topoi, exempel, parabol a další.

Problém porozumění nastupuje následně, abychom odkryly o čem nás například text, či obrázek v dějepisné učebnici informuje a co jím chtěl autor sdělit, musíme nutně pochopit mnoho kontextu dané doby (vzniku učebnice). Následně převést výklad do dnešního chápání a zachovat si přitom jakousi nestrannost, to je pochopitelně velice těžké, zejména ve vztahu k učebnicím obsahující dějiny, jejich autoři si totiž nesou v sobě obsah či ducha doby, kdy text vznikl. Je jen málo těch, co to dokážou překonat a jejich učebnice se tak stávají nadčasové a následně se používají (i když mnohdy tajně) třeba více než sto let a neztrácí nic na své aktuálnosti.

1.2. Historická paměť (kolektivní paměť) a fenomén paměti

Fenomén paměti vstupující se na půdu historické vědy si sebou přinesl své definice a pojmy z vědních oborů, které ho používaly již dříve. Jedním z nich je individuální paměť, ta se u jedince vytváří během jeho socializace. Velmi zjednodušeně se jedná o vzpomínky založené na tom, co jsme se dozvěděli od druhých. Může jít o vyprávění svědků určité události, u které nejsme přítomni apod. Jelikož se takové svědectví liší a každý zúčastněný ho podá odlišně, je pak individuální vzpomínání výsledkem skupinových pamětí.

Vzpomínka odráží pozici jednotlivce v daném sociálním prostředí. Každý z nás ji sice považujeme za svou vlastní, ve skutečnosti je ovšem ovlivněna sociálním prostředím a kolektivem, v němž žijeme a pohybujeme se.⁵

Kolektivní paměť pochází z rekonstrukce minulosti a neustále se proměňuje v závislosti na přítomnosti. Právě pojem času zdůrazňuje německý egyptolog Jan Assman, vidí zde určitý přenos přes časový horizont, kdy implicitní index času a identity se stává

⁵ ASSMANN 1999, 35

explicitním.⁶ Tento fakt je navíc pod vlivem skutečností, jako vymezení sociálních skupin, náboženství apod. v souvislosti s termíny rodina, národ či náboženské skupiny aj. Pro historickou vědu se tím otevírá výzkum v oblastech, jako jsou orální historie, památníky, pomníky, oslavy, psané texty, obrazy a další. Nelze opomenout učebnice a učební pomůcky, jež se stávají také nedílnou součástí tohoto zkoumání. Jsou specifickým druhem historické literatury se zvláštním určením a tomu odpovídá i jejich struktura a rozvržení. Jsou tak obrazem dějin doby svého vzniku, stejně tak i popisu dějů minulých. Tím jsou velice historiograficky cenou záležitostí, a to i přesto, že jsou určitým zjednodušením poznatků historické vědy.

1.3. Formování identity

Identita, tedy totožnost, něco co lze považovat za stejné či mezi něčím vznikající rovnost (ve smyslu vložení znaménka =). Lze ji tedy chápat ve smyslu totožnosti s něčím či sebou samým. Ačkoliv se její pojem může zdát být jednoznačným a srozumitelným, ve skutečnosti pro tento termín nabízí odborná literatura přehrášel definic a sama identita může tím pádem označovat více jevů. Ty jsou pak často protikladné.⁷

Na pojem identity je možno nahlížet z různých oborů společenských věd, jako například z filozofického, psychologického, sociologického hlediska, ale i z mnoha dalších. Ze všech jevů, pojmů a definic pro mou diplomovou práci je podstatný ten, který identitu definuje, jako „pojmenování, vyjádření totožnosti stejnosti, ale i vyjádření těch charakteristik, kterými si osoba či společenství „zasluhuje“ nebo „nárokuje“ uznání a úctu jiných, na kterých zakládá svou hrdost, důstojnost a čest.“⁸

Jedná se tedy o kolektivní a sociální jev související s pojmy jako je politická či kulturní komunita, národ, občanství, kolektivní identita apod.

Posledně jmenovaný pojem je velmi důležitý, podle Elizabeth Frost ji lze definovat jako kolektivně sdílené naděje a sny, formující se na základě společné historie, kultury, zkušenostech a aktivitách. „Jedním z nejdůležitějších indikátorů kolektivní identity je

⁶ ASSMANN 2001, 24

⁷ VÝROST/SLAMĚNÍK 2008, 109 -111

⁸ Tamtéž, 124

snaha o sjednocení. V návaznosti na svou kolektivní identitu pak její nositelé nejenže reflektují sebe sama, ale v rámci ní vyslovují přání něco vytvářet.⁹

Svým způsobem jde o jeden ze spojujících prvků mezi jedincem a kolektivem (společností). Národní identita je pak jakousi formou identity kolektivní. Pro tento pojem lze užít vysvětlení Anthonyho Smitha, který ve své práci „*National Identity*“ národní identitu vztahuje k územním celkům na různých úrovních - jako je obec, region, stát, či kontinent. Při konstrukci národní identity řadí historické území národa na první místo, pak následují historické vzpomínky a společné mýty, společná kultura, zákony a hospodářství. Všemi těmito prvky definuje také samotný národ.¹⁰ Národní identita je pak spjata s pojmem nacionalismus, pokud se jedná o formování národních myšlenek s cílem vytvořit stát, a je-li koncepce tohoto státu postavena na těchto hodnotách.

V oblasti formování identity je několik důležitých faktorů působnosti - jazyk, kultura, historie. Nelze tak opomenout učebnice přinášející určité zprostředkování těchto aspektů.

Učebnice, která je schvalována státní institucí, má funkci jakési státem udělené „licence“ na předávání tradice a ocitá se tím v blízkosti politických a ideologických tlaků ze strany státu.

Obzvláště je to citelné, pokud se jedná o zprostředkování historie formou dějepisných učebnic. „Školní dějepis je jediným prostředkem systematického seznamování prakticky všech členů společnosti s historickou skutečností. Vždy je proto nutně politikem.“¹¹

Provedením analýzy po stránce obsahové se v učebnicích snadno dojde k závěru, že již uvedené simplifikace poznatků historické vědy se mohou projevit formou vynechání nebo určitým opomenutím, z tohoto hlediska Zdeněk Beneš na svých přednáškách rozlišuje dva druhy zjednodušení, a to *bílá místa* a *černé díry*. Bílá místa jsou vynecháním učiva v celku, které je ze socio-kulturního hlediska považováno za natolik zásadní, že deformuje obraz dějin. Černé díry naopak zaujímají tak výrazné a významné místo, až pohlcují dějinné události, osobnosti, procesy a jevy, které se nacházejí v jejich časové či významové blízkosti. Černé díry jsou protipólem bílých míst a obě kategorie se navzájem podmiňují.

⁹ FROST 2007, 137

¹⁰ SMITH 1991, 226

¹¹ KRATOCHVÍL 2000, 33

České školní učebnice vycházející od poloviny 19. století a formují identitu na základě pojmu národ, jsou určitým závanem nacionalismu. Z kulturně-historického hlediska přispěl k jeho vzniku romantismus. Osudovou roli ve smyslu utváření národa a potažmo jeho dějin sehrály myšlenky Johanna Gottlieba von Herdera, jenž ovlivnil Palackého, Masaryka a jiné slavné osobnosti české státnosti. V souladu s již řečeným by se samozřejmě dalo hovořit o národním odrození a jeho třech fázích. Ano, tyto snahy jsou v učebnicích patrné, ale to by znamenalo pouze jeden úhel pohledu. Je důležité si uvědomit, jaký byl stav na začátku tohoto obrození, ale i v další době, kdy se slovo „národ“ citovalo ještě zcela v jiné podobě. Ale i poté, co se o jakémsi češtví začínalo uvažovat, byly zde i jiné proudy, nemluvě o nějaké státní samostatnosti, u které byla pochybnost až do poslední chvíle před vznikem ČSR.

V rámci utváření vazeb k příslušnému státu obecně docházelo k intenzivnímu zesílení v době osvícenství a osvíceného absolutismu. Právě v tomto prostředí se rodí tendence moderního nacionalismu.

Prvotně bychom tedy měly začít snahou osvíceného panovníka, která se promítala do školství a s ním souvisejících učebnic. Skrze ně pak do formování poddaných v rámci říše. Osvícenský absolutismus se snažil o zlepšení života poddaných (reformací) na jedné straně a na druhé v rámci upevnění moci panovníka usiloval o oddané a vzdělané obyvatelstvo, které by bylo schopno na základě nových výdobytků rozumu zastávat potřebnou činnost pro rozkvět jeho panství. S tím souviselo i zavedení povinné školní docházky, která byla podmínkou pro naplnění těchto skutečností. Byla tu tedy obrovská snaha o formování poddaných a jednou z cest byla právě škola. Následkem toho Marie Terezie zavedla povinnou školní docházku zákonem, o kterém v textu mluvím později (Školní řád 1774), toto nařízení však mělo obrovské potíže při své realizaci. Byl to tehdy zásah ze strany státní moci, který nejenže učinil základní vzdělání povinné, ale navíc dohled nad ním na čas zcela vytrhl z rukou církve. I když i tato druhá skutečnost je dosti diskutabilní, zvláště když si uvědomíme, že tvůrci školských reforem z církevního prostředí pocházeli. Po smrti Josefa II. byla pravomoc dohledu církvi opět navrácena.

Během 19. století následně docházelo k postupnému oslabování státní ideje v národní prospěch. Ve školních učebnicích tento trend začínal být patrný až někdy v šedesátých letech tohoto století. Stejně ale po určitý čas byl s ním souběžný, tzv. katolický loajální směr, který byl směsicí obou myšlenek, silněji se ovšem opíral o ideu Bohemismu,

kteřou prosazoval v rámci monarchie, ke které zaujímal loajální postoj. Národní proud od osmdesátých let postupně sílil a těsně před velkou válkou byla nastartovaná další změna v jeho směru. Válka situaci radikálně změnila a formování identity prostřednictvím výuky historie nabralo obratu v podobě útlumu této myšlenky.

V prvních okamžicích po vzniku samostatného státu ČSR, byl přístup ke společné identitě v rámci mnohonárodnostního státu dosti rozpačitý, ačkoliv v jeho založení stála idea Českoslovakismu (teorie národní jednoty). Zastánci takové ideje opírali svá tvrzení o myšlenku, že Češi a Slováci jsou jedním národem (československý) s historickým prazákadem ve Velké Moravě. Dalším styčným bodem byla jazyková blízkost a společný prvotní vývoj během obrození. Ve skutečnosti byla tato myšlenka po celou dobu existence první republiky spíše na obtíž. Češi totiž navázali v rámci historie na odkaz Palackého. Slovenská koncepce národního příběhu se teprve na začátku dvacátého století počala hledat a šla zcela jiným směrem - dvěma samostatnými a odlišnými teoriemi. (Slováci přijali českoslovakismus jen z důvodů praktických.) Slovenské dějepisceřtví za první republiky si na základě svých teorií postupně vymezuje samostatnost jak vůči českým, tak i uherským dějinám. Na této platformě pak končí emancipace Slovenska v roce 1939, kdy byl po více než tisíci letech obnoven slovenský stát.

V učebnicích, vyjma myšlenek Českoslovakismu, bylo cítit silné národnostní vymezení vůči dřívějšímu Rakousku-Uhersku a němečtví. To bylo také důvodem, že dochází v tomto období k silné kritice a odsuzování koncepce W. W. Tomka. Třicátá léta tento postoj posilují a navíc zde byla pocit'ována jakási myšlenka sociálního státu a určitý příklon k levicovým ideálům.

Období druhé republiky bylo tak krátké, že i přes veškeré vyslovené ideje nestačí zareagovat písemnou formou přenesenou (nové učebnice) do výuky. Vše skončilo ve fázi příprav tvorbou komise na ministerstvu školství, která měla rozhodnout o budoucí podobě výuky.

V Protektorátu Čechy a Morava byla cílem okupantů výchova mládeže v rámci tzv. „říšské myšlenky,“ původně šlo o řešení tzv. „české otázky“ na základě teorie, kterou založil sociální antropolog Karl Valentin Müller, který ve svých studiích dospěl k závěru, že až ve dvou třetinách českého národa proudí „němečká krev.“ Tento člověk byl architektem rasové ideologie a jedním z mozků týmu Reinharda Heydricha.

„Ved'te českou mládež duchovně do Říše“ volal z tribuny ministr školství a národní osvěty Emanuel Moravec.¹² V roce 1942 pak vzniklo Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Již samotná slova v projevu Františka Teunera¹³ o symbolice znaku Kuratoria jsou vzorovým příkladem manipulace a zároveň zneužití historie. „Znak symbolizuje tisíciletý příklad svatého Václava orlicí svatováclavskou s doplněním znaku hákového kříže na její hrudi spolu se znaky slavných zemí Čech a Moravy.“¹⁴

V tomto případě se ale nejednalo o jediné utváření ideologie na základě manipulace s historií, jak uvádí Stanislav Šisler v etnologickém časopisu *Český lid* - „Vznik a formování nacistického "slovanského bádání" v Praze v letech 1940-1943.“¹⁵ Silné postavení v této problematice měla pražská německá univerzita, a to již od prvních dnů okupace, kdy byl česko-německý problém zkoumán na všech jejích fakultách.

Výzkum měl nastolen několik otázek, uvádím ty, které se nějakým způsobem dotýkají mého tématu. Otázka „*problému průběhu česko-německých dějin*,“ v referátu Wilhelma Wostrého, profesora historie. Tento člověk stál za výzkumem české otázky a v čele komise pro historii.

Otázku „*počátek německého národního ducha v Čechách a na Moravě*“ nadnesl Heinz Zatschek, rovněž člen „*Die Reinhard Heydrich-Stiftung, Reichstiftung für wissenschaftliche Forschung in Prag*“ Říšské Nadace Reinharda Heydricha pro vědecká bádání v Praze, a historik, jehož práce se pak profilují v oblasti středověku. Snad k nejznámějším patří jeho tvrzení, že Přemyslovci jsou německého původu nebo o německé půdě v Čechách, a byl to právě on, kdo Wostrého ve všech ohledech převyšoval. Novodobé dějiny pak zpracoval Anton Ernstberger a ve výčtu jmen a úkolů by se dalo pokračovat. Na tomto případě je vidět, jak velký důraz byl kladen na historii a manipulaci s ní. To vše se pak promítlo do výuky historie i na obecných a výběrových školách, kdy docházelo k přeškolení učitelů v německém Rankenheimu.

¹² EMANUEL MORAVEC narozen 1893, legionář, důstojník generálního štábu československé armády a vojenský publicista, během nacistické okupace se stal nenáviděným kolaborantem od 19. 1. 1942 ministr školství a národní osvěty 5. května 1945 v Praze spáchal sebevraždu. <http://www.ustrcr.cz/cs/audio-archiv-zivotopisy>, vyhledáno 25. 2. 2016

¹³ FRANTIŠEK TEUNER 6.3.1911 lékař, generální referent Kuratoria a jeden z jeho tvůrců. Po válce byl odsouzen v nepřítomnosti Národním soudem k trestu smrti ten pak změněn na doživotí. Propuštěn 1960 v roce 1968 emigroval do SRN, zemřel 25. 7. 1978. <http://www.ustrcr.cz/cs/audio-archiv-zivotopisy>, vyhledáno 25. 2. 2016

¹⁴ HES 2010, 98

¹⁵ ŠISLER 1991, 261

Do témat výuky na školách následně přešla tvrzení, že za Karla IV. byla Praha centrem Říše, kde působil čistě a výhradně jen německý živel, ať už to byla architekturu, obchod, hornictví apod. Za nejpodstatnější literární dílo byl označen „*Der Ackermann aus Böhmen*“ (Oráč z Čech) Jana ze Žatce. Všechny takové koncepce se však postupem času začínají hroutit pod výsledky z bojišť.

S osvobozením se situace opět měnila a připravovala se nová, snad ještě razantnější změna.

Nejprve tu byly snahy o návrat k předešlému stavu se silným vlivem demokratizace a zlidovění. Byl cítit obrovský tlak SSSR, v podstatě šlo o naplnění Košického vládního programu, kde se v kapitole XV. hovoří o ideové revizi kultury a školství. „Zcela nově bude vybudován i v kulturním ohledu náš poměr k největšímu našemu spojenci - SSSR.“¹⁶ Docházelo tak k naznačení Československé vzájemnosti na slovanských kořenech.

Rok 1948 pak přinesl nové formování identit. Příkladem toho bylo znění citace preambule Ústavního zákona z roku 1948 „První v Evropě pozdvihli v husitské revoluci na své prapory myšlenky svobody mínění, lidovlády a sociální spravedlnost.“¹⁷ Docházelo k zavádění marxistické historiografie a propagandy. Obrovský důraz ze strany marxistické propagandy byl na ideologickou výchovu. Počínající padesátá léta přenášela propagandistický boj do všech oblastí života, nastal převýchovný proces, revize dosavadních přístupů, jak tomu bylo například u autorů historických románů. Zdeněk Nejedlý vyděl jen dva druhy autorů - pokrokové a reakční. Vzápětí vycházelo i jeho dílo „*Komunisté dědici velkých tradic českého národa.*“

Nejedlý v tomto období prosazoval své návrhy, které chtěl uskutečnit již v roce 1945, tenkrát je však neprosadil díky ministru školství (národní socialista Jaroslav Stránský). Žák měl nyní získat názor budovatele demokracie a socialismu, ctít práci dělníků a rolníků, rovněž upevňovat přátelství se SSSR a dbát příkladů sovětské mládeže. Tyto hodnoty se pak prohlubují zejména v občanské nauce, vlastivědě a v dějepise. Byly založeny na dialektickém a historickém materialismu a vytvářely tak vědecký světonázor žáka a tím jej vychovávají k socialistické morálce. To vše zakládá historické pochopení dějinného boje dělníků a utlačovaného lidu na cestě ke komunismu. V této

¹⁶ Košický vládní program 1984, 35

¹⁷ http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html, vyhledáno 10. 12. 2015

etapě už se počítalo s tím, že žák byl pro socialismus zapálen a nyní se posunul dál ke „šťastné budoucnosti.“ Co se minulosti týká, napsal Nejedlý v již zmiňované knize *„Komunisté dědici velkých tradic českého národa“* toto „Lenin řekl krásně, že komunista přejímá dědictví všeho, co dobrého bylo vykonáno a vytvořeno před ním.“¹⁸ Myslí tím pochopitelně to „dobré“ v duchu myšlenky Komunismu. To potvrdí o pár stránek dále, kde uvádí, že se nechce šířit o své práci, ale byl to právě on komunista, kdo naučil lid číst Aloise Jiráska a i měšťákům vyložil význam Bedřicha Smetany.¹⁹ Na této platformě byl vytvořen i vzorový návod pro učitele jak postupovat při výchově nové socialistické generace.

Vidíme zde i určitý prostor pro prvorepublikový Českoslovakismus. Dějiny s podobou paralelních příběhů bojů českého a slovenského lidu za národní a sociální svobodu, přičemž historické osudy obou národů se vzájemně proplétaly a setkávali na důležitých historických milnících.

Šedesátá léta přinesla výchovu nového socialistického člověka. Jak bylo vidět na článku Jiřího Loukotky²⁰ v časopisu *Pedagogika* z roku 1964 s názvem *„Komunistická výchova jako vyvíjející se systém a současné úkoly školy.“*

Stálo by jistě za to ukázat to podrobněji třeba na takovém předmětu, jako je dějepis, na kterém by bylo možno zvlášť dobře sledovat, jak přesun od převážně politickovýchovné funkce také k funkci naukové s sebou přináší v tomto předmětu nezbytnost změn ve výběru, uspořádání i podání dějepisného učiva.²¹

Přesto, že pomalu docházelo k určitým společenským změnám, nesměl být nikdo na pochybách jaká linie je ta správná. Cesta ke komunismu byla nastolena a je třeba vychovat mládež (nadšené budovatele komunismu) k socialistickému vlastenectví a internacionalismu.

Jaro roku šedesát osm bylo tak krátké období, že během něj docházelo pouze k některým prohlášením o důsledném prosazování demokratických principů, a to i ve

¹⁸ NEJEDLÝ 1978, 9

¹⁹ Tamtéž, 11

²⁰ JIŘÍ LOUKOTKA (1925-1981) na FF UK vystudoval dějepis a filozofii, působil jako středoškolský profesor, učitel marxistické filozofie na AMU a JAMU jmenován profesorem posléze ředitel ÚML VŠZ v Brně a Ústavu vědeckého ateismu ČSAV v Brně (tato instituce byla po roce 1990 přejmenována na Ústav společného vědomí). <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/loukot.html>, vyhledáno 11. 12. 2015

²¹ LOUKOTKA 1964, 527

školství, jak tomu bylo třeba na mimořádné konferenci komunistů vysokých škol v Praze v červnu 1968.

Poté nastalo období normalizace, kde byla hlavním předmětem ideové manipulace občanská nauka opouštějící starší témata věnující se plně komunismu a vysvětlující chyby krizového vývoje.

XIV. sjezd KSČ v roce 1971 jasně určuje cíle marxistické pedagogiky a ideji, kde k nejpřednějšímu úkolu patří výchova mládeže v duchu dělnické třídy a marxismu leninismu.²²

V následujících osmdesátých letech nastupovalo oživení tzv. „nové socialistické morálky,“ kodex mladého budovatele komunismu. Nová socialistická morálka formovala v lidech vlastnosti nezbytné pro společnost bez práva. Ačkoliv marxistickoleninští ideologové tento termín vztahují k přechodu společnosti z jedné etapy ke druhé vyšší etapě. Obsahově vyprchaná idea byla koncem osmdesátých let dodržována jen v určité setrvačnosti režimu.

Počátek devadesátých let opouští ideály založené na husitských tradicích v tom smyslu, jak je překládala éra komunismu.

Ještě v tomto období byly české dějiny v učebnicích koncipovány jako dějiny Čechů a Slováků, to padlo rozpadem Československa. I okolo tohoto procesu byla řada vlivů, ale manipulace se do výuky nepromítla. Nacionální koncept školního dějepisu byl pak označen za již překonaný a docházelo k jeho opouštění.

Na téma národní identita byla provedena studie v sociologickém ústavu Akademie věd České republiky v roce 2004, a to v souvislosti se vstupem do EU a sledované období bylo mezi lety 1995-2003 v oblasti národní hrdosti, kde byla hodnocena kritéria jako ekonomika, sport, ozbrojené síly, umění, literatura aj. Jedním z aspektů výzkumu byla i hrdost na historii. Výsledek ukázal, že se „zmenšilo zastoupení lidí, kteří jsou hrdí na naši historii.“²³ Je možné, že tento stav nastal právě v důsledku opuštění nacionálního konceptu, avšak až delší čas ukáže, zda tomu tak opravdu bylo.

²² KUJAL 1971, 659-669

²³ ŘEHÁKOVÁ/VLACHOVÁ 2004, 23

S počátkem tisíciletí u nás nastává masový rozmach nového manipulačního prostředku, který zastínil ty dosavadní. Jde o nástup internetu, nejde ale o to, že by tato komunikační síť byla u nás zdrojem nějaké nucené propagandy, jedná se tu spíše o nesourodou směť informací, a ve většině případů nijak neověřovaných či odborně redigovaných, přesto je většina veřejnosti bere jako fakt a na základě nich si vytváří soudy. Ve své podstatě se jedná o velice nebezpečnou věc, jakousi slepou důvěru původně snad ovlivněnou také historickým vývojem, kdy v rámci vědecko-technické revoluce vznikla obrovská důvěra ve vědu a její produkty. Proto je možné se v tomto médiu o naší historii dočíst věci naprosto absurdní.

2. Přehled vybraných zákonných nařízení v rámci školství se vztahem k výuce historie

Mluvíme-li o devatenáctém století, nemůžeme opomenout celou řadu snah, která mají svůj původ v osvícenství, tedy ve století osmnáctém. Osvícenské reformy Marie Terezie a jejího syna Josefa II. jsou znatelné dodnes, a to nejen ve školství, ale i v dalších odvětvích naší společnosti.

Situace v tehdejší školství byla díky reformaci zcela narušena, zrušením řady klášterů a zejména jezuitského řádu, došlo k stavu, kdy na jedné straně byl požadavek na vzdělaného podaného, ovšem na straně druhé byl nedostatek vyučujících, škol, učebnic a všeho, co s tím bylo spojené. Bylo třeba tento stav neprodleně řešit a vydat patřičná nařízení.

Školním opatřením vycházejícím v rámci reformy Marie Terezie byl Všeobecný školský řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve spojených císařsko-královských dědičných zemích (6. 12. 1774 Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen Kaiserlichen-Königlichen Erbländern), jeho autorem byl Johann Ignaz von Felbiger²⁴ (ten měl bezpočet zkušeností s úpravou školského systému v pruském Slezsku) a jednalo se o reformu nižšího školství. Toto

²⁴ JOHANN IGNAZ VON FELBIGER (6. ledna 1724 – 17. května 1788) Teolog, pedagog a tvůrce rakouských a pruských školských reform. Působil jako opat augustiniánského kláštera Zaháni (v dnešním Polsku), kde též řídil tamní farní školu, ve které uplatnil řadu pokrokových metod výuky, které pak převedl do praxe ve formě školních reform. Otův slovník naučný, díl 9., Praha 1893, 74

nařízení kromě jiného zavádělo dějepis do škol normálních a hlavních. Byla to reakce na pruský *Das General-Landschul-Reglementz* roku 1763 upravující tamní školství. Johann Ignaz von Felbiger je rovněž autorem *Knihy metodní pro učitele škol v c. k. zemích* (*Methodenbuch für die Lehrer der deutschen Schulen in den k. k. Erbländern*). Jedním z pozdějších vydání byl český překlad s úpravou a aktualizací *Knihy Metodní, nebo Navedení k dokonalému vedení učitelského úřadu pro učitele na triviálních a hlavních školách* z roku 1824. Tyto publikace podrobněji vysvětlují učitelům nový systém výuky v souladu s tímto řádem.

Další podobné dílo navádějící učitele na správnou cestu ve výuce pochází z roku 1777 pod názvem *Jádro metodní knihy, obzvláště pro selské učitele v c.k zemích* (*Kern der methodenbuecher nedoder für die landesschulemeister in der k. k. staaten*). Kniha vycházela ve všech jazycích monarchie a v roce 1788 vychází v češtině. Publikace zmiňuje důležitost výuky dějin v rámci uceleného vzdělání.

Co se poté vyššího školství týkalo, reformy přináší nový studijní řád pro gymnázia z roku 1775 (autory byli Ignát Matyáš Hess a piarista Gratian Marx²⁵), který upravoval výuku dějepisu společně se zeměpisem na gymnáziích. Jednalo se vlastně o reakci na zrušení Tovaryšstva Ježíšova v roce 1773,²⁶ což zapříčinilo redukci stávajících gymnázií.

V období po reformách docházelo k určitému přehodnocení tehdejších postupů. Výsledkem pak bylo „Politické zřízení školní obecných škol v cis. král. dědičných zemích“ z roku 1805 (*Polittische Verfassng der deutschen Schulen für die k.k osterreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien*), které sice přineslo řadu úprav ve výuce, ale nauka o historii stále patřila k důležitým vyučovacím předmětům prohlubující lojalitu a oddanost k trůnu.

Další změnu přinesl rok 1849, kdy došlo k úpravám výuky středních škol (*Entwurf Organisation der Gymnasien und Realschule in Österreich*). Reforma byla dílem Hermanna Bonitze a Franze Serafina Exnera. Do plánu výuky byl zanesen dějepis pro nižší a vyšší gymnázia, kdy u prvně jmenovaných se jedná o nástin tématu a na stupni vyšším o důkladnější prohloubení těchto znalostí.

²⁵ GRATIAN MARX (1721-1801) člen piaristického řádu, pedagog, farář Maria Treu, školský prefekt a tvůrce reformy vyššího školství. <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.m/m275159.htm>, vyhledáno 1. 12. 2016

²⁶Pod nátlakem řád zrušil papež Kliment XIV. papežským breve *Dominus ac redemptor noster*, vydaným 21. července 1773

Rok 1866 byl obrovským zlomen nejen pro monarchii, ale i pro školní výuku a nařízení, která jsou s ní spojena, jako byl například jazykový zákon č. 1 z 18. ledna 1866.

Pro školství byl ale důležitější rok 1869 a tzv. Hasnerův zákon (podle Leopolda Hasnera),²⁷ neboli Zákon říš. č. 61, pro Markrabství Moravské Zákon říš. č. 62, jímž to se ustanovují pravidla vyučování ve školách obecných.²⁸ Jeho nařízení se ve školství udržel po desítky let, a to i navzdory všem změnám. V oblasti dějepisu ukládal znalost nejdůležitějších příběhů rakouské historie. Určité změny (úlevy ve výuce) přinesla jeho novelizace v osmdesátých letech, ale výuky dějepisu se netýkala.

Tzv. Marchetova reforma,²⁹ rozpracovaná v roce 1908, zavedená o rok později, oddělila dějepis a zeměpis. Ty byly před tím vyučovány společně na základě všeobecného školního řádu z roku 1774.

Před první světovou válkou bylo nastartováno na řadu změn, a to jak ve výuce předmětů tak i školního systému. K tomu z pochopitelného důvodu nedošlo.

Od roku 1915 byla do obecných škol ve 3-5 školním roce zavedena nauka o domově a vlasti čili domovopis a vlastivěda.³⁰

Poslední osnovy pro výuku předmětů před vznikem ČSR platily od roku 1915 (v Čechách). Nové pro dějepis a zeměpis vydalo ČSR v roce 1919. Až tzv. malý školský zákon 1923 zavedl další předmět (občanskou výchovu), kde je možné se také setkat s určitým pojetím dějin.

Dějepis se týkal zejména výnos MŠANO ze 4. 8. 1923 č. 92 o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské, upravující mimo jiné rovněž cíle dějepisu „poznat dějiny republiky Československé, znát dějiny vlastního národa a nejdůležitější události dějin světových, zvláště pak ty, které měly význam pro kulturní vývoj lidstva a vliv na dějiny státu československého.“³¹

²⁷ LEOPOLD HASNER VON ARTHA profesor politických věd na univerzitách v Praze a Vídni, člen českého zemského sněmu (*Böhmischer Landtag*) a Poslanecké sněmovny Říšské rady (*Abgeordnetenhaus* im k.k. Reichsrat) ve Vídni a v letech 1867–1870 ministr kultu a vyučování. Otův slovník naučný, díl 10., Praha 1896, 942

²⁸ Překlady zákonů a nařízení Zákoníka říšského 1869, 201

²⁹ Název reformy odvozen od ministra kultu a vyučování Předlitavska v letech 1906-1908 Gustava Marcheta

³⁰ Ministerstvo kultu a vyučování. Osnovy učebné pro školy obecné s českým jazykem vyučovacím v království Českém. Praha: c. k. školní knihovna, 1915, 5

³¹ Věstník MŠANO, ročník IV, 1922-1923 sešit 8, 425

Posléze následovalo období bez větších změn, a to až do vzniku Protektorátu Čechy a Morava, kdy docházelo k úpravám v mnoha předmětech, ale ty, jež obsahují historii, byly na prvním místě co do důležitosti.

Pro příklad lze uvést - Výnos z 6. dubna MŠANO 1939 přikazoval zemským školním radám v Praze a v Brně, aby bylo při výchově a vyučování žactva ve školách se zřetelem k novým politickým poměrům dbáno „povinné úcty k Vůdci.“³²

Následoval zákaz používání neschválených učebnic. „V školním roce 1941/1942 pak byla zastavena výuka dějepisu, dějin literatury, církevních dějin.“³³

Poté vyšlo nařízení o přeškolení učitelů v Rankenheimu u Berlína, kam jako první musí učitelé dějepisu a biologie.

Jen pár dní po skončení války (21. května 1945) byl vydán výnos ministerstva školství a osvěty č.26.225-I., který nařizoval „v dějepise seznamte žactvo s nejdůležitějšími obdobími českých dějin a nejvýznamnějšími událostmi jiných národů, zejména slovanských a Sovětského svazu, pokud měly vliv nebo se nějakým způsobem dotýkaly dějin českého národa.“³⁴

Novému školnímu roku 1945/1946 předcházelo nařízení, které dovolovalo použití učebnic schválených před říjnem 1938. V roce 1946 byl předložen Zdeňkem Nejedlým návrh nového školského zákona, ten ale není chválen a neprochází ani jeho druhý návrh. Až po únoru 1948 byl jeho třetí návrh prosazen, tedy v době, kdy byl opět ministrem školství. Nejedlého neúspěch v poválečných letech byl zapříčiněn tím, že křeslo ministra školství a osvěty bylo v rukách národních socialistů, konkrétně Jaroslava Stránského, kteří měli sami v plánu školní reformu a přijetí nového zákona.

Nejedlý prosadil 25. 3. 1948 zákon č. 95/1948 Sb., ten mimo jiné uvádí v § 69. odst. 1 „Na školách se smí užívat jen těch učebnic a pomocných knih, které schválilo ministerstvo školství a osvěty.“ Stejně nařízení týkající se učenic jako za okupace, podepsáni byli Klement Gottwald a Zdeněk Nejedlý. Následuje výnos č. 15 přímo zakazující některé učebnice, zřejmě pro případ, že by si někdo zákon vykládal jinak. Jednou ze zakázaných učebnic byli *Dějiny Československé* od Josefa Pekaře.

³² DOLEŽAL 1996, 43

³³ Tamtéž, 25-26

³⁴ Výnos ministerstva školství a osvěty č.26.225-I., 1945

S rokem 1953 přišel další přelom ve školství, školní výuce a soustavě škol. Byl jím školní zákon (zákl. č. 31/1953 Sb.) Nelze snad ani po právní stránce tvrdit, že by se jednalo o zákon, spíše o propagandistickou brožuru, v jednotlivých paragrafech byla velice častá citace „*také v SSSR se*,“ jednalo se o jakési odvolávání na nejvyšší možnou autoritu. Výuka dějepisu byla sice rozšířena, avšak pod přísnou kontrolou od učebnic až ke vzdělání učitele. Nutno říci, že nacistický vzdělávací kurz pro učitele v Rankenheimu byl ve srovnání s tímto přístupem, i přes svou zřůdnost, dosti naivní. Dochází zcela k zpolitizování škol, jak to dokládají i učební plány. Již o rok dříve, tedy v roce 1952 bylo přeškolení učitelů považováno za nedostačující a musejí absolvovat školení politické. Navíc v tomto období dochází k úpadku rozvoje vzdělání, které počalo už po roce 1948 a následně dosáhlo obřích rozměrů.³⁵

Na XI. sjezdu KSČ v roce 1958 byl tento stav řešen a i komunisté jej nakonec označili za nevyhovující, jejich reakcí byl v roce 1960 zákon č.186/1960 Sb.

„Vítězstvím socialismu vstoupil československý lid do nového období svých dějin. Všechno jeho usilování směřuje nyní k vytváření materiálních a duchovních předpokladů pro přechod ke komunismu.

Budování vyspělé socialistické společnosti a přechod ke komunismu vyžaduje všestranně rozvinutého a vzdělaného člověka. Jeho výchova je věcí celé společnosti a uskutečňuje se pod vedením Komunistické strany Československa.

Veliká úloha ve výchově nového člověka připadá škole. Posláním škol v Československé socialistické republice je vychovávat mládež a pracující v duchu vědeckého světového názoru v občany vzdělané, způsobilé osvojit si poznatky současné vědy a techniky, připravené ke společensky užitečné práci, v lidi tělesně zdatné, nalézající radostné uspokojení v kolektivu a v práci pro celek, prodchnuté ideami socialistického vlastenectví a internacionalismu - v uvědomělé občany Československé socialistické republiky, nadšené budovatele komunismu.“³⁶

Tato slova stojí v preambuli zákona č.186/1960 Sb. který kladl důraz, zejména při výchově mládeže, na předmět Občanská nauka s požadavkem na zvyšování ideově politické a mravní výchovy. Václav Husa, autor řady učebnic (v tomto období) uváděl tento zákon jako zabezpečování potřeb socialistické mládeže a píše „roku 1960 se komunistická strana a vláda rozhodly poskytnout žactvu učebnice a učební pomůcky zdarma.“³⁷

³⁵ TRAJER 1959, 26-43

³⁶ zákon č.186/1960 Sb. <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=186&r=1960>, vyhledáno 26. 1. 2016

³⁷ HUSA 1966, 330

Tento zákon zrušil výuku dějepisu na učňovských školách a na odborných jím byla omezena.

K určitému posunu došlo na sklonku let šedesátých, kdy dějepis a jeho učebnice i výuka pomalu mírně opouštějí, ve vztahu ke středověku a k myšlenkám komunismu, nekompromisní směr 50. let a volí mírnější přístup (i když v podobném duchu). Normalizace se pak vyznačovala určitými rozpaky a tak se omezovala pouze na osnovy a směrnice upravující výuku těchto předmětů interně (dějepis se vrací do všech druhů škol). Tato nařízení pak po listopadu 1989 pomalu mizí zcela ze systému výuky. Český vzdělávací systém platný od roku 2005 v rámci výuky poskytuje vyučujícím naprostou volnost, existují jen jakási doporučení, jakým směrem se lze orientovat, nicméně jsou jen málo z řad učitelů využívána. Navíc v nich panuje chaos, kdy se určité subjekty snaží nějak zapůsobit, a to kolikrát v tématech zcela mimo jejich obor zájmu, což je jedním z důvodů odmítání ze strany učitelů.³⁸

3. Školská soustava ve stručnosti

Pokládám za přínosné ve zkratce uvést systém školských soustav tak, jak byl nastaven v 19. století a následně upravován až do dnešních časů už z toho důvodu, že se nám celý systém dnes může jevit nesrozumitelný. Vysvětlím tedy některé pojmy a zařadím je do celku, tím pak bude následující text snadněji uchopitelný a lze si pak lépe představit, komu byla každá z učebnic dějepisu nebo podobného předmětu určena, kde byl žák seznamován s dějinným tématem a na jakou úroveň výuky bylo třeba na každém stupni jednotlivého vzdělávacího zařízení dosáhnout. Navíc zde uvádím vztah celého systému k výuce historie.

Nejprve existovaly školy triviální, hlavní a normální uváděné ve Všeobecném školním řádu z 6. prosince 1774.

Školy triviální byly jednotřídní nebo dvoutřídní, zřizovaly se na menších městech a vesnicích (při farách). Byly české a německé a jak název sám vypovídá, bylo zde vyučováno základům náboženství, čtení, psaní, počítání a hospodaření.

³⁸ Rozhovor s předsedou Asociace učitelů dějepisu České republiky Pavlem Martinovským. 20. 6. 2015

Školy hlavní (městské) byly trojtřídní a čtyřtřídní, na nichž se kromě základních předmětů učilo latině, dějepisu, zeměpisu, přírodopisu a kreslení.

V zemských městech se zřizovaly **školy normální** (též vzorové) s rozšířenou výukou v německém jazyce.

Gymnázia, ta byla v tomto čase, až na výjimky, převedena na školy hlavní (souvislost s reformací – zejména s rušením jezuitského řádu).

Změna přišla až na prahu nového století a pak s novou reformou, kdy gymnázia opustila výraz latinská škola a v roce 1805 dostala závazný učební plán (tzv. nový školní řád 1805).

Můžeme se setkat i s pojmem **nedělní opakovací škola**, jednalo o zařízení pro výuku žáků od 12-13 let věku asi do 18 let, (což se v praxi dodržovalo velice zřídka),³⁹ tedy těch dětí, co nepokračují v dalším vzdělání po absolvování tehdy základního vzdělání.

Další reformou se dělila **klasická gymnázia** a **reálná**. Klasická jsou pak dělena na nižší a vyšší. U reálek nacházíme pak také dva typy dle zaměření, výuka se zde postupně rozšiřovala a měnila.

Po první čtvrtině 19. století vnikala ještě **lycea**, jež jsou jakousi mimouniverzitní přípravkou k vysokoškolskému studiu.

Následovala úprava výuky dějepisu na **nižších a vyšších gymnáziích**.

Dějepis byl na nižším gymnáziu probrán od starověku až po novověk, a to s důrazem na báje a významné osobnosti.

Na vyšším už mu byl poskytnut širší prostor a byl vyučován jen v souvislosti s historickými událostmi. Zde byl kladen větší důraz na historické souvislosti a kulturní dějiny. V posledním ročníku se věnoval zevrubnému shrnutí dějin Rakouska-Uherska a jeho zeměpisným poměrům.

Pozn. počty vyučovacích hodin předmětu dějepis+zeměpis postupně na gymnáziích stoupaly a navíc se počítalo s osamostatněním každého z nich. K tomu dojde, mimo toto období, až v roce 1909 tzv. Machetovou reformou.

³⁹ Docházka do těchto škol byla na velmi nízké úrovni. Často si pak učitelé stěžují, že výrostci místo návštěv školy holdují na pokoutných místech karbanu, pití a jiným rozpustilostem. Až zákonná povinnost z roku 1812 tuto situaci napravila. (Slavík, František Augustin: Život a působení Jakuba Jana Ryby, bývalého učitele, rožmitálského a měšťana Plzeňského s jeho deníkem rodinným, Praha 1888, 23)

To je ve stručnosti dělení škol před druhou velkou změnou, která byla provedena po polovině století a určoval ji Velký říšský zákon, tzv. Hasnerův zákon z 14. května 1869, který nařizoval osmiletou školní docházku a vymezuje nově druhy škol.

Byly to **školy obyčejné**, zde je kromě jiných předmětů zmíněna i výuka historie.

Další **školy měšťanské**, které byly zřízeny k tomu, aby poskytovaly těm, kteří nechodí do školy střední, vzdělání vyššího, nežli jest to, jehož dojití mohou na obyčejné škole obecné.⁴⁰ (Byl na nich vyučován zeměpis a dějepis s důrazem na vlast a ústavu.)

Měšťanská škola pak procházela další úpravou novelizací tohoto zákona jako **vyšší škola**.

Nějaký čas byly také v provozu **školy tovární** či **fabrické**.

Fabrická škola byla soukromé zařízení, „které dětem zaměstnaným v továrnách nebo větších závodech živnostenských a nemožoucí z té příčiny choditi do **školy obecné** povinni jsou zříditi majetníci továren.“⁴¹

Další úpravou pak prošlo školství reformou ministra kultury a vyučování Gustava Macheta, která se týkala zejména středních škol a maturit. Za povšimnutí stojí ten fakt, že přestože ministr Marchet v roce 1908 maturitu dosti zjednodušil, tak se zkouška skládala nadále i z dějepisu.

Školní soustava v českých zemích (dle tzv. Hasnerův zákon a pozdějších novel)

1. Obecná škola 6-11 let
2. Vyšší obecná škola, Měšťanská škola 11-14 let
3. Pokračovací odborné školy, Gymnázium, Reálka, Lyceum
4. Vysoké školy

Prvním zásahem do této soustavy škol byl zákon z 3. dubna 1919 o menšinových školách (úprava pro školy německé). Od prvního sjezdu československého učitelstva v roce 1920 se intenzivně jednalo o změnách ve školní soustavě a výuce vůbec.

Novou úpravu přinesl až zákon. č. 226/1922 tzv. malý školský zákon, pro který byl základním pilířem Hasnerův zákon a zákony rakouského školství vůbec.

⁴⁰ Zákoník říšský ze dne 14. května 1869, 204

⁴¹ TAUBENEK 1892, 41

Tato úprava zákona dělila školy na obecné a měšťanské. Dále rušila školy tovární a přejmenovává vyšší národní školy na občanské. Ostatní veškeré změny se prakticky vztahují ke Slovensku, kde bylo školství v zoufalém stavu. Tato situace byla zapříčiněna školskými zákony uherské části monarchie. Povinná školní docházka na Slovensku byla tedy jen šestiletá. Zcela samostatnou kapitolou pak bylo školství na Podkarpatské Rusy. V soustavě samostatně stálo ještě vojenské a zemědělské školství, dále nesmíme opomenout školy pokusné, jakou byla třeba škola psychologa Václava Příhody (Karel Čondl⁴² nové metody výuky dějepisu) nebo Dětská farma Eduarda Štorcha,⁴³ kterou Štorch zřídil na Libeňském ostrově v letech 1923-1933 (princip školy v přírodě).

Školní Soustava ČSR (do roku 1941)

1. Obecná škola 6-11 let
2. Vyšší obecná škola, Měšťanská škola 11-14 let
3.
 - a) Živnostenské pokračovací školy, Jednorochní učební kurzy, Odborné školy
 - b) Gymnázia (klasická, reálná, reformní reálná, reálky)
4. Vysoké školy

Druhá republika a Protektorát

Druhá republika nestihla v rámci změn učinit v soustavě škol větších proměn, to se ovšem netýkalo výuky dějepisu (jak níže uvedu).

Za Protektorátu byla situace o poznání jiná. Nejprve 17. listopadu 1939 byly uzavřeny české vysoké školy a školní rok 1941/1942 byl dalším zásahem do školského systému na úrovni základního a středního školství, ale změnil se také systém klasifikace na šestistupňový.

⁴² Karel Čondl (1900-1977) pedagog, autor mnoha učebnic a didaktických textů. Člen reformního školského hnutí. Rozšíření nových metod výuky dějepisu bylo jeho hlavním tématem.
<http://katalog.kfbz.cz/authorities/1060271#?id=I3iVCMhHSmO1o9o0bvO2kg&pageSize=10&sorting=default>, vyhledáno 20. 12. 2016

⁴³ Eduard Štorch (1878-1956) pedagog, spisovatel, školní inspektor, reformátor dějepisné výuky.
<http://muzeumprahy.cz/eduard-storch/>, vyhledáno 4. 1. 2016

Obecné školy byly v této době osmileté, na tomto stupni měla skončit své vzdělávání většina populace.

Měšťanské školy byly označeny jako **školy hlavní** a jako výběrové měly předepsané procento přijímání.

Střední školy byly početně omezovány a rušeny, předpokladem bylo, že by je mělo absolvovat jen velmi malé procento české populace. Konečným sítím byla pak maturitní zkouška, kde by mělo uspět jen pramálo studentů.

Soustava za Protektorátu

1. Obecná škola
2. Vyšší obecná škola, Hlavní škola
3. Pokračovací školy, Odborné školy, Gymnáziu, Reálka

Období 1945-1948

V tomto období se v podstatě vrací k systému prvorepublikovému, výjimkou bylo pouze zařízení pro výchovu učňů.

Situace po roce 1948

K základnímu vzdělání (1. a 2. stupeň) byla určena **škola národní** a **škola střední**. Střední vzdělání pak poskytla **základní odborná škola** (učňovská) a **odborná škola**. Na školách typu **vyšší odborná škola** (pro průmysl, zemědělství, obchod, ženská povolání, uměleckou činnost, sociální a zdravotní službu) a **gymnáziu** bylo vzdělávání zakončeno maturitní zkouškou.

Roky 1953-1961

K základnímu vzdělání (1. a 2. stupeň) byla určena **škola národní** a (osmi a jedenáctiletá) **střední škola**. Následují **učňovské školy** a **odborné školy**.

Stav v období 1961-1984

Byl vydán zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (tzv. školní zákon č. 186/1960 sb.) a jeho cílem bylo vytvořit nového vzdělaného socialistického člověka. Úprava systému škol pak vypadala takto:

1. Základní devítiletá škola (I. a II. stupeň), Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči
2. Odborná učiliště, Střední školy pro pracující, Podnikové instituty, Střední odborné školy, Střední všeobecné vzdělávací školy

Poměry let 1978-1984

Další, ne však zdaleka poslední úpravou školní soustavy byl zákon č. 63/1978 sb.

1. Základní škola (I. a II. stupeň)
2. Střední odborná učiliště, Střední odborné školy, Gymnázia

Mezi rokem 1984-2004

Během těchto let byl zachován, až na drobné úpravy, v délce docházky předcházející systém.

Od roku 2004

Je v platnosti zákon č. 561/2004 Sb., jde o dosud platnou úpravu, která prošla pouze několika novelizacemi.

1. Základní škola (I. a II. stupeň)
2. Střední odborná učiliště, Střední odborné školy, Gymnázia
3. Vyšší odborné školy

4. Učebnice používané k výuce, které ve svém obsahu zmiňují Lucemburky

4.1. Školní učebnice a jejich hodnota pro výzkum historie

Učebnice obsahující zmínky z naší historie lze považovat za velmi důležitý pramen v historickém bádání. Je v nich obsažen nejen popis časů dávno minulých, ale hlavně to, co lze shledat jako mnohem cennější, a tím je obraz doby kdy vznikly. Pohled každé etapy (společnosti a vlivů na ni působících) na dějiny předešlé a jejich výklad. Určitě by proto bylo na místě jejich větší využití v oblasti výzkumu. Dnes jsou u nás totiž většinou zkoumány po pedagogicko-historické stránce, což je myslím z hlediska tohoto

materiálu málo. Navíc jsem se ve svém bádání setkal spíše s jejich zneužíváním a s politováním musím říci, že se tak dělo v minulosti a děje se tak i dnes. (Kdy velice oblíbené u některých autorů bylo například vytrhávání určitých vět z kontextu apod.)

Dále je nutné podotknout, že obsahová kvalita učebnic po odborné stránce se v průběhu dvou staletí velice měnila. Na tomto případě lze poměrně s úspěchem sledovat i změny ve společnosti. Křivka propadů a vzestupů většinou kopíruje kvalitu učebnic.

Snad největším paradoxem je, že dle mého zjištění o tyto staré učebnice není zcela žádný zájem. Leží tak zcela nepovšimnuty na dně krabic a v antikvariátech, kam se dostaly většinou z prodeje pozůstalostí. Kolikrát je prodávající ani prodejce pořádně neprohlédl a přitom v nich lze nalézt (vložené) pro historika další cenné podklady, jako jsou vstupenky na výstavy, výpisky žáků, fotografie apod. Tito němí svědci každodenního života tak mohou přinést další důležité informace.

4.2. Rozšíření masového používání učebnic

Zavedením povinné školní docházky přineslo k masovějšímu rozšíření učebnic do škol. To vyžadovalo jiný přístup k jejich expedici, tisku a přidělování. „Školní knihy a jiné pomůcky mají dětem zjednat rodiče nebo jich náměstkové a prokáže-li se, že jsou nemajetní, obec, ve které bydlí. Chudým žákům dostává se ostatně také zdarma knih, vydaných c.k. školním knihoskladem.“⁴⁴

V Praze byla bývalá tiskárna Jezuitského řádu (Klementinum) předána českému fondu a působila jako vydavatelství knih (učebnic).⁴⁵

Co se obecného zavádění učebnic do škol týkalo, bylo po stránce nařízení dosti problémové. Učitel se měl opírat o knihu metodní, udávající jakýsi návod vedení výuky, ta však v tomto směru udávala pouze to, co měl vyučovat. Prvotní bylo rozšíření vzdělanosti u širokých mas lidu, ale učebních textů bylo nedostatek. O jednotnosti předpisů zavádění učebnic se nedalo hovořit ani po Josefínských reformách, kdy dohled nad školou závisel na mnoha okolnostech a tak ho vykonávala např. zemská vláda, vrchnost, farář, obec nebo několik subjektů společně. Po mnoha proměnách tuto situaci konečně vyřešil říšský zákon z roku 1869, který na stálo svěřil schvalování učebnic

⁴⁴ TAUBENEK 1892, 81

⁴⁵ ŠVERÁK 1986, 23 Pozn. Vydavatelstvo knih se později změnilo na C.K. knihosklad, přeměněný v roce 1920 na Státní nakladatelství učebnic a od roku 1951 na Státní pedagogické nakladatelství v Praze

ministerstvu kultu a vyučování. Ze schválených učebnic si pak mohli kantoři vybírat. Původně si mohli učitelé měšťanských škol učebnice vybírat sami a učitelům obecných škol je schvaloval okresní školní inspektor, novelou z roku 1883 došlo ke změně a bylo potřebné schválení od zemské školní rady.

Učebnice

O schvalování učebnic rozhodovala církev a to na základě císařského patentu č. 195/1855 ř.z. To mění až zákon č. 48/1868 ř.z. upravující nové postavení školy a církve. Povinnost schvalování učebnic tedy přešla na ministra kultury (kultu) a vyučování, ve spolupráci se zemskou školní radou. Seznam vycházel od osmdesátých let devatenáctého století ve *Věstníku vládním o věcech škol obecných v království Českém a Věstníku vládním o věcech škol obecných v markrabství Moravském*. To platilo až do konce monarchie, kdy podobnou formu přebírá Československá republika.

4.3. Nejpoužívanější učebnice

Na tomto místě uvádím výčet nejpoužívanějších učebnic v různých obdobích. Ve své práci jsem však užil, pokud to prameny umožnily, i ty vydané v menších nákladech, abych tak dosáhl vyrovnaného pohledu na danou tematiku.

Na počátku 19. století se často čerpalo z prací Aleše Pařízka:

Versucheiner Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger historischen Erdbeschreibung dieses Lande, volný překlad *Uvedení do dějin Čech pro občana. Kromě připojeného historického zeměpisného popisu této země*.

Druhou jeho učebnicí byla *Versuch einer kurzgeschafte Weltgeschichte für Kinder in Verbindung mit der Erdbeschreibung*, volný překlad *Stručné uvedení do světových dějin s připojením zeměpisu*.

Zhruba od poloviny tohoto století pak k nejčastějším patřila učebnice Antonína Gindelyho.⁴⁶

*Dějepis pro školy obecné a měšťanské*⁴⁷ (a rovněž učebnice pro střední školy) vychází jako doporučená v např. *Věstníku vládním o věcech škol obecných v markrabství Moravském*.⁴⁸

Následně, avšak v daleko menším množství vycházejí:

Od Wáclava Wladivoje Tomeka *Děje mocnářství Rakouského* z roku 1851 a také od téhož autora *Novější dějiny Rakouska*. Z ostatních je možné uvést například Jana Lepaře a jeho *Dějepisnou čítanku*.

Po roce 1909 už byl mezi učebnicemi poměrně veliký výběr. Přesto za ty nejpoužívanější lze asi označit:

František Hýbl (Josef Dobiáš), Jaroslav Bidlo, Josef Šusta

Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních (používána do roku 1948)

Josef Pekař

Dějiny naší říše - po roce 1918 přepracována - Dějiny Československé

První světová válka

Ministerským výnosem z 19. září 1914 se zavádějí učebnice dějepisu pro měšťanské školy, autor – Konečný.⁴⁹ Tato učebnice vyšla ve velmi omezeném nákladu (její užívání tak zůstává otázkou).

Doporučen byl časopis *Selský archiv* pro výuku obecných i kulturních dějin selského stavu. (Vládní věstník 15. 8. 1915)

Tiskem vyšel 15. 11. 1915 výnos z 26. října 1915 upravující nařízení z roku 1883 (věstník č. 2) připomínající nařízení o závadných knihách.

Následovalo 15. 12. 1915 vynesení c. k. školní rady z 22. listopadu č. 29.317 jak postupovat při schvalování a zavádění knih a učebních pomůcek.

⁴⁶ Antonín Gindely (1829-1892) pedagog, historik, profesor na univerzitě v Praze, archivář Českého království, člen Královské české společnosti nauk a Vídeňské akademie. KUTNAR František; MAREK Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. Praha 1997, 1065

⁴⁷ Knihy Gindelyho překládal Josef Erben poté Konstantin J. Jireček (ten však dosti volně), ke kvalitnějším překladům můžeme přidat také M. Kovář. Učebnice se tak obsahově značně liší.

⁴⁸ 15. května 1883, 74

⁴⁹ Výnos ministerstva kultu a vyučování tiskem 1914 v 31. 11. 1914, 174

Ministerstvo kultury a vyučování výnosem ze dne 9. října 1915 zakazovalo některé „škodlivé“ učebnice. Poté došlo i v těch zbývajících knihách k úpravám a škrtům, zejména u slov Slovan nebo české země. Mnohé učebnice byly upravovány, případně zcela vyškrtuty ze seznamu povolených. Dále byla zakázaná díla J. S. Machara, Jana Herbena a T. G. Masaryka, rovněž dějiny týkající se bojů s Němci, Maďary a Turky, také bitva na Moravském poli, husitství a útisk Slovanů. Nedoporučovalo se nakupovat „Hus a husitismus“ od Františka Urbánka a díla od Aloise Jiráska.

První republika

Nářízením MŠANO č. 55.990 z 18. prosince 1919 se zakazovalo používání učebnic, jež by obsahovaly texty nebo články loajální k monarchii.

Všude byla velmi často používaná přepracovaná učebnice Josefa Pekaře (vyjma škol německých).⁵⁰

Střední školy

PEKAŘ Josef: Dějiny československé. Pro nejvyšší třídy škol středních, Praha 1921. Původně se jednalo o učebnici *Dějiny naší říše* - po roce 1918 přepracována na - *Dějiny Československé*.

Bidlo Jaroslav – Hýbl František – Šusta Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*.

Nelze opomenout Eduarda Štorcha a jeho Pracovní učebnici dějepisu pro měšťanské školy, používanou i po druhé světové válce.

Zvláštním druhem učebnice byl *Branný dějepis* Josefa B. Dolenského z roku 1936, používaný v roce 1937/1938. (Dolenský jako propagátor usiloval o zavedení prvků branné průpravy do všech předmětů, kde to bylo jen možné.)

⁵⁰ Pozn. tedy na školách českých, slovenských, polských, rusínských, maďarských a židovských

Druhá republika a protektorát

Druhá republika měla záměr upravit učebnice, ale časově k realizaci nedošlo.

V období protektorátu byl dějepis často nahrazován němčinou. Řada učebnic byla zakázána, učebnice dějepisu pro vyšší třídy měla být nahrazena novou, ta pak měla být vzorem učebnicím ostatním.⁵¹

Byla zde také snaha o přepracování učebnice Josefa Pekaře (ta původní se po určitém období, samozřejmě i škrtech, k výuce používala), rukopis tohoto díla připravil Anton Altrichter, ale k jejímu vydání však nedošlo. Byla tu také druhá verze přepracování této knihy (Československé dějiny - J. Pekař), upravovaná Josefem Klikou za interních pokynů Wilhelma Wostrého, která vyšla pod názvem *Dějiny Čech a Moravy*, ale jen v omezeném množství. Josef Šusta se snažil o přepracování svého *Všeobecného dějepisu*, ten ale nevyšel.

Přesto, že se v řadě odborných prací uvádí, že se jiné učebnice nepoužívaly, zřejmě to není zcela pravdivé tvrzení. Vycházím zde z poznatku, kdy se mi podařilo nalézt „tahák“ k písemné práci z dějepisu z roku 1940 v učebnici Josefa Šusty, Jaroslava Bidla a Františka Hýbla. Také škrty v učebnici nasvědčují tomu, že se ještě nějaký čas používala.

Posléze vycházela tiskem učebnice *Stručné dějiny Říše, Učebnice dějepisu pro žactvo škol hlavních a nejvyššího stupně škol* z roku 1943.

Podobný stav byl v zeměpise a přírodopise (biologii). Celá situace byla řešena v přeškolovacím středisku učitelů dějepisu, zeměpisu, přírodopisu a naposledy i češtiny v Rankenheimu u Berlína. Školení zašitoval Ústřední ústav pro výchovu a vyučování „Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht.“, Na školách kolovalo i několik textů v cyklostylu zakázaných učebnic.

V období po květnu 1945 bylo ve znamení úsilí provedení reformy ze strany Zdeňka Nejedlého (nerealizováno). Na školách se přestaly používat učebnice vydané po 10.

⁵¹ DOLEŽAL 1996, 67

říjnu 1938. Znovu vychází upravené knihy například autorů E. Štorcha, Karla Čindla, Antonína Jiráka aj.

Učebnice začínají být pod vlivem trendů sovětského osvobození, jednalo se o jakousi směsici národních a sovětských ideálů, jako např. úpravy v pracovním sešitě dějepisu od Eduarda Štorcha.

Po roce 1948 se pohled také mění, marxisticko-leninské ideály se naplno dostávaly do výuky dějin a předmětů s ním souvisejících.

V následujícím roce 1949 se počítalo s tím, že vyjdou nové učebnice. Určitý čas se používaly překlady učebnic ruských a poté už jen česká tvorba. Byl vydán zákaz používání Pekařovi učebnice *Dějiny Československé*.

Z nařízených učebnic od šedesátých let uvádím ty se vztahem ke středověku. Sem patří texty knihy Václava Michovského *Z dávné minulosti*, učebnice Jaroslava Charváta *Světové dějiny*, Václava Husy *Československé dějiny*.

Miloslav Trapl a Vratislav Čapek: *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*.

Další etapa byla zastoupena autory učebnic: M. Dohnal, R. Dobiášová, T. Jílek, V. Čapek, V. Michovský, O. Florek

V éře osmdesátých let pak Tomáš Jílek, Jozef Baďurík, Marta Butvinová, 1981 - *Dějepis pro šestý ročník základní školy* nebo Jaroslava Pátka *Československé dějiny do roku 1918*.

Od počátku devadesátých let se jedná pouze o učebnice doporučené a jejich používání je dosti volné, lze jen vycházet z průzkumu jejich aplikace. Pro příklad překládám průzkum používání učebnic provedený Pedagogickým centrem v Plzni v roce 2000, následně pak v roce 2008.

Základní školy - nejpoužívanější učebnice

Hroch M., Mandelová H. a kol.: *Dějepis, Středověk pro ZŠ (13. - 15. st.)*

Čechura J., Dudák V., Ryantová M., Neškudla B.: *Dějepis pro 7. ročník ZŠ, Středověk a raný novověk*

Střední školy - nejpoužívanější učebnice

Čornej P. a kol.: Dějepis pro střední a odborné školy

Vyjma učebnic dějepisu je možné nalézt látku související s tímto tématem i v učebnicích občanské nauky. Informace jsou zde ovšem velice okrajově, nicméně lze z nich vysledovat jakýsi postoj k danému období.

4.4. Výuka dějin v 19. a 20. století na jednolitých druzích škol a zmínky o období Lucemburků

Na tomto místě bych chtěl v krátkosti nastínit průběh výuky dějepisu a s ním příbuzných předmětů.

Tereziánské reformy spolu s řadou iniciací přinesly také změny ve školství. Tou asi nejdůležitější byl již uvedený *Všeobecný školní řád*, pod původním názvem *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal, Hauptund Trivialschulen in sämtlichen Kaiserlich-Königlichen Erbländern*, který obsahoval celou řadu nařízení v oblasti školství a zařadil výuku dějepisu do osnov na hlavních a normálních školách, a to formou spojeného vyučování dějepisu a zeměpisu. Je nutné však připomenout, že nařízení v oblasti vzdělávání nebylo žádnou novinkou, mimo škol provozovaných církevními řády byly zde již dříve na některých panstvích školy zřizované a provozované šlechtou samotnou. K výuce byla posléze vydávána metodika, ta měla napomoci učiteli ve správném přístupu k vyučování. O pojetí výuky a školní řády se již v počátku vedly veliké spory mezi špičkami v rámci dvorní komise.

V první polovině 19. století, uvnitř nově zřízeného školství, byl nedostatek kvalitních učebnic pro nový způsob výuky. Bylo možné zde sice nalézt určitý vzor v knihách Aleše Pařízka, ale ty byly již v té době kritizovány pro svou neúplnost a jednoduchost, zejména již uvedená učebnice *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger Historischen Erdbeschreibung dieses Landes* vydaná roku 1781, ve které se opíral o kroniku Václava Hájka z Libočan, navíc na ni působila neblaze známá kritika ze strany Josefa Dobrovského, který kritizoval Pařízkův subjektivní přístup k dějinám. Dalším z důvodů recenze bylo i téma husitství, které Pařízek ve svých učebních textech zcela zavrhl. Celé hodnocení se neslo v duchu nové doby, navíc pro zmiňovaný pramen (Hájkovu kroniku) to nebyla věc nová, v duchu osvícenství se do ní pustil už Gelasius

Dobner a poté to učiní znovu František Palacký (až současná doba začíná ukazovat, že není vůbec nutné tuto kroniku zcela zavrhnout, když se využívá s patřičným přístupem). Ať už se jednalo o kritiku odůvodněnou či nikoliv, faktem zůstává ta skutečnost, že tím, že zavrhl husitství, nalezneme zde pramálo o našem tématu, tedy informaci o Václavu IV. a zejména o Zikmundu Lucemburském. Důvod absence již zmiňované látky v knize byla z hlediska autora a jeho doby pochopitelná (úpadek v dějinách). Celkový dějinný přehled byl v ní ale propracován ve stylu piaristických a jezuitských učebnic, jež byly doplněny chronologickými tabulkami, které ovšem Pařízek propracoval daleko podrobněji. Navíc celá jeho koncepce posouvala dosavadní styl učení a přístup k látce mnohem dále než učebnice užívané před tím.

Aleš Pařízek kromě jiného podpořil výuku tím, že založil časopis pro učitele s názvem „*Der Schulfreund Böhmens*.“ Byl tak jakousi hlavou školní reformy v Čechách a to spolu s litoměřickým biskupem Ferdinandem Kindermannem, s nímž úzce spolupracoval.

První polovinu 19. století se historie v procesu nové školské soustavy na školách triviálních vyučovala hlavně v rámci biblických dějin.

Ve školách hlavních pak patřilo spolu se zeměpisem k připojeným předmětům k obecnému triviu. To platilo i ve školách normálních, na gymnáziích pak byla vyučována biblická historie, nově dějepis a dějiny vlasti a domu habsburského.

Školství té doby se neslo v duchu celé řady problémů, jako například neustálý nedostatek učitelů snad na všech stupních, dále nedostatek učebnic a v neposlední řadě i budov určených k výuce.

V důsledku reformace sice došlo k zavedení povinné školní docházky, ale také ke zrušení či omezení církevních řádů, jež se výukou zabývaly. To vedlo k tomu, že často zejména na zapadlých vesnicích stačilo pro povolání učitele umět číst. O školních budovách pak ani nemluvě, nejednou šlo bezpečně poznat jaká budova v obci je škola, obvykle to byla ta nejubožejší.

Řada učitelů si v tomto období vytvářela vlastní pomůcky pro výuku, přitom vycházeli z kronik, letopisů a dalších existujících zdrojů, tak jak to lze vidět u žáka Aleše Pařízka - Jakuba Jana Ryby, který působil jako farní učitel v Rožmitále (kde kromě základních

předmětů vyučoval v určitých hodinách také dějinám vlasteneckým).⁵² Kromě zápisků příprav na výuku psali i učebnice, např. *Starožitnosti* učitele Jan Nepomuka Filčíka z Chrasti u Chrudimi, nebo *Stručný dějepis český s krátkým přehledem zeměpisu českého a moravského pro mládež a pěstouny* od katolického kněze Pantaleona Neumanna. Považuji za zvláště důležité poukázat na tomto místě právě na činnost osobností, jako byl například posledně jmenovaný kněz. Díky obrovské pili těchto a jemu podobných lidí docházelo k obrovskému rozšíření vzdělanosti a vlasteneckého citění (s nimiž je právě dějepis spjat) na venkově. Právě oni psali a překládali učebnice, ale nejen to, přičiňovali se (za pomoci šlechty, která byla zemsky orientována a usilovala nejen o rozkvět svého panství, ale i země jako takové) za vznik škol na venkově. Tak jako v případě Pantaleona Neumanna,⁵³ jenž inicioval vznik dvoutřídky na zámku Chlumíně (patřící tou dobou do majetku rodu Chodků).

Důraz na rozvoj vzdělanosti právě v tomto období dokládají slova z *Kancionálku pro českou školní mládež* od Jakuba Jan Ryby z roku 1808.

My triviální učitelové jsme ty osoby, kterým otec a matka své nejmilejší poklady své dítky v nejoutlejším věku, obec své budoucí měšťany a obyvatele, vrchnost své dorůstající poddané, církve své nevinné oudy, naše nejmilejší vlast své budoucí vlastence, veškeré člověčenství vykvétajícího člověka a Bůh své živé obrazy k opatrování, k rozumnému vedení, k prospěšnějšímu cvičení a k veřejnému vychování svěruje.⁵⁴

V této fázi začal vycházet první český pedagogický časopis *Přítel mládeže* v redakci Josefa Liboslava Zierglera (katolického kněze a profesora bohosloví) s články z mnoha předmětů, včetně zeměpisu a dějepisu, vyjma jiného odkazoval učitele na nově vyšlé knihy. V jednom z čísel tohoto časopisu se podrobněji věnoval školám a vzdělanosti v českých dějinách. V souvislosti s Lucemburky viděl Jana Lucemburského jako panovníka schopného, ale často ze země vzdáleného. Za nejvyšší možné blaho pro zemi a vzdělanost označil období vlády Karla IV., citoval zde mnohdy Josefa Jungmanna a Bohuslava Balbína. Pěl chválu na založení univerzity a rozvoj škol vůbec.

Za to Václava IV. a jeho bratra Zikmunda popisoval takto: „Karlovi synové Wáclav a Zigmund, otcí příliš nepodobní, nekráčeli po stopách jeho a za jich nešťastného

⁵² SLAVÍK 1888, 15

⁵³ Pantaleon Neumann – spisovatel, teolog, pedagog, autor mnoha učebnic dějepisu a přispěvatel do periodiky „Přítel mládeže.“, Působil rovněž jako kaplan ve Velíši, Záboří, následně jmenován lokalistou ve Veltrusích a farářem v Chlumíně. Ottův slovník naučný Díl. 18, 1902, 241

⁵⁴ RYBA 1808, 4

panování co založil otec z větší části vzalo svou zkázu.⁵⁵ Na konci panování Zikmundova (které proběhlo za náboženských válek) byla dle autora zcela zničena veškerá vzdělanost a země přišla nejen o učitele, ale o nesmírné hmotné a lidské ztráty „více než 600 000 lidstva ubili.“⁵⁶

Pozn. Výklad končí Františkem I., ten byl hodnocen velmi kladně a zejména je vyzdviháván jeho zákon o zaopatření bytu pro učitele z 24. června 1815.⁵⁷

Jan Činoveský Formánek (Jan Čechomil Formánek) ve svém časopise „*Listové týkající se vyučování mládeže na venkovských školách*“ (1839) hovořil o potřebě rozšíření výuky dějepisu i na venkovské školy, a tím většího rozvíjení lásky k vlasti.

Tento časopis pak nahradil v roce 1848 *Posel z Budče* a po jeho zákaze časopis *Škola*.⁵⁸ Ten na svých stránkách doporučoval učebnici od W. W. Tomka s názvem *Krátký všeobecný dějepis*. Na stránkách tohoto periodika můžeme nalézt také obraz Zikmunda jako bojovníka proti Turkům.

V následujícím údobí docházelo k postupným proměnám, vývoj společnosti a politická situace přinesla změny i do školní výuky, přesto že v soustátí Rakouském bylo v rámci českých zemí několik koncepcí ve vývoji společnosti. Nastávající chronologický a razantní přechod od zemského patriotismu k národním ideám byl nejpatrnější koncem čtyřicátých let.

Zatím co v předešlém údobí byla výuka spíše na každém jednotlivém učiteli a záleželo pouze na jeho vzdělanosti a snaze, neplatilo to už pro druhou polovinu století, kdy byla historie vyučována systematicky. To se však týkalo výuky všeobecně, navíc došlo k obrovské změně v rámci národního obrození, a tou byl důraz na jazyk. Ovšem nejen jazyk se stává něčím, co prosazuje národ, jsou to pochopitelně i dějiny. Docházelo proto k postupnému vývoji od jakéhosi loajálního národního směru, jenž je možno vidět v čítankách katolického kněze Karla Aloise Vinařického, vycházející v letech padesátých, přes učebnice W. W. Tomka a Antonína Gindelyho, používaných po reformě v roce 1869. Ačkoliv se v určitých ohledech liší koncepčním přístupem, vycházel Tomek i Gindely při výběrů látky, hodnocení atp. z dějin národa českého

⁵⁵ Přítel mládeže - pátý ročník, svazek I., 1827, 24

⁵⁶ Tamtéž, 24

⁵⁷ Tamtéž, 32

⁵⁸ ŠVEC 2014, 69

v Čechách a na Moravě od Františka Palackého.⁵⁹ Pochopitelně určitým zádrhelem zde byla doba husitská, tu hodnotí tito autoři sice každý odlišně, ale vesměs v duchu tehdejší státní ideologie negativně, což pochopitelně hraje svou roli v rámci přístupu k posledním Lucemburkům.

Celá řada autorů učebnic se pak inspirovala učebnicemi těchto dvou tvůrců, jako například Jan Lepař, ředitel pražského učitelského ústavu a tvůrce celé řady učebnic používaných od šedesátých let. K dalším původcům učebnic pro obecné školy patřili Josef Sokol, Antonín Bobrovský, Antonín Svoboda, Josef Kovaříček a další. Pro střední školy pak učebnice Františka Kameníčka a Rudolfa Dvořáka. Tito autoři byli také při výkladu starších českých dějin ovlivněni Františkem Palackým.

Na konci století s nástupem vědecko-technické revoluce přinášející pokrok ve všech směrech došlo k zastarání systému výuky a docházelo k mnohem většímu důrazu na vzdělání.

Výuka byla doplněna o obrazové soubory *Encyklopedie Pro školu a dům*, a časopis *Revue učebních pomůcek* přinášel informace o nových školních obrazech.

Výuka po období tzv. světové války

V dějepise se probírala historie od českých pověstí přes významné habsburské císaře až po Františka Josefa I. a Karla I.

Z českých dějin byly odstraněny zmínky o bojích s Němci, Maďary či Turky. Vyloučeny byly statě o bitvě na Moravském poli, o husitství, místo nich zařadili úředníci pasáže z dějin Habsburků a Babenberků.⁶⁰

První republika

Velmi důležitým obdobím byl vznik samostatného Československa, lze to považovat za faktický obrat k přístupu nejen k historii, ale i k mnohým historickým pohledům. Ano, někdo by mohl namítnout, že k tomu na odborném poli docházelo již dříve, například spor Pekaře s Masarykem, to však nevystihovalo plně tento stav. Nyní, kdy

⁵⁹ Pozn. pro Tomka byl Palacký v jeho začátcích velkým vzorem.

⁶⁰ KODETOVÁ 1972, 37-38

jakékoliv projevy dřívější loajality vůči předchozímu státnímu zřízení byly chápány negativně, tak jak tomu bylo například u prací W. W. Tomka. Posléze i Tomkova osoba samotná, kdy je ve dvacátých a třicátých letech často označován jako reakcionář a slouha katolicizmu.⁶¹ Bylo samozřejmé, že používání jeho učebního textu bylo zakázáno již v roce 1919.⁶²

Od druhé poloviny let třicátých se objevoval i naprosto jiný pohled na tzv. „Gollovu školu,“ jak to uvedu v textu později.

V tomto údobí k dějepisu přibyl další předmět, ve kterém se můžeme s dějinami setkat, byla jím občanská výchova.

Výuka historie se změnila, konkrétněji osnovy dějepisu ministerstva školství a národní osvěty, kdy dějepis měl sloužit k občanské výchově v nově budované republice. Obrovský důraz byl kladen na husitství a reformaci. Z toho vyplívá, že Zikmund Lucemburský byl popisován ve vztahu k husitství a účasti na koncilu v Kostnici. Dalším negativem jeho osobnosti ve sféře výkladu byl spor s bratrem Václavem. Karel IV., jak už tradičně, hodnocen kladně, a to včetně popisu jeho zásluh. U Václava IV. byla hodnocena jeho povaha, prvotní snahy na počátku jeho panování a také spor s arcibiskupem. (Ve zmiňované kauze bylo zajímavé, že v nejedné z učebnic je zdůrazňováno, že Johánek z Pomuku byl Němec.) Rod Lucemburků patřil v tomto období v rámci výuky k důležité látce.

Druhá republika a protektorát

Druhá republika byla během pár měsíců svého trvání zmítána spoustou myšlenek a ideálů. Jako stát se pak hlásila k svatováclavské státnosti, ale s proněmeckou orientací, tedy symbolu přirozeného českého údělu odvozovaného od poplatnosti knížete Václava. K dalšímu posunu došlo za německé okupace.

Pro německé nacisty byl dějepis velice významným předmětem, proto byl společně se zeměpisem a přírodopisem bedlivě sledován.

⁶¹ NODL 2007, 32

⁶² Výnos MŠANO č. 55.990 ze dne 18. 12. 1919 zakazoval užívání učebnic loajálních k monarchii

Školení učitelů zašitoval Ústřední ustav pro výchovu a vyučování „Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht.“,

V hodinách výuky dějepisu na školách byla pak v období vlády Karla IV. líčena Praha jako centrum Říše, kde působil čistě německý živel, ať už to byla architektura prostřednictvím rodu Parlérů, nebo obchod, hornictví apod. Pochopitelně následovalo označení nejvýznamnějšího díla Jana ze Žatce „*Der Ackermann aus Böhmen*“ (Oráč z Čech). I přes takto nelehkou situaci tu byla snaha o nezapomenutí českých dějin, jakou byla například akce k výročí nedožitých sedmdesátých narozenin Josefa Pekaře, a to výstavou k jeho připomenutí v sále Uměleckoprůmyslového muzea v Praze 11. dubna 1940, kde promluvil Josef Šusta (historik, autor školních učebnic a v tomto období prezident České akademie věd a umění).⁶³

Po válce Josefa Šustu čekalo obvinění z kolaborace a jak jeho učebnice, studie a knihy, tak i práce Josefa Pekaře jsou odsuzovány a zakazovány. Samotného Josefa Pekaře si pak vzal na mušku Jan Pachta, který přišel také se slovem Pekařovština (označení pro zpátečnické a reakční dějepisectví). Osud Josefa Šusty byl pak ještě tragičtější, jako člen České ligy proti bolševizmu a držitel Svatováclavské orlice třetího stupně byl označen za kolaboranta, ačkoliv o jeho kolaboraci by se dalo vážně pochybovat. K vstupu do ligy byl přinucen a odmítnutí orlice se rovnalo smrti. „Předseda České akademie a největší český historik té chvíle profesor Šusta si zoufá, skáče do Vltavy.“⁶⁴ Umírá za dodnes velmi záhadných okolností.

Od roku 1945-1948 je hlavním účelem odstranit nedostatky ve výuce dějepisu způsobené nacistickou okupací. V 6. až 8. třídě byly používány školní obrazy (30 obrazů z dějin českého národa od pravěku do přítomnosti).

Tato etapa, ačkoliv byla poměrně krátká, stačila přinést v učebnicích, a zřejmě nejen v nich, určitý pohled na historii. Jednalo se o jakousi mutaci boje za svobodu, vlastenectví, komunismus a demokracii zároveň. To vše bylo pak přenášeno do výkladu dějin. Tento duch byl například velice patrný již z projevu Zdeňka Nejedlého 29. května 1945 na shromáždění kulturních pracovníků v Lucerně, kdy kladl důraz na lidovost v pojetí kultury a historie, kdy lid byl stavěn až do mýtického postavení. Základ viděl

⁶³ Pozvánka na výstavu 11. 4. 1940

⁶⁴ ČERNÝ 1992, 56

právě v husitském hnutí po vzoru Aloise Jiráska. V osobě Jiráska pak spatřuje tvůrce filozofie dějin.⁶⁵ Z tohoto měl vycházet i přístup k Lucemburkům.

Výuka a učebnice dějepisu v lidově demokratickém Československu

Rok 1948 dosavadní koncepty náhledu zcela smetl a vše bylo nahrazeno zprvu výhradně Sovětským pojetím (snaha o zavedení učebnic ze SSSR).

Stejně jako nacisté tak i SSSR věnovalo výuce dějepisu v Československu značnou pozornost.

Nejenom dějepis, ale i občanská nauka prožívala změnu pod tlaky marxisticko-leninských ideálů a s tím spojené pojmy - třídní boj, scelování půdy, společné hospodaření - jejich původ byl spojován také s husitským hnutím.

Jednalo se o silné prosazující se sovětské proudy výchovy a vzdělávání po vzoru Antona Semjonoviče Makarenka (a jiných význačných představitelů sovětské pedagogiky). Tento přístup, nejen že byl v ostrém protikladu s dosavadním školstvím v Československu, ale navíc měl za úkol ho zcela odstranit.

Téma Lucemburků se zmiňovalo velice okrajově, byla naznačena pouze nějaká jejich existence. Tato etapa trvala jen minimální dobu a po velmi krátkém čase se tématu Lucemburků opět vrací důležité postavení.

Velký význam ve výuce byl věnován filmu, ve vztahu k této látce to byl film Jan Hus, doporučovaný ve Věstníku ministerstva školství v roce 1955.

Následné období po roce 1968 se neslo i ve výuce dějin v duchu normalizace. Na jedné straně zde byl strach z jakékoliv změny a na druhé určité rozpaky nad tím, jak to udělat. Bylo jasné, že dosavadní tvrdá linie (kdy Václav Husa ve svých pracích z počátku padesátých let označil Karla IV. za popskeho krále) už není možná, ale určité směřování k uvolnění z konce let šedesátých také ne.

⁶⁵ Audio záznam z projevu Zdeňka Nejedlého z 29. 5. 1945, Archivní dokument českého rozhlasu

Jaký směr si hledá období normalizace je patrné z této citace.

Jakým vývojem u nás procházela koncepce dějepisu jako vyučovacího předmětu, by bylo zajímavé sledovat od doby národního obrození, v kterém historická věda sehrála mimořádně významnou úlohu, byla jedním z nejdůležitějších nástrojů politické emancipace novodobého (buržoazního) českého národa. Stejně zajímavé by bylo sledovat, jak se náplň i funkce tohoto předmětu měnila v souvislosti s vystřídáním Palackého dějinně filosofické koncepce koncepcí tomkovsko-pekařovskou v české buržoazní historiografii, dále po roce 1945 atd.⁶⁶

Po listopadu 1989 měl i nadále rod Lucemburků své významné postavení ve výuce. (Do rozpadu Československa v rámci společných dějin, následně jen českých.) Na tomto stavu se dodnes nic nezměnilo, stále jde o nejsledovanější téma, počínaje vlastivědou na prvním stupni a výukou dějin na střední škole konče. Nadále zůstává nezměněno významné postavení této dynastie v našich dějinách.

5. Srovnání vývoje historického bádání s texty v učebnicích

Ve stručnosti si nyní porovnáme vývoj historického bádání s texty v učebnicích. Je pochopitelné, že v rozsahu této práce není možné obsáhnout celou historickou vědu a všechny její metody zkoumání a disciplíny, proto se zaměřím pouze na několik příkladů z užší části českého dějepisectví a krátce popíši určitý moment jejich střetů.

Ve své práci nesčetněkrát uvádím dílo Vincence Aleše Pařízka, jeho kniha byla podrobena, jak jsem již poznamenal, poměrně tvrdé recenzi Josefa Dobrovského, jenž kritizoval jeho přístup a prameny. V době vzniku tohoto díla pracoval Gelasius Dobner na studii Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum, kde v šesti svazcích podrobil tuto kroniku odborné kritice, tedy pramen, ze kterého Pařízek vycházel. (Dobner však nehodnotil mnou popisované období Lucemburků.) Učebnice se rovněž opírala o díla Bohuslava Balbína a Jana Františka Beckovského, který Hájkovu kroniku přepracoval a určitá místa opravil. Je tedy možné usuzovat, že dílo v počátku svého vzniku bylo v tomto směru v souladu s tehdejšími poznatky. Vývoj šel však rychle kupředu a proto zastarávalo. Dalším důvodem nelibosti bylo zavrnutí husitství, zde

⁶⁶ LOUKOTKA 1964, 527

nalézáme souvislost s tou skutečností, že se dějepisectví stávalo stále více prostředkem národního uvědomování a výchovy k němu, kde právě zvláště husitství začíná hrát svou roli, a v tomto ohledu je jasné, že tato (dle mého názoru vynikající) učebnice nemohla naplnit tuto ideu.

Určitě by bylo možné sledovat další vývoj teorie Františka Palackého v porovnání učebnic Tomka či Gindelyho, nebo posun zapříčiněný školou Jaroslava Golla, či promítnutí tohoto faktu do učebnic první republiky a mnoho jiných skutečností.

Jako další příklad jsem si vybral téma historicky poněkud bližší. Konkrétně jde o ostrý střet učebnic (a teorie ve vztahu k husitství) Josefa Pekaře s historickým bádáním komunismu na začátku padesátých let.

Počátky vzniku této kritiky můžeme nalézt již dříve za první republiky, kdy nastává určité vymezení proti Gollově škole. Docházelo ke genezi různých proudů, mezi kterými po polovině třicátých let vznikla i tzv. „*Historická skupina*“, která se samozřejmě ostře vyhranila proti Gollově škole a tvrdila, že tato škola dlouhodobé procesy opomíjí a nesmyslně se zabývá nedůležitými detaily jedinečných historických událostí.

Po roce 1948 historici sdružení kolem této skupiny (zejména členové Jan Pachta, Václav Husa, Jaroslav Charvát, Václav Čejchan, Oldřich Říha) dosáhli velkého úspěchu. Orientace v marxismu a ochota sloužit režimu je vynesly na přední místa v české historické vědě.

Byl to právě Jan Pachta, který se pustil směle do kritiky Josefa Pekaře. Nebyl odborným vzděláním historik a tak aplikoval psychoanalytické, sociálně psychologické metody dobového freudomarxismu na historický vývoj, který chápal hlavně jako změny hospodářsko-společenské.⁶⁷ Označí Pekaře na základě těchto pokroků vědy za zastávce buržoazie, nacismu a přípravece půdy hitlerismu atpod.⁶⁸ Jeho práci s názvem *Pekař a Pekařovština v českém dějepisectví* z roku 1950 lze zcela jistě právem považovat v české historiografii za vulgární formu marxismu-leninismu.

K celkovému shrnutí lze říci, že většina učebnic se ve zjednodušené formě držela aktuálních trendů bádání v historických vědách, avšak bylo zde i nemalé procento vlivu společensko-politických okolností vyvíjejících tlak na formulaci jejich obsahu.

⁶⁷ ČEJCHAN 1975, 50

⁶⁸ PACHTA 1950, 10-11

6. Proměny obrazu českých lucemburských panovníků

Nyní se podíváme na lucemburské panovníky pohledem učebnic 19. a 20. století. Budeme-li postupovat po časové ose, tedy co se obou uvedených století týká, setkáme se s dvěma základními koncepcemi (Františka Palackého a Wácslawa Wladiwoje Tomka), ačkoliv jsou převládající a řada autorů učebnic z nich vycházela, lze nalézt také učebnice, které se svým výkladem od nich liší. Jejich autoři používají prameny a literaturu jednak všeobecně známou a dostupnou, a navíc se často opírají i o regionální znalosti a prameny. Není proto na škodu tyto pohledy také v této práci uvést, i když vliv na celkovou výuku dějin v rámci země měli nepatrný.

Vhledem k tomu, že časově jde o dosti rozsáhlý úsek, ve kterém se často měnil pohled nejen na rod Lucemburků, ale i na podstatu a význam dějin obecně, nehledě na probíhající obrovské sociální a politické změny, rozdělil jsem obrazy proměn následně:

- za první „dlouhé devatenácté století“ a následně 20. a 21. století
- u druhé etapy pak s ohledem na politické změny je časové dělení ještě podrobnější

V krátkém shrnutí ukáži na nejčastější pověsti či mýty a zdroje jejich původu. V neposlední řadě proměny popisu a tlaky, které mohou být jejich příčinou.

Přesto, že mnoho učitelů na počátku 19. století vyučovalo dějepis improvizovaně, i tak měli možnost čerpat z několika učebnic obecně rozšířených. Tento stav se v druhé polovině století mění a posléze vycházejí celé seznamy doporučených učebnic. Ve své práci jsem se snažil vybrat ukázky jak z nejrozšířenějších, tak i méně známých českých učebnic (tedy až na počátek 19. století, ten je zastoupen textově v německém jazyce).

6.1. Obraz Jana Lucemburského

Co se mohl žák či student dozvědět z učebnic od první poloviny 19. století do jeho konce.

Na počátku devatenáctého století byla ještě zcela běžně používána k výuce kniha Aleše Pařízka - *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger Historischen Erdbeschreibung dieses Landes*. Ta popisovala Jana Lucemburského sice dosti stručně, nicméně nešetřila superlativy na jeho osobu, hodnotí ho jako velkého státníka a největšího hrdinu celého století.⁶⁹

Janovo panování v Čechách pokládá za šťastné. Názor na panovníky a historii si však bylo možné učinit i jinak, a to z pozice dějepisu a zeměpisu jako jednoho předmětu, tedy tak, jak byl z počátku vyučován a vytvářel nevšední úhel pohledu nejen na Lucemburky, ale na dějiny jako celek. V učebních materiálech byla tak historie úzce spjata se zeměpisnou polohou. Výklad se odvíjel ve formě dějin měst a vesnic, zemědělství, těžby hornin a podobně. Tak tomu bylo i v *Krátkém wypsání Českého Králowstwi pro pouze českou školní mládež* od Bohumíra Jana Dlabáče⁷⁰ z roku 1818. Bohužel, zmínka o králi Janu zde bylo po málu, autor se více soustředil na Karla IV. a Václava IV. Jednou z mála informací byla ta, že za Jana, otce Karla IV., došlo k povýšení pražského biskupství na arcibiskupství, ovšem za iniciace Karla tehdy pouze moravského markraběte.⁷¹ Jinou formu měla učebnice pod názvem *Všeobecný dějepis občanský* od Josefa Františka Smetany⁷² z roku 1846. Ten se už soustředil na proběhlé děje bez zeměpisných poznámek a osobu Janovu líčí jako panovníka, jenž holdoval soubojům a cestoval po Evropě a do Čech se vracíval jen pro peníze.

Zhruba ve stejné době pak W. W. Tomek ve svých učebnicích popisoval Jana jako krále, který byl méně upřímný než knížata a králové Přemyslovští, byl lačný po boji a

⁶⁹ PAŘÍZEK 1789, 78

⁷⁰ Narodil 17. 7. 1758 v Cerhenicích u Kouřimi, zemřel 4. 2. 1820 v Praze. Premonstrát, historik a strahovský knihovník, autor slovníku českých výtvarných a hudebních umělců, dějepisec novinářství a literatury, básník, překladatel. Zdroj Bibliografie dějin Českých zemi. Historický ústav AV ČR. <http://portaro.eu/huav/authorities/213684#?id=ucIU3cnkTQ2vqoXseTOA8g&pageSize=30&sorting=default>, vyhledáno 11. 1. 2016

⁷¹ DLABAČ 1818, 28

⁷² Josef František Smetana (11. 3. 1801-18. 2. 1861) vlastenec, učitel, historik, přírodovědec, kněz a člen řádu premonstrátů (klášter v Teplé). Zvláště záslužná byla jeho činnost v oblasti vzdělávání. Ottův slovník naučný, díl 12., 1905, 491

hrdinských skutcích, což zatěžovalo obyvatelstvo vysokou daní. V mnoha učebnicích byl Jan hodnocen jako udatný rytíř, ale cizinec v české zemi.

Pohled Antonína Gindelyho (v českých překladech) na Jana Lucemburského nalezneme v jeho *Dějepis pro školy obecné a měšťanské*, kde veškeré informace omezuje pouze na tu skutečnost, že Jan byl otec Karla IV. a král český. O něco méně byl skoupí v *Dějepis všeobecném pro střední školy*, tady krále popsal v podobě bojovného rytíře, jenž rozšířil Čechy, jinak se o zemi staral, jen co se prostředků k jeho potřebě týkalo. Učební texty od tohoto autora lze považovat za nejrozšířenější v rámci českých zemí v období druhé poloviny 19. století. Procentní podíl ostatních učebnic, co se počtu výtisků týče, byl zanedbatelný. Výuka byla zastoupena i dalším učebním materiálem, texty, jejichž tisk nedosáhl sice takových nákladů, přesto běžně sloužily k výuce. Obraz v nich nám tak může dokreslit celková hlediska doby, patří k nim například titul *Dějepis v obrazech pro školní mládež v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (Jan V. Prokop 1874, dle tvrzení na úvodní straně, menší a lacinější vydání). Kniha byla určena pro druhé a třetí ročníky škol obecných a je zřetelně podrobnější. Krále Jana popisuje jako člověka s myslí „nestálou, lehkou, ale rytířskou.“⁷³ Rovněž uvádí, že král byl v zemi spíše cizincem.

Doplňkový materiál z pera Josefa Sokola⁷⁴ - jeho dějepisná čítanka z roku 1884 byla propracovanější, co se osobnosti tohoto panovníka týče. Líčí zde jeho boj s loupežnictvím, které se v té době v Čechách masivně rozmohlo. Dále zmiňuje jeho dobrodružnou povahu, pro kterou neměl v zemi stání a nic ho zde proto netěšilo. Rovněž uvádí, že pomáhal svým přátelům v bojích po celé Evropě, kde byl velmi oblíben a neslo se prý rčení „Bez Boha a krále českého nemůže žádný boj šťastně býti ukončen.“⁷⁵

Následně *Všeobecný dějepis vyšších gymnázií* – od Jana Lepaře⁷⁶ (1890) uvádí, že panovník hned po svém nástupu na český trůn učinil pořádek v zemi, poté popisuje jeho vojenské úspěchy. Píše, že se jednalo o velmi mocného panovníka, co se týče povahy, obliby či vlastností, zde byl autor dosti skoupí (zejména uvážíme-li, že se jednalo o učebnici pro vyšší gymnázium). Lehce snad něco naznačil ve větě „Potom zápasil

⁷³ PROKOP 1874, 34

⁷⁴ Josef Sokol pedagog, spisovatel, poslanec sněmu a říšské rady. Ottův slovník naučný díl. 12., 1905, 614

⁷⁵ SOKOL 1884, 76

⁷⁶ Jan Lepař pedagog, spisovatel, ředitel gymnázia v Jihlavě, ředitel českého ústavu pro vzdělávání učitelů, Ottův slovník naučný díl 15., 1900, 885

s bouřemi domácími, jež sám způsobil, hově rádcům přivedeným z Němec a stavěl moc svou na žoldnéře cizinské.⁷⁷

Co mohl gymnazista číst mezi řádky a zda byl toho bez pomoci výkladu od učitele schopen je otázkou. Patrné bylo ovšem stále více sílicí vymezení proti Němcům.

V poslední třetině století už byl český živel dosti silný a vymezování těchto dvou národnostních skupin bylo obrovské. Docházelo k němu snad ve všech směrech, počínaje vzděláním a kulturou, přes politiku až po průmysl. To se promítlo do obsazení městských radnic, společenských akcí či průmyslových výstav, nebo následně do rozdělení Univerzity Karlo-Ferdinandovy, kde došlo také k instalaci prvního českého rektora, známého historika Wáclava Wladivoje Tomka. Tato skutečnost (vymezování) se pak zcela zřejmě přenášela do učebnic.

Za celkem standardní by se dal považovat výklad autora mnoha školních pomůcek a textů pro výuku dějepisu a občanské výchovy Vítězslava Oploštila, který v učebnici *Přehled českých dějin ku potřebě školní* popisuje panovníka tímto způsobem - Jan Lucemburský „udatný (koruna rytířstva), dobrodružný a marnotratný.“⁷⁸

Na konci dlouhého století pak nalezneme pohled prostřednictvím učebnic Josefa Šusty a Josefa Pekaře. Šusta viděl prvního Lucemburka na českém trůnu, rovněž jako řada autorů před ním, jako hrdinného rytíře s nevyváženou povahou obsahující výbušnost a vrtkavost, a také nepřilnutí k zemi, lehkomyšlnost, ale i diplomacii.

Popis od Josefa Pekaře je nutno ocitovat „Byl štíhlý, světlolvasý rytíř francouzského typu a vychování, nadaný, ale těkavý a marnotratný, toužící především po dobrodružství vojenských nebo rytířských. Přesto se osvědčil jako obratný a šťastný diplomat.“⁷⁹

Dle mého názoru jde o asi nejlépe vystihující popis, (přitom velice stručný a srozumitelný) vyjadřující se k sezení tělesnému, ale i jeho rytířské povaze. Deskripce je zcela ve shodě s antropologicko-lékařským průzkumem ostatků tohoto českého krále, který provedl Emanuel Vlček s kolektivem v roce 1980. Potvrdila se jím na tu dobu vysoká postava, štíhlé, svalnaté, atletické tělo, vlasy a vousy nakadeřené dle nejlepší tehdejší módy. Na ostatcích bylo nalezeno mnoho vyhojených zranění.⁸⁰ Musím zde konstatovat, že učebnice Josefa Pekaře jsou zcela po právu používány některými učiteli i dnes a oprávněně jde o nejdéle zpracované a několikrát vydané (s určitým

⁷⁷ LEPÁŘ 1890, 205

⁷⁸ OPLUŠTIL 1900, 13

⁷⁹ PEKAŘ 1991, 43

⁸⁰ VLČEK 1999, 158

přeprocováním) knihy, i přesto, že Pekařovo jméno a jeho dílo bylo často kritizováno a hanlivě označováno, přesto jeho dílo s úspěchem prošlo několika staletími.

6.1.1. Proměny pohledu na Jana Lucemburského v 19. století

Nenalezneme snad žádnou knihu určenou k výuce či jejího autora, který by pochyboval o statečnosti, hrdinnosti a rytířském vystupování Jana Lucemburského. Stejně tak to bylo i s jeho dokonalou vzdělaností a dobrodružnou povahou. Velmi často se setkáme i se zmínkou o jeho marnotratnosti, lehkomyšlnosti, ovšem na druhé straně také obratné diplomacii. Rozdíly jsou ale také spatřovány v přístupu k vládě v zemi a dopadech panování. Nalezneme popisy, kdy bylo označováno jako šťastné (vymýtil loupežnictví, zavedl pořádek a rozšířil a proslavil českou zemi), ale i to, že se o ni nestaral (zvedl daně, způsobil nepokoje v zemi a byl v ní cizincem). Informace jsou rozdílné a každá z nich byla ovlivněna obdobím vzniku a prameny z nichž autor čerpal, i samotným postojem tvůrce. Až na přelomu století je viditelná určitá hlubší rozpracovanost ovlivněná pozitivizmem. Pohled na Jana Lucemburského byl v celku ustálený a neprocházel v tomto období až tak radikální proměnou jak tomu bylo například u jeho vnuků. Mnoho příběhů kolem něj vzniklo líčením jeho smrti v bitvě u Kresčaku, které se nesou už od doby královi smrti a pochází z řad středověkých kronikářů,⁸¹ ale i například Františka Palackého. Tento duch byl pak patrný i v učebnicích.

6.1.2. Představa Jana Lucemburského ve 20. a 21. století

Za první republiky, jak jsem uvedl již dříve, k nejpoužívanějším učebnicím patřila tvorba Josefa Pekaře nebo kolektivu autorů Jaroslav Bidlo, František Hýbl, Josef Šusta. Ty byly určeny pro vyšší ročníky střední školy. Užívalo je i školství za monarchie a jejich obsah vztahující se k Janu Lucemburskému nebyl nijak změněn.

⁸¹ V Čechách například Kronika kostela pražského, uvádějící statečnou smrt krále Jana. Bláhová 1987, 224

Nové učebnice pro obecné a měšťanské školy o Janu Lucemburském většinou moc nemluví. Příkladem toho byla kniha Antonína Jiráka a Antonína Reitlera a jejich *Dějepis pro měšťanské školy*.

I z mála informací byla viditelná určitá změna přístupu, dokladem toho byla učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol z roku 1933 od Josefa Peška, které nejprve vychází z poměrně klasického pohledu na krále cítcího se v zemi cizincem, který se v době své nepřítomnosti o zemi nestaral, což vedlo ke zvýšení loupežnictví a zkáze. Zcela nově tu byl velmi vyzdvihován Janův boj proti Habsburkům „vydatně pomáhal svému sousedovi (myšleno Ludvíka Bavora) v boji proti Habsburkům, kteří se ucházeli o korunu německou.“⁸² Následuje zmínka o jeho hrdinné smrti u Crecy (Kreščaku) pro slávu českého jména. Na druhé straně tu byl ale uváděn jako ten, kdo zašantročil korunovační klenoty, a proto musel jeho syn pořídit jiné.

Eduard Štorch a Karel Čondl jsou autoři pracovní učebnice, kde nešetří na adresu Jana Lucemburského kritikou. Byl jimi uváděn jako „Král dobrodruh,“ neupírají mu však rytířskou statečnost a vladařskou obratnost, ale kritizují marnotratnost a rozhazovačnost, také malou starost o zemi a vyhledávání nákladných vojenských tažení. Celkově jeho panování prý nepřineslo štěstí.

Pohled v **protektorátu** na Jana Lucemburského (v českých učebnicích uváděného Johann von Luxemburg) je velice zkratkovitý. Říše byla vyzvána na pomoc, aby konečně ukončila v Čechách zmatky vzniklé vymřením Přemyslovců. Konečně byla nabídnuta česká koruna synu německého krále Johannovi von Luxemburg. Johann „děl většinou mimo Čechy.“⁸³

Období let 1945 až 1989

Zatímco poválečné období se vrací k prvorepublikovým pohledům, tak Komunistické učebnice umocňují a zdůrazňují cizost tohoto krále na českém trůnu. Dalším aspektem byl značný pokles královské moci a uchopení se vlády panstvem,

⁸² PEŠEK 1933, 6

⁸³ KOLEKTIV AUTORŮ, 1943, 35

neupírají mu územní zisky a diplomatické úspěchy a rovněž byla uváděna statečná smrt tohoto slepého krále pro slávu národa.

Od roku 1989 po současnost

V mnoha prvních nových polistopadových učebnicích byl vítán příchod Lucemburků do Čech jako velmi přínosný, symbolizující vstup do Evropy a ekonomický rozkvět. Jana nevyjímaje - „Jan Lucemburský byl úzce spjatý s diplomacií a politickým děním v západní Evropě.“⁸⁴ To bylo přínosné nejen jemu, ale i království. Obecně rozšířený pojem „Král cizinec“ byl vysvětlován středověkým uvažováním v univerzálních kategoriích (jsem doma tam, kde se právě tak v tu chvíli cítím). Nebyl dobrým hospodářem, protože mu panstvo doslova házelo klacky pod nohy. Nakonec byl nucen správu země „pronajat“, vládě stavovské obce. Neodmyslitelná zůstává zmínka o jeho životě rytíře. Také pohled na Jana jako na toho, kdo vlastně z části připravil půdu pro Karlovo úsilí, a to svou zahraniční politikou.

V průběhu devadesátých let 20. století a následně ve století 21. se na trh doslova vrhlo obrovské množství učebnic od mnoha autorských kolektivů. Vysledovat jakýsi trend se stalo dosti obtížné, možné to je ježte počátkem let devadesátých, kdy byla nejvíce zdůrazňována Janova politická aktivita a obratnost v rámci územních zisků (Žitavsko, Budyšínsko a Zhořelecko), ale i jeho neshody s českou šlechtou vedoucí k vojenským střetům a povstání.⁸⁵ Během svého výzkumu jsem sledoval materiály o průzkumu využívání učebnic na prahu 21. století, jenž ve své práci uvádím. Situace v posledních pěti letech je taková, že stále více učitelů učebnice při výuce nepoužívá, zůstávají většinou doménou těch starších kolegů.⁸⁶ Je možné, že s odstupem času se nějaká koncepce či trend ukáže v učebnicích jako převažující, ovšem je zde druhá věc - digitalizace učebnic, což bude v budoucnu velice ztěžovat práci historikům vzhledem k tomu, že informace na digitálním nosiči vydrží jen omezenou dobu.

⁸⁴ URBAN 1991, 48

⁸⁵ KAŠPAR/KAŠPAR 1993, 30-31

⁸⁶ Rozhovor s předsedou výboru Asociace učitelů dějepisu Pavlem Martinovským. 20. 6. 2015

6.1.3. Proměny pohledu ve 20. století

Během posledních sta let došlo několikrát ke změně hledisek na Jana Lucemburského. Snad nejkritičtějšíma očima byl viděn v třicátých letech, kdy kromě jeho cizosti byla často zdůrazňována i jeho nehospodárnost a rozhazovačnost. Šlo o zřejmě celkový trend té doby, protože toto tvrzení nalézáme u drtivé většiny autorů učebnic. Komunistickému režimu bylo hlavně trnem v oku, že připustil vládu panstva, ale jinak pro něj byl v souladu s historickým vývojem přijatelný. K jakési jeho částečné rehabilitaci došlo na počátku devadesátých let, kdy se řada tvůrců učebnic snažila předkládat jeho osobu v tom nejlepší světlo. Jejich hlavním tématem bylo, že právě on nastolil naši cestu do Evropy. Dnešek je opět plný rozdílných názorů na jeho hospodaření, diplomacii a vládu „krále cizince.“

Je pravdou, že po nastudování všech těchto materiálů (za cca 250 let) se jeví obraz tohoto krále dosti zmatečný. Očistíme-li ho od všech nánosů historických etap, které na něm ulpěly, dojdeme pravděpodobně k již zmíněnému popisu Josefa Pekaře v knize *Dějiny československé*.

Osoba Jana Lucemburského i přesto neprocházela v období těchto dvou staletí až tak velkými přeměnami nebo manipulacemi, nicméně pohled na tohoto panovníka není dodnes jednotný, a to ani v řadách historiků. Někteří ho mají za cizince, který svou nepřítomností zavinil strádání země, jiní za diplomata rozšiřujícího území a připravující cestu pro Karla IV.

V průběhu staletí byl přenášen také určitý mýtus okolo jeho smrti v bitvě u Kresčaku. Velký podíl na této skutečnosti mají prameny kroniky Jeana Le Bela a pozdější dílo od Jean Froissarta. Nedlouho po této bitvě složil také Jean de Bitteri báseň oslavující osm nejvznešenějších padlých šlechticů „*Dit des VIII blasons*“ (Vyprávění o osmi erbech). V jeho díle docházelo k personifikaci padlých hrdinů, tedy i českého krále. Z těchto skutečností spolu s dalšími (jako personifikace hrdinství již za jeho života⁸⁷) následně vygeneroval obraz jeho smrti.

Podíl na negativním hodnocení a cizosti jeho osoby lze nalézt v Zbraslavské kronice (ve slovech Petra Žitavského), kde je citelné vyprchání původního natčení pro Jana, nebo rovněž v Kronice tak řečeného Dalimila, kde zaznívají na závěr rady pro panovníka o lásce k zemi. Přesto, že byl v obou pramenech náhled na tohoto panovníka odlišný už

⁸⁷ pozn. Neznámým herold jej uvedl do soupisu hrdinů. Huizinga 1999, 111

třeba z toho důvodu, že jej autoři tvoří v zájmu jiných společenských skupin, nalezneme zde pohled, který se následně přenášel dále až do učebnic 19. a 20. století. Snad jen krátký dokreslující úryvek od Petra Žitavského. „A tak přišel tento král jako dříve, aby vynucoval násilnou mocí ode všech obyvatel Českého království peníze, odvezl je s sebou a nicotně je utratil v cizích zemích.“⁸⁸

6.2. Obraz Karla IV.

Karel IV. byl popisován (až na malé výjimky) jako panovník, za jehož vlády došlo k největšímu rozkvětu Čech vůbec. Tento Lucemburk byl mnohokrát uváděn v celé řadě studií u nás i v zahraničí. Pohled na jeho osobu byl posuzován a rozebírán také z úhlu mnohých vědních oborů. Stal se tak doménou nejen v oblasti historie, ale například i medií v čele s internetem. Dalším obrovským boomem, jenž se stane cílem zájmu jak odborné tak i laické veřejnosti, je jeho 700. výročí narození v roce 2016. Z těchto všech důvodů se na něj nezaměřuji detailněji a snažím se více prostoru věnovat jeho synům, které zastihuje a hrají v učebnicích zcela jinou a druhořadou úlohu. Zejména pak osobnost Zikmunda Lucemburského bývá často opomíjena a vyjma jeho skromného obrazu „padoucha,“ jsou texty učebnic, a nejen ony, o něm dosti stručné (dle mého soudu mnohdy zcela neprávem).

6.2.1. Pohled na Karla IV. v učebnicích 19. století

Nyní tedy k obrazu Karla IV. Také Aleš Vincenc Pařízek, jako mnozí jiní, nazýval Karla IV. „Otcem Vlasti“ (Vater des Vaterlandes). Tento termín poprvé užil, z velké úcty k tomuto panovníku, císařův přítel Vojtěch Raňků z Ježova, a to u příležitosti pohřební řeči.⁸⁹

Pařízkova učebnice pak obsahuje řadu superlativ na osobu tohoto vladaře, rovněž zmiňuje jeho zásluhu o rozkvět Čech a Prahy. Podobný výklad lze nalézt v pramenech, ze kterých autor vychází, a také i učebnic předcházející mnou popisovanému období.

Dějepis spojený se zeměpisem byl pak doslova ódou na zakladatelskou činnost tohoto panovníka, snad ji jen zakalila smrt, která mu nedovolila dokončit jeho dílo, jako

⁸⁸ HEŘMANSKÝ 1976, 358

⁸⁹ HAVRÁNEK/HRABÁK/DAŇHELKA/SPOL. 1963, 72

například nedostavěný chrám sv. Víta (v učebnicích uváděného jako Arcibiskupského kostela), kdy byla postavena jen první jeho část a druhou pak započal budovat Václav IV.

Síla osobnosti Karla IV. v národním povědomí měla ještě o to větší účinnost, když v roce 1848 je slaveno 500. výročí založení Karlo-Ferdinandovy univerzity. U této příležitosti jsou nejen vydány *Děje univerzity pražské* od W. W. Tomka, ale hlavně vztyčen pomník Karla IV. na Křížovnickém náměstí.⁹⁰

Je pak zcela jasné, jaký mají obsah učebnice od již zmíněného W. W. Tomka ve vztahu k císaři Karlu IV. Ten shledává tohoto panovníka jako všestranného, vysoce vzdělaného a co do podoby více se matce podobajícího, také jako vynikajícího bojovníka, který prošel výcvikem svého otce a zároveň obratným politikem, jenž dokáže i bez boje rozšířit své panství. Svůj národ pak obohacuje blahem pozemským i duševním.

Zhruba ze stejného období pochází pohled Antonína Gindelyho, ten hovoří v učebnici určené obecným a měšťanským školám o Karlu IV. dvakrát, nejprve ho zmiňuje v bitvě u Kresčaku po boku Jana a následně uvádí jeho problémy v kapitole o dvojici papežské. Popisuje vnitřní úpadek církve, co se papežů a mnohého duchovenstva týče a vinní je z nedbalosti, promrhání peněz atp. „Císař Karel IV. pozdvihl varujícího hlasu svého proti tomu a odhodlal se i k výhrůžkám, jestliže neujme se duchovenstvo samo opravy církve.“⁹¹

V knize určené pro střední školy definoval rozdíl vztahu panovníka k zemím dědičným (ty upřednostňoval) a německým (ujímal se i jich v jejich věcech). Karel IV. byl v jeho podání popisován jako vzdělaný muž podporující růst obchodu, umění, řemesel a vzdělanosti.

V již uváděné čítance Josefa Sokola nalézáme všechny ctnosti tohoto panovníka - jako vzdělanost, laskavost, starostlivost o české země aj. V obrazové příloze pak ukazuje korunovační hody na Novém tržišti sv. Havla.

⁹⁰ Ačkoliv realizace pomníku byla plánována mnohem dříve, a to včetně vybrané finanční částky na jeho stavbu, došlo k pohnutí celé věci až v roce 1842 ustanovením výboru k oslavě pětistého výročí univerzity. Přesto že pomník pochází z Drážďanské dílny Ernsta Julia Hähnela, do pražské architektury naprosto zapadá. Jeho umístění a provedení je tak dokonalé, že vzbuzuje pocit národní a historické hrdosti.

⁹¹ GINDELY 1879, 45

Jan Lepař v podstatě vycházel z Tomkových dějů rakouských. Karel I. (IV), nazýval ho otcem vlasti, zakladatel vzdělanosti. Velký důraz klade na vyplnění loupežnictví, rozvoj řemesel a vědy, stavby klášterů apod. Karel IV. byl „muž důmyslný, praktický a mírný.“⁹² Jeho vláda byla zlatým věkem koruny české.

Ačkoliv se kolem roku 1878 (kdy se masově slavilo výročí 500. let od úmrtí tohoto panovníka) rozhořela debata o jeho národnosti, v mnou sledovaných učebnicích se nic takového neodrazilo, nicméně rod Lucemburků stále posiloval svou důležitou roli českého národního uvědomění.

6.2.2. Pohled na Karla IV. v učebnicích 20. století

Podobné hodnocení osoby Karla IV. lze nalézt i po pádu monarchie. Opět byla zdůrazňována jeho stavitelská a zakladatelská činnost, rozvoj obchodu, řemesel a Karlova Zlatá bula.

Šusta zase ve svém textu zdůrazňoval mírumilovnost tohoto panovníka. V řadě knih nalezneme, že za Lucemburků, zvláště pak za vlády Karla IV., došlo k vymanění se z vlivu německého, díky jejich hojnému styku s dvorem francouzským. Toto zdůraznění bylo pravděpodobně reakcí na prvorepublikovou orientaci právě na Francii. „Křivdí Karlu IV. ti, kdo o něm prohlašují, že byl jen otčímem říši německé, kdežto zemím českým laskavým otcem“⁹³ bylo dalším tvrzením.

Druhá Republika a protektorát

Karl IV. byl uváděn jako císař všech Němců. Praha byla sídlem německého císaře a založil zde první německou univerzitu. Největší jeho zásluhou o Říši byla „Zlatá bula“ upravující volbu německých králů. Spojení Čech s Říší přineslo následnou dobu

⁹² LEPAŘ 1890, 212

⁹³ PEŠEK 1933, 8

kulturního a hospodářského rozmachu v Čechách, na rozdíl od doby následující, kdy došlo ke snahám se odtrhnout, což přineslo úpadek v českém prostoru.⁹⁴

Při svém výzkumu jsem našel v protektorátní učebnici dějepisu dva výstřižky z periodika Nedělní list z listopadu 1944. Jednalo se o články Josefa Tichého na téma Přemysl Otakar I. a výročí úmrtí Karla IV.⁹⁵ Tyto krátké statě svým informačním rozsahem naprosto převyšují obsah učebnice vydávané v době války, navíc ne úplně ve všech informacích se shodují texty v učebnicích. (Nejednalo se o tak silný vliv propagandy.) Je možné, že je někdo použil v rámci výuky, každopádně by ji v mnohém obohatil. Svědčí to o neustálém a silném vlasteneckém citění v době ohrožení.

Období 1945 -1989

V učebnicích, z dob komunismu zejména, na počátku padesátých let se setkáváme s kritikou panovníka pro jeho zbožnost. S odstupem času se pak tato skutečnost v učebnicích již neuvádí. Osoba Karla IV. byla zmiňována opět v pozitivním světle, na rozdíl od jeho syna Zikmunda. Později byl chápán jako ten, kdo umožnil nástup myšlenky husitského revolučního hnutí tím, že povolal Konráda Waldhausera a počala reforma, která vyústila až v povstání lidu. Jinak mu nebylo ani v této době upíráno nic ze zásluh, které zmiňuje řada autorů před tím.

Těsně po pádu komunistického režimu byla popisována činnost panovníka ve formě obnovy zpusťoseného královského sídla a pozdvihnutí země po období podivného panování stavovské obce. Dále bylo zmiňováno povznesení na poli kulturním, společenském i ekonomickém, a to i přes obtíže spojené s krizí tehdejšího evropského hospodářství.

V současnosti se tento kladný postoj nemění, a neobviňují ho ani občasné zmatečné informace, jako byla ta, která proběhla v roce 2010.⁹⁶ Mediální snaha (z hlediska historických skutečností a souvislosti naprosto scestná) ukazující Karla IV. jako prvního židobijce těžícího s dané situace.⁹⁷ Jednalo se zde o pohled a hodnocení celé situace ze

⁹⁴ KOLEKTIV AUTORŮ 1943, 35

⁹⁵ TICHÝ 1944, 3

⁹⁶ TV ZDF 2010, <http://www.zdf.de/ZDFmediathek/beitrag/video/1218106/-Karl-IV.-und-der-Schwarze-Tod#/beitrag/video/1218106/-Karl-IV.-und-der-Schwarze-Tod>, vyhledáno 25. 2. 2016

⁹⁷ Pozn. vykreslení pogromů v Norimberku v roce 1349

současných společenských pozic, což byl naprosto neadekvátní přístup. Televizní dokumentární pořad německé stanice ZDF tehdy citovalo mnoho medií i u nás. Tam došlo k dalším zkreslením. Celá věc byla z historického hlediska plná absurdit a naštěstí po čase bez povšimnutí zcela zapadla.

6.2.3. Celkový pohled na Karla IV.

Pohled na tohoto Lucemburska je velice stabilní a pozitivní, až na nepatrné odchylky ovlivněné zejména společenskými proměnami. Mnou sledované učebnice ho hodnotí velice kladně s obrovským přínosem pro Čechy vůbec. Co se negativa spojeného s osobou tohoto panovníka týká, je v některých učebních materiálech kritizován jeho přístup k rozdělení země, či následný odklon od politiky ve vztahu k přístupu omezení moci šlechty. V devatenáctém a na počátku dvacátého století často lze spatřit kritiku rozdílného přístupu k panování v Čechách a v Říši a to v souladu se slovy, že byl otcem vlasti české, ale otčímem říše římské. Tento výrok je připisován ponejprv Maxmiliánu I. (doba vlády 1493-1519), od kterého byl pak předáván dál. Tato myšlenka byla časem i ze strany německé historiografie zavržena jako nepravda. Každopádně je spatřován jako jakási neochvějná ikona procházející snad všechna období od baroka a jeho zbožností, přes vlastenecký historismus až po současnost.

Karla IV. však také po celá staletí provázejí určité legendy, z nichž jedna je dnes již skoro zapomenutá, ale v době osmnáctého století stále živá. Pověst pocházející opět z pera Václava Hájka z Libočan, který se ve své kronice zmínil o prstenu pocházejícím z tzv. „opatovického pokladu.“⁹⁸ Tento klenot prý dostal císař od opata tohoto kláštera a nechal se s ním i pohřbít. Hájek vycházející snad z původně ústního podání příběh zmiňuje takto: „toto jistě věste, že tento prsten a dar od vás mně daný u mne jest v takové vážnosti, že nesejde a s jíti nemá z mého prstu až do mé smrti, nadto když pohřben budu chci tomu a dožádám se to na mých věrných aby byl na mém prstu

⁹⁸ Bájny poklad pocházející z kláštera v Opatovicích nad Labem (řádu sv. Benedikta). Klášter byl založen za Vratislava II.(?) a zničen za husitských válek. Původně šlo o ústní podání o pokladu ukrytém v podzemí tohoto kláštera. Písemně pověst zpracoval Václav Hájek z Libočan a následně Bohuslav Balbín a nakonec Alois Jirásek. Pověst má tři části - v první popisuje návštěvu císaře Karla IV., v druhé přepadení kláštera a ve třetí zatopení pokladu řekou Labe.

zanechán, a se mnou pohřben.“⁹⁹ Pověst se pak po léta tradovala a měla dva smutné konce. Jedním byla hledačská mánie okolo kláštera v Opatovicích nad Labem, kde došlo vlivem blouznivých hledačů doslova k přehrabání každého centimetru země. Dalším, avšak vážnějším dopadem bylo hledání onoho prstenu (nad míru vzácným diamantem) na ruce císaře Karle IV. Tak také v roce 1590, kdy na popud Rudolfa II. došlo k vyzdvižení a přenesení rakví do nově zbudované královské hrobky „Karlova rakev byla otevřena proto, že chtěli najít na jeho ruce drahý prsten, jenž podle pověsti císař Karel v Opatovicích obdržel.“¹⁰⁰ To samé se pak stalo v roce 1743 v rámci výzkumu hrobky, kdy „vyndali také ruce, myslíce, že na nich najdou prsteny.“¹⁰¹ Navíc prý podle autora knihy (Karel Vladislav Zap¹⁰²) došlo k nedůstojnému zpětnému uložení ostatku a tento stav dal napravit až František Josef I., jenž dal ostatky posbírat a důstojně uložit v roce 1854. S pověstí o prstenu a pokladu se pak také běžně setkáváme ve školních čítankách. K posledním nejvýznamnějším zpracování tohoto tématu patří *Staré pověsti české* Aloise Jiráska.

6.3. Václav IV. v učebnicích z 19. a 20. století

Opět budeme čerpat z již uváděných pramenů, kde na prvním místě stojí znovu autor poučné literatury pro mládež Vincenc Aleš Pařízek, který uváděl, že Václav IV. byl nejstarším synem Karla IV. Jeho jméno bylo často spojované s negativy jako lehkomyšlný, nedbalý vlády, atpod. Sám Václav se na počátku svého panování pokoušel o vládu v říši, a to s nemalým úsilím. Obzvláště se snažil o zavedení a udržení práv v zemi, jak jen to bylo možné, ale po nějakém čase začal pít a to pak mělo své následky. V souvislosti s tím zmiňuje i otravu, která způsobovala jeho neustálý pocit žízně. Také to, že po jeho smrti propukají výtržnosti.

Václav byl popisován rovněž jako pokračovatel díla svého otce, pro příklad je možné citovat úryvek „na první den letnic, neboližto Svatodušních Svátků, r 1392 opět díl druhý kostela stavěti začal, a toho samého dne základní kámen položil, a mistr Petr

⁹⁹ Václav Hájek z Libočan Kronika česká 1541 v Praze, nepag.

https://books.google.cz/books?id=tZdAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

¹⁰⁰ ZAP 1894, 297-298

¹⁰¹ Tamtéž, 298

¹⁰² Historik, spisovatel, vlastenec, středoškolský učitel českého jazyka a dějepisu a zároveň také autor učebnic. Vavroušek/Novák 1952, 70

Gemund (Petr Parlér z Gmundu) ho pod dohlídkou Pražského kanovníka Wáclawa z Radče stavěl.¹⁰³ Husitské bouře a smrt krále, ale nedovolila stavbu dokončit. Co se týče popisu lokality spjaté s jeho smrtí, byla nazývána jako „*Nowi dvory nebo Neuschloss*.“ tehdy (roku 1818) se stále ještě stojící kaplí sv. Jana Nepomuckého.¹⁰⁴

Všeobecný dějepis občanský z roku 1846 (autor Josef František Smetana) uváděl, že Václav by dosáhl stejné slávy jako Karel IV., kdyby byl pouze králem českým, ale rozbroje jak v říši, tak v církvi byly nad jeho síly. Zmiňuje všechny Václavovi jednání a snahy pro nápravu tohoto stavu a odmítá, že by šlo o lenocha. Naopak podotkne, že z počátku byl velice příčinnivý a až odpor stavů a falešnost Zikmunda ho učinily nedůvěryhodným, nedbalým a prchlivým.

Posuneme-li se dále po časové ose, pak Pantaleon Neumann v učebnici z poloviny devatenáctého století napsal, že Václav zprvu moudře a dobře panoval, ale velké rozpory, které se za jeho časů strhly v církvi, v říši tak i v Čechách, se mu ani přes veškerou snahu nedařilo urovnat, byly důvodem jeho neštěstí a pozdější nechuti vládnout. Pak se i oddával opilství a z prchlivosti se mnohé ukrutnosti dopustil.¹⁰⁵

W. W. Tomek o Václavu IV. podotknul, „byl sice dosti dobrotivý, ale prchlý, svéhlavý, přílišný milovník zábavy lowecké.“¹⁰⁶ Král prý miloval spravedlnost, a proto ho měl chudý lid v lásce. Dále zmiňuje jeho rozepře s duchovenstvem pro jejich lakomství a výtržnosti a v pozdějším věku náklonnost k opilství.

Ve *Všeobecném dějepise ku potřebě žáků na reálných školách česko-slovanských* byl Václav ten, kdo chtěl reformu, ale byl odstraněn církví, dokončí ji až jeho bratr Zikmund.¹⁰⁷

Následně Antonín Gindely v *Dějepise pro školy obecné a měšťanské*, (z roku 1876) celé období posledních Lucemburků dosti zestručnil, jako by šlo snad jen o pouhou epizodu během husitských válek, uváděl v krátkosti jen krále Václava IV., po jehož smrti dojde k bouřím a střetům husitů s císařem Zikmundem. Více se mu věnoval v texech pro

¹⁰³ DLABAČ 1818, 30

¹⁰⁴ Tamtéž, 30

¹⁰⁵ NEUMANN 1850, 61

¹⁰⁶ TOMEK 1850, 224

¹⁰⁷ KOVÁŘ 1870, 86

střední školy,¹⁰⁸ tam napsal o náruživosti a prchlivosti. Dalším znakem byl nezájem o vládu a spory se šlechtou.

Josef Sokol vladaře viděl takto „syn Karlův Václav IV. nebyl sice prázden dobrých vlastností a snaživé vůle, neměl však ani otcovy moudrosti, aby si při velkých událostech porady věděl, ani jeho pevné mysli, když se mu mocné překážky na odpor stavěly.“¹⁰⁹ Tuto skutečnost zdůvodnil tím, že Karel IV. neměl dost času na Václavovu výchovu, protože se obával, aby mu nástupnictví na trůn neušlo.

Většina pramenů hovoří o jeho moudré a spravedlivé vládě, smyslu pro vědu, umění a literaturu, ale i prchlivosti, kterou mu lid jako dobrému panovníku odpouštěl.

Je však možné nalézt i názory typu - „Václav IV. však nenáležel do počtu oněch popudlivých povah, které horlíce pro blaho lidské v trestech neznají míry a v případě nezdaření věci zoufale ochabují ve svých snažení.“¹¹⁰

Zcela v duchu doby se následně nesl postoj odkazující se na věci národní, kdy byl transformován Jan Hus do postavení osoby bojující za český národ proti ne zcela chápajícímu králi (ten pak i přes svou povahu nakonec těžce nesl Husovo odsouzení). Tento model byl pak často k vidění i v době totalitní, ovšem v mnohem hrubší formě, kdy král nebyl schopen uchopit pokrokové revoluční myšlenky.

Panovník, který sice nedosahoval hodnot svého otce, ale jinak byl moudrý a dobrotivý, ale také často prchlivý. Daně byly skromné a důchody královské v dobrém stavu. Miloval lid a on miloval jeho. Pilně pokračoval v díle svého otce, co se umění a vědy týkalo. A za jeho časů český jazyk nadále posiloval. Takový byl obraz z pera Jana Prokopa.¹¹¹

Koncem století byla opětovně uváděna jeho moudrá vláda a to, že měl v oblibě nižší lid a usazoval ho na vysoké úřady.¹¹²

Václav IV. v učebnicích Josefa Pekaře. Zpočátku pokračoval v dobré vládě nastolené otcem, ale s přibývajícím věkem ji více zanedbával. Nebyl podoben na otce a nebyl vytrvalý. Jeho povaha byla dobrá, ale prchlivá se sklony k nadměrnému holdování alkoholu, pak dovedl být i krutý. Také zmiňuje jeho oblibu v nižších vrstvách, ale i milce a nepřátelství s vyšší šlechtou. Naposledy uvádí nechud' k vyššímu kléru.

¹⁰⁸ GINDELY 1873, 111

¹⁰⁹ SOKOL 1884, 87

¹¹⁰ LEPAŘ 1890, 212

¹¹¹ POKLOP 1874, 63

¹¹² KOLÍSKO 1895, 23

6.3.1. Souhrn hledisek 19. století

Pohled na Václava v tomto období lze posuzovat jako pozitivní, obzvláště na první polovinu jeho vlády, která byla často označována jako pokračování rozkvětu naší země. V druhé polovině jsou pak Václavovi neúspěchy přičteny okolnostem, které zužovaly nejen Čechy, ale i Evropu. Nemalou úlohu sehrávají také dynastické spory Lucemburků. Jeho osobnost byla spojována se vzdělaností, moudrostí a dobrotou. Jako proti pól byla spatřována Václavova prchlivost a nadměrná konzumace alkoholu, ta byla často vysvětlována v souvislosti s pokusem krále otrávit. Často byla citovaná jeho obliba u nižších vrstev a nepřátelství s vyšší šlechtou. V hodnocení sice nedosahoval hodnot svého otce, ale bylo na něho pohlíženo v dobrém světle, které ho stavělo do zcela jiného zorného pole než v období baroka, kdy byl pohled na něj dosti často záporný. I když je pravdou, že i taková hlediska v období devatenáctého století nalezneme, nejsou už ale většinová. V devatenáctém věku byla cítit snaha Václava IV. rehabilitovat, i když bylo nutné rovněž zdůraznit, že byl jen jakýmsi pouhým stínem svého otce. Větší kritika zaznívala spíše z řad autorů kladoucích důraz na dějiny německé. Měnil se také pohled v souladu s husitstvím, postupem času mizí z učebnic obrázky a texty uvádějící zneuctění jeho mrtvého těla při rabování kláštera ve Zbraslavi.

6.3.2. Pohled na Václava IV. očima 20. století

Kromě již dříve uvedeného textu Josefa Pekaře, bylo možné nalézt názory i jiných autorů na osobu tohoto panovníka.

Václavova povaha byla vždy hodnocena jako opačná k povaze Karla IV. Objevíme tu ale velký důraz na to, že značný podíl na jeho neúspěších mají Němci, což bylo charakteristické pro léta třicátá.

Druhý nejpoužívanější text byl od Josefa Šusty. Ten o Václavu IV. píše „byl prudký a vznětlivý. Vášnivě oddával se zábavě lovecké a nedosti krotil své rozmary. Při tom chtěl opravdu vládnouti.“¹¹³

To je velikou odlišností proti tvrzení, že ho vláda nebavila, nebo vládnout nechtěl, které často zaznívají na jeho adresu v tomto období.

¹¹³ BIDLO/DOBIÁŠ/ŠUSTA 1937, 89

Za zmínku stojí také Šustův názor, že se šlechta záměrně snažila vrátit stav do doby Jana Lucemburského, kdy si v zemi vládla sama. Nesla těžce stav, že se s ní panovník nedělí o moc, to byla také jedna z příčin Václavova neúspěchu. Tento fakt trvale oslaboval vážnost krále doma i v zahraničí. Za druhou důležitou okolnost považoval sváry v domě lucemburském, ty otřáslly vůbec vážností dynastie. Neopomenul na spor Václava s arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hasenburka (tykající se uznání papeže i intervence ve prospěch Husa). Králova smrt jako impuls dodala odvahy radikálům k hromadnému útoku na jejich odpůrce.¹¹⁴

Snad v každém textu se následně opakuje porovnání s jeho otcem ve smyslu rozvážnosti a klidu, který mu scházel. Časté jsou citace „byl dobrosrdečný, ale v hněvu neznal míry.“¹¹⁵ Nescházela informace o sporu s Janem z Jenštejna, přátelství s nižší šlechtou a uvěznění panovníka panstvem. Velice byl kladen důraz na snahu panovníka zavést pořádek v říši. Války mezi knížaty a městy hubily pořádek, proto když poznal, že jeho úsilí je marné, přestal se o Německo starat. Došlo k volbě nového krále, ale pokoj to stejně nepřineslo.¹¹⁶ Václav se také pokusil odstranit dvojici papežů, ale opět mu v tom zabraňují Němci prostřednictvím univerzity. Do hry tedy vstupuje Jan Hus a Jeroným Pražský a přesvědčují krále, aby vydal dekret zajišťující spravedlivé zastoupení Čechům na univerzitě. Čím blíže k roku 1938 byla učebnice vydána, tím silněji je odpor proti Němcům zdůrazňován a tím více docházelo k umocňování nesnázi Václava IV. s nimi.

Protektorát se stal obdobím, kdy byl Václav IV. opomíjen a v učebních textech neuváděn.

Jeho doba však musela být uvedena, protože v sobě nesla určité souvislosti ve vztahu k Velkoněmecké říši.

Následující pasáž pokládám za důležitou, je dokladem manipulační úpravy textu a toho, jak se náhle autoři učebnic mohou octnout v úseku, se kterým si opravdu nevědí rady.

O Václavu IV. v knize dějepisu není ani zmínka. Období po smrti Karla IV. bylo vylíčeno jako doba pronásledování německého lidu, úpadku kultury a blahobytu celé

¹¹⁴ BIDLO/DOBIÁŠ/ ŠUSTA 1937, 89

¹¹⁵ PEŠEK 1933, 15

¹¹⁶ Tamtéž, 15

společnosti „To platí zejména o období husitském.¹¹⁷ Citát dále pokračuje „částečně velmi zajímavé.“¹¹⁸ následně se podívejme na další postup, abychom si ukázali, co mohlo být na hrůzostrašném období tak částečně velmi zajímavé. Autoři se rozepíší o ději, kde Jan Hus vystupuje jako reformátor a kritik náboženských a církevních poměrů. Za to je katolickou církví upálen jako kacíř. Po Husově smrti dochází k poštvání jeho stoupců, kteří jsou zaslepeni a loupí, vraždí a drancují, a to i v sousedních zemích. To zapříčinilo, že „hnutí, které mělo původně hluboký náboženský význam, ztratilo svůj smysl úplně a změnilo se v povstání spikleneckých mas, které částečně holdovaly komunistickým názorům.“¹¹⁹ Teprve mocí říše byl později obnoven pořádek.

Bravurně tak kolektiv autorů obešel kritická místa a zároveň zdůraznil to podstatné, co se doktríny týkalo. Navíc přidal boj proti nenáviděnému komunistickému živlu, který poblouznil stoupence Jana Husa. Nakonec je to říše, která vše vrátí na správnou cestu, tak jak to učinila v roce 1939.

Poválečné období se vrací k výkladům z první republiky. Rozdíl bylo možné spatřit ve velkém podtrhování tlaků na Václava IV. ze strany Zikmunda proti husitům.

Období nastupujícího komunismu

V údobí padesátých a šedesátých let se bylo možné dočíst o Václavu IV. a jeho panování především v souvislosti s husitskou revolucí, jejíž počátek byl spatřován již za vlády jeho otce. Václav je poté v konfliktu se zpupným panstvem. Společnost se ocitá v krizi, která je způsobena rychlým rozvojem výrobních sil. Spor feudálů s městy o privilegia a s vyšší a nižší šlechtou o půdu. Jeho vláda je obdobím husitských kazatelů a po jeho smrti propukly lidové demonstrace.¹²⁰ Byl také velmi často charakterizován jako slabý panovník, který se i přes podporu lidu nedokázal prosadit vůči šlechtě. Vše tak bylo vyobrazeno v duchu marxistického historického materialismu.

¹¹⁷ Pozn. Byla tu přeci protestantská myšlenka reformace Martina Lutheara a Jana Husa, na druhé straně němečtí katolíci a další otázky jako husitství a česká tradice.

¹¹⁸ KOLEKTIV AUTORŮ 1943, 35

¹¹⁹ Tamtéž, 35

¹²⁰ HUSA 1966, 60-64

6.3.3. Devadesátá léta 20. století a současnost

Počáteční porevoluční éra je k jeho osobě dosti kritická „jehož počínání bylo již současníky přijímáno s rozpaky a do paměti potomků se zapsalo jako jednoznačné vladařské selhání.“¹²¹

Je hodnocen jako nerozhodný a nezodpovědný a jeho vláda byla vládou úpadku. Vnitrostátní i zahraniční politika byla více než špatná, přesto však nakonec je zde určité vysvětlení, že poslední dvě desetiletí jeho vlády byly tak těžké, že by je nezvládla ani osoba silného vladaře. Tento názor byl však krátkodobý a vztahoval se pouze na několik učebnic v tomto poměrně krátkém časovém úseku.

V učebnici *Dějiny českých zemí a Slovenska* z roku 1993 byla ve vztahu s Václavem IV. zmiňována „občanská válka mezi příznivci Zikmunda a Václava,“¹²² což je opět vznikajícím příkladem prolínání tehdy současného dění (občanská válka v tehdejší Jugoslávii). Dále bylo Václavovo jednání líčeno jako ovlivňované jeho bratrem. Na jeho době byla pak oceňována kultura a pokračující vzestup umění.

Současný pohled je dosti roztržštěný, snažil jsem se proto vysledovat spojující a převažující názorovou linii. V nejedné učebnici vlastivědy nebo dějepisu se následně dozvíme, že byl vzdělaný, ale politika a vláda ho nezajímala a věnoval se zejména lovu. Za jeho vlády byl v Čechách mor a tlupy zlodějů,¹²³ v dějepisu pro gymnázia a střední školy od Petra Čorneje (dle uvedeného průzkumu náleží k nejpoužívanějším) nalézáme zase tento popis: dostalo se mu vynikajícího vzdělání, zajímal se o kulturu, hlavně knihy. Měl skvělou fyzickou kondici, kterou prokazoval při hojných lovech. Měl rozkolísané nálady se sklony k ochablosti, to se pak projevovalo v pití vína. Kolovalo okolo něho množství povídaček (přátelství s katem, lazebnice Zuzana apod.).

6.3.4. Celkový souhrn

Dvacáté století je názorově značně odlišné od doby předešlé. Je zde možné objevit počátek jakéhosi útlaku jeho osobnosti na úkor ještě větší personifikace Karla IV. Dělo se tak zhruba v období vzniku samostatného československého státu. Václav byl často stavěn do protikladu svého otce. To, co ho omlouvalo v neuspěších, byl boj s Němci,

¹²¹ URBAN 1991, 52

¹²² KAŠPAR/KAŠPAR 1993, 33

¹²³ Pozn. Toto tvrzení by se dalo uplatnit na řadu vlád.

šlechtou nebo nepřátelství církve. Síla jeho role byla spatřována v nesnázích s Němci, snad to mohl být také jeden z důvodů, proč nebyl za okupace jmenovitě v učebnicích uváděn. Období jeho vlády bylo ze strany německé označováno za učiněné peklo. Komunistická epocha ho stavěla do pozice krále, který nedokázal svou silou čelit reakční síle, a proto muselo zasáhnout revoluční hnutí. Přesto, že nebyl zpočátku špatný k lidu, nemohl ze své feudální pozice správně pochopit husitské revoluční hnutí. Počátek devadesátých let ho hodnotil až nad míru kriticky. Snad to bylo vlivem obratu ve stanovisku na husitské hnutí. Také svůj význam mohla nést skutečnost, že za nejvýznamnějším obdobím v paměti národa byla opět udávána doba Karla IV. Později už tak vyhraněné názory nenalezneme.

Co se týká mýtů okolo Václava IV., které se pak často objevují i v učebnicích, velkou zásluhu na této skutečnosti nese Václav Hájek z Libočan. Ačkoliv jeho kronika má dnes svou historickou hodnotu, lze ji pravděpodobně přirovnat k jakému si zábavnému čtení, ke kterému byla asi zprvu určena. Jak uvedl ve své práci historik Petr Čornej, Hájek popisuje příběhy o přátelství s katem, lazebníci a vraždících psech speciálního rodokmenu a jiné historky. Čornej rovněž zmiňuje zaháňského opata Ludolfa von Sagan¹²⁴ a jeho Tractatus de longevo schismate (Traktát o dlouhém schizmatu). Ten z panovníka vytvořil naprosté monstrum, které chtělo zapálit Prahu pro své potěšení a v rámci zábavy si svého kuchaře upéci na rožni, svého přítele kata zabít, protože odmítl jeho příkaz, aby ho popravil. Tento pohled byl silný obzvláště v období Baroka, kdy Václav IV. ztvárňoval úlohu záporného krále. Díky jeho střetu s arcibiskupem, jenž vyústil v nešťastnou událost s Janem z Pomuku. Tento obraz však v učebnicích takřka nenalezneme, byl dosti podoben biblickým příběhům, což už byl v této době zcela přežitý přístup. Václav IV. se stal obtížně uchopitelný i pro Františka Palackého, ten sice boří některá nepravdivá tvrzení o jeho osobě, ale koncepčně mu nezapadal. To se později opakuje u následovníků Palackého přístupu, kdy komunistické pojetí dějin opřené o husitské hnutí s hlavním pilířem v podobě tvorby Aloise Jiráska lehce narazí. Jirásek totiž píše o tomto králi, že chodil v přestrojení naslouchat lidu. Také ho často tak

¹²⁴ Ludolf von Sagan – Ludolf Zaháňský, byl opatem kláštera (řádu augustiniánů) v Zahání. Josef Pekař uvádí, že původem byl Sas, studoval na pražské univerzitě a zúčastnil se koncilu v Pise. Ve svém díle však nekritizoval jen Václava IV., ale i jeho bratra Zikmunda konkrétně z toho, že nechránil český klérus a uchvacoval církevní majetek. Vyhýbal se boji s husity a na pražském hradě sebral zlato a stříbro. Samo sebou neopomněl přidat, že stejně jako Václav tak i Zikmund vlastně kacíře podporoval. Pekař 1933, 66-67

trochu lehce stylizoval do postavy „lidového krále.“ Nastalá situace pak nutně musela být uváděna na pravou míru tím, že se ztvárňovala jakási vnitřní rozervanost krále. Za pramen, jenž rovněž zapříčinil negativní pohled na Václava lze považovat dílo Enea Silvia Bartolomea Piccolominiho, ten se ve své knize „*Historia Bohemica*“ (Historie česká) o Václavovi vyjadřuje nelichotivě jako o lenivci a rozmařilci, což k jeho dalšímu hodnocení v pravdě nepřispělo. Vraťme se však k vyloženým mýtům okolo této osobnosti, konkrétně k příběhu o lazebnici Zuzaně, s jejíž pomocí Václav uprchl ze zajetí a oba se následně dostali na Nový hrad u Kunratic. Pověst byla hojně používána při školní výuce. Příběh původně líčil Hájek z Libočan. Legendu převzali dějepisci jako například Bohuslav Balbín. Tuto tezi odmítl v počátcích kritické historiografie František Martin Pelcl a následně i František Palacký. Podle některých teorií se příběh zakládal na symbolice okolo panovníka. Mohlo se tak jednat o skryté vyobrazení královny či kurtoázie obecně, nebo o symbol Venuše či alegorii Země.¹²⁵ Na tomto místě se opět vyskytl problém přístupu k Hájkově kronice, kdy byla v určitém období považována za hlavní a nezpochybnitelný historický pramen.

6.4. Zikmund Lucemburský a jeho podoba v 19. a 20. století

6.4.1. Náhledy 19. století

Aleš Pařízek ho uváděl jako bratra Václava IV., kterého v Čechách po zhoubných husitských nepokojích konečně přijali za svého krále, a po dlouhé etapě vraždění a nepokojů došlo jeho přičiněním k zavedení míru a pořádku v zemi.

Josef František Smetana ve svém Všeobecném dějepise občanském v roce 1847 ztvárnil panovníka následovně - „Sigmund sám, ač pán bedlivý, rozumný a učený, byl hlavní příčinou české zkázy.“¹²⁶ Jako císař prý málo znamenal, jediné jeho velké vystoupení bylo na koncilu v Kostnici. Na bojišti se mu málo dařilo a doma byl neuznáván. Také v knize cituje panovníkova životopisce Eberharda Wilndeka, konkrétně finanční potíže panovníka Zikmunda.

¹²⁵ ŠMAHEL 2012, 166

¹²⁶ SMETANA 1847, 592

Tomek zmiňoval jeho boje s Turky a poměrně dlouze se věnoval bojům s husity. Antonín Gindely ho vykreslil jako velitele vojenské výpravy proti lupičským tureckým tlupám, který vyrazil na pomoc po žádosti řeckého císaře Emanuela. Svedl hrdinnou, leč prohranou bitvu u Nikopole nad Dunajem, kde celé velení bylo zajato, jen on se zachránil nebezpečným útekem. Jeho vojsko prý i přes svou porážku zasadilo Turkům tvrdý úder. Následně řešil problémy v Uhrách a Čechách. Popisuje také okamžik jeho smrti ve Znojmě. V popise panovníka odkazuje na to, co uvádí Aeneáš Sylvius.

Byl to muž překrásné postavy, jiskrných zraků, širokého čela, načervenalých lící, dlouhých a bujných vousů, byl živého, podnikavého ducha, ale neměl stálosti, byl pln žertův a pil rád víno. Ač k zlosti popudlivý, snadno dal se udobřiti, penězi špatně hospodařil, jimiž nad míru mrhal, sliboval také více, než plnil a klamal často.¹²⁷

Ke konci století je následně zmiňován už jen v souvislosti s husitskými válkami se závěrečným konstatováním, že s ním odchází Lucemburský rod z českého trůnu.

Jan Lepař připomínal v souvislosti s Janem Husem tři slyšení, která vymohl u koncilu Zikmund. Podobně málo informací nalézáme v čítance Josefa Sokola. Učebnice o obraze císaře mlčí a poskytují pouze kostnický koncil a války husitské.

Před válkou vyšla ještě učebnice Josefa Pekaře, její popis včleňují do období první republiky.

6.4.2. Náhledy 20. století

Co se vlastností, vhledu, osobního života nebo povahy týká, je velice nesnadné v učebnicích něco více nalézt. Většina textů se zabývá vztahem Zikmunda k husitství, nebo k jeho bratru Václavu IV.

Opět nejvíce sdílná byla učebnice Josefa Pekaře popisující jeho panování v Uhrách. Zikmund „povahou připomínal svého děda, byl kníže nadaný a nad soudobé panovníky vzdělaný, ve volbě prostředků byl však nevybíravý.“¹²⁸ Osud mu ale postavil do cesty překážky, které nemohl překonat.

Ostatní o něm píše jako o proradném císaři, který hrál s Čechy ošemetnou hru. Také jako o nehospodárném panovníku, který od Čech odtrhl markrabství braniborské a

¹²⁷ GINDELY 1879, 48

¹²⁸ PEKAŘ 1991, 69

zastavil je Fridrichu z rodu Hohenzollerů. Také zradil Jana Husa na kostnickém koncilu tím, že mu nezajistil bezpečný odchod. Navíc to byl on, kdo krále Václava popouzel proti Husitům.

K dalším velice stručným informacím patří, že „odprodal Braniborsko od Čech. Jím vymřel rod Lucemburský po meči.“¹²⁹

Protektorát

V tomto období se Zikmundova postava nikde neobjevuje. V nových učebnicích není ani slovo a v nakrátko povolené učebnici Josefa Pekaře je celé toto období vyškrtnuto. Panoval zde živel husitského komunismu a Němci trpěli.

V poválečném období se jeho postava vrací, ale opět jen v souvislosti s Janem Husem a nenáviděnými Němci, se kterými byl spojován. Následně po roce 1948 na okamžik mizí, aby se znovu vynořil na počátku padesátých let jako démon. Tento pohled byl umocněn pro výuku v doporučeném filmu Otakara Vávry (Jan Hus).

Rovněž byl označován za hlavního viníka a iniciátora smrti Jana Husa. Od jeho vstupu na trůn si církevní reakce slibovala upevnění své moci, proto Zikmund narazil a dostalo se mu tvrdé porážky z řad lidu.¹³⁰

Byl na čáslavském sněmu sesazen a za krále znovu přijat až po vítězství reakčních sil u Lipan. Před svým nástupem musel splnit požadavky „*husitského revolučního hnutí*.“ Nebylo však radno věřit proradnému císaři a lstivému římskému duchovenstvu, proto vzniklo nové středisko odporu, v němž „Jan Roháč z Dubé vypověděl císaři Zikmundovi boj na život a na smrt.“¹³¹ I přes svou hrdinnost byl lstí od Zikmunda poražen, ten ho dal strašně mučit a následně s jeho spolubojovníky v Praze okázale popravit. Tolik v krátkosti z učebnic Václava Husa.¹³²

¹²⁹ KOVÁŘ 1869, 15

¹³⁰ HUSA 1966, 77

¹³¹ Tamtéž, 77

¹³² (Václav Husa, autor několika učebnic zejména z let padesátých a šedesátých, odborník na historii, byl průkopníkem nových cest naší historiografie a zásadovým kritikem jejích vad).

Kábová 2005 <http://abicko.avcr.cz/archiv/2005/7/obsah/historik-vaclav-husa-25.-6.-1906-6.-2.-1965-.html>, vyhledáno 20. 1. 2016

Normalizační pohled na Zikmunda Lucemburského je pak v podstatě totožný, neustále se jedná o rezavého a lstivého panovníka se vši zákeřností k tomu patřící.

Krátce po roce 1989 sice dochází ke změnám pohledu na husitské hnutí, ale někteří z tvůrců učebnic při popisování české historie vynechávají zcela císařovu účast na kostnickém koncilu a zmiňují ho až v roce 1419. Jeho chování jako čerstvého nástupce na trůnu se snaží omluvit s „ohledem na jeho postavení a širší mezinárodní souvislosti.“¹³³ Trochu jinak tomu bylo u popisování dějin Slovenska, kde už byla oceněna Zikmundova snaha podpory měst. Podstatnou úlohu hrála jeho osoba okolo roku 1993, tedy v citlivém období dělení Československa, kdy byla v textech husitská tažení na Slovensko líčena jako odvetná, směřující pouze proti Zikmundovi. V době husitské studenti slovenského původu přinášejí z pražské univerzity myšlenky husitství na Slovensko, tam se nalézají po vpádech husitů vojenské posádky, které se v místech svého výskytu těší velké oblibě. Po bitvě u Lipan odcházejí členové těchto posádek a dostávají od panovníka v českých zemích odškodnění. Myšlenka však zde prostřednictvím studentstva zůstává.¹³⁴

6.4.3. Některé z pohledů 21. století

Dnes už není jeho osoba většinou slučována se smrtí Jana Husa, naopak je vyzdvížena jeho snaha mu napomoci (třetí slyšení na koncilu apod.). Časté jsou samozřejmě zmínky o porážkách na Vítkově a před Vyšehradem. Někdy též v krátkosti je uváděna Zikmundova snaha o reformu církve a je označován jako výborný diplomat. Jeho osoba je popisována v souvislosti s Václavem IV. nebo s husitskou revolucí. (Na dnešním Slovensku je situace poněkud jiná, o tom v textu později.) Určitou zajímavostí je učebnice dějepisu určená pro naši romskou menšinu, v té je hodnocen dosti kladně, je zde uváděn glejt Zikmunda Lucemburského vystavený v Lindavě jako průvodní list „*cikánských křesťanských psanců*“ a další vydaný na spišském hradě.¹³⁵ V podobném duchu je i slovenský Rómský dějepis, který však navíc přidává, že glejt obsahoval příkaz k podporování a ochraně „Cikánů.“¹³⁶ Zde je ovšem rozpor se starší

¹³³ URBAN 1991, 67

¹³⁴ KAŠPAR/KAŠPAR 1993, 43

¹³⁵ HORVÁTHOVÁ 2002, 14

¹³⁶ MANN 2001, 2

naučnou literaturou, kde je uváděn příchod cikánů za panování jeho nástupce Albrechta V.¹³⁷

6.4.4. Mýtus Zikmunda Lucemburského v učebnicích

Mýtus Zikmunda Lucemburského vnikl již za jeho života, tedy pokud máme na mysli písemné projevy proti jeho osobě. Za připomínku stojí Budyšínský rukopis, kde je panovník líčen v Žalobě Koruny české jako nepřítel a cizinec se zvířecími vlastnostmi.¹³⁸ K dalším patří vyčítání zajetí bratra Václava IV., nevázané vztahy k ženám atpod. Nastupující období humanismu bylo v kritice zastoupeno dílem Václava Porcia Vodňanského pod názvem *Duchovní město jménem Rozkoš duše*. Historik Petr Čornej uvádí ve své knize *Tajemství českých kronik*, že Vodňanský ve svém díle Zikmundovi vyčítal „neřestný život, odpor vůči přijímání pod obojí způsobou i početné oběti z řad husitů.“¹³⁹ Následuje pak Palacký a jeho koncepce dějin a od té se pak odráží další pohled na Zikmunda.

Obdobím velké proměny v názorech formulovaných na stránkách učebnic byla patrně poslední třetina 19. století. Hlasy nesoucí negativa na jeho osobu sice bylo slyšet již dříve, ale nikterak tak silné. Posilující význam husitství v českém národním hnutí si tak postupně vybíral své. Prvorepublikové a poválečné období (II. světová válka) jen umocňují tento aspekt. Ke skutečné démonizaci došlo ale v padesátých letech dvacátého století. Stal se doslova symbolem zla, zrady, proradnosti, násilnosti a zkaženosti. Dokladem této skutečnosti bylo filmové ztvárnění v trilogii Otakara Vávry. Přes rozpačitý přístup na počátku devadesátých let nedošlo do současné doby k řádné rehabilitaci tohoto panovníka, a to i přes velké změny k přístupu.

Zcela odlišné je pojetí Zikmunda Lucemburského v prostoru bývalých Uher. Země jako Maďarsko, Rumunsko, Srbsko a Slovensko ho vidí zcela jinak. Na Slovensku nastal obrat tohoto pohledu po rozpadu Československa. Dnes se ve slovenských učebnicích pod titulkem „*Prvý cisár na uhorskom tróne*“ můžeme dočíst, že „Žikmund Luxemburský bol vzdelany a sčítany muž, podporoval vedy a umenie.“¹⁴⁰ Byl veliký

¹³⁷ SMETANA 1846, 593

¹³⁸ HAVRÁNEK/HRABÁK 1963, 343-351

¹³⁹ ČORNEJ 1987, 296

¹⁴⁰ LUKAČKA/TONKOVÁ/KAČÍREK/HANOVÁ 2011, 41

reformátor středověku a diplomat, ovládal latinu, němčinu, francouzštinu, maďarštinu a češtinu. V každé zemi pak mluvil k poddanému lidu jeho řečí. Byl velkým bojovníkem proti tureckému nebezpečství. Měl dvě manželky, první Marie Anjou tragicky zemřela. Byl nejdéle vládnoucím panovníkem na uherském trůně (50 let). Vynikal dobrou fyzickou kondicí, a to i v pokročilém věku, ještě v padesáti letech se tajně účastnil rytířských turnajů, kde porážel jednou tak mladší muže. Nastartoval řadu reforem, ale uherská šlechta mu v nich bránila. Byl nejvýznamnějším panovníkem z celé Evropy. Podporoval města a svobodný pohyb poddaných a prosazoval zastoupení městského stavu na sněmu. Bojoval také proti husitům, pro které bylo Slovensko cílem loupeživých výprav. Stoupenci Husitů se objevují i na Slovensku, ale šlo jen o ty, co se „chceli obohatit“.¹⁴¹ Často pak následuje ukázka z uherské kroniky Jána z Turca o husitském pustošení Slovenka. Dalším obrazem je text z učence pro slovenské střední školy „*král cuzinec*.“

Zikmund rozdával v Uhrách majetky, ale navzdory tomu byl považován za cizince. Dožil se vysokého věku, byl smyslný, miloval ženy a víno. Také prý více sliboval, než plnil. Byl považován za rozeného diplomata, vydal dekrety upevňující postavení královských měst. Bojoval s Turky, proto se mu nedařil boj s Husity. Ti pak loupí na Slovensku, ale nakonec je vyhnal a tím navrátil zemi do rozkvětu.¹⁴²

V tomto duchu jsou také maďarské učebnice dějepisu např. „Történelem tankönyv 9.“¹⁴³ Ještě s větším obdivem je k jeho osobě přistupováno v Srbsku. Zejména jeho počín, kterým založil proslulý Dračí řád. Jedním z příkladů mohou být internetové stránky srbského pravoslavného kláštera Manasija.

Витешки ред Змаја формиран је 12. 12. 1408. године, а основао га је угарски краљ, каснији римски цар Жигмунд Луксембуршки. Ред је за заштитнике изабрао светог Ђорђа и свету Маргарету, а разлог оснивања реда је био заштита хришћанске Европе и хришћанских вредности које су биле угрожене од младе азијске цивилизације која је имала амбицију (намеру) да агресивно наметне своју веру и култур.¹⁴⁴

Ve volném překladu - Rytířský Dračí řád byl založen dne 12. prosince 1408 uherským králem a pozdějším císařem svaté říše římské Zikmundem Lucemburským. Za jeho patrony zvolil svatého Jiří a svatou Magdalenu, důvodem jeho založení bylo chránit

¹⁴¹ LUKAČKA/TONKOVÁ/KAČÍREK/HANOVÁ 2011, 41

¹⁴² BARTL A KOL. 2006, 242-244

¹⁴³ SZÁRAY 2012, 202

¹⁴⁴ <http://manasija.rs/istorija/viteski-red-zmaja/>, vyhledáno 5. 2. 2016

křesťanskou Evropu a křesťanské hodnoty ohrožené nastupující asijskou civilizací, která usilovala o prosazení své víry a kultury.

Jeho osoba se tak stává opět jakýmsi symbolem v rámci národnostního a náboženského vymezování tohoto evropského prostoru.

7. Lucemburští panovníci - souhrn

Rok 1400 je ve většině učebnic pokládán za vrchol jejich vlády, což je neoddiskutovatelným faktem z mnoha všeobecně známých důvodů. Rovněž to, že období vlády Lucemburků bylo nelehké je další určující skutečností. Následuje určitá podobnost v rysech tělesných a často i duševních.

K proměnám jejich obrazů docházelo často vlivem změn ve společnosti v závislosti na posilování či oslabování národních idejí.

Ovšem hlavní hybnou sílu v 19. a 20. století lze spatřovat v osobě Františka Palackého. Ačkoliv je patrné, že v učebnicích se jeho koncepce počala promítat s menším zpožděním, přesto šlo o dosti drtivý tendenční proud, který se prakticky udržel mnohdy až do dnešních časů. Sám Palacký zprvu tuto teorii zcela nezastával. Navíc jeho práce mnohdy sklouzávají z roviny vědecké, kamsi na hranici narativního dějepisu a často používá i určitého románového vyprávění, popisuje například příběhy zrady či útisku, vše včleněné do příběhů postav pod určitou zápletkou. Tato metoda je sice čtenářsky lépe uchopitelná a stoprocentně vyhovuje tomu, kdo se zcela neorientuje v historiografickém diskursu, avšak je z ní zcela zjevně patrný její účel, jímž je cílenost na obrozeneckého čtenáře. To mimo jiné potvrzují (dnes již poměrně četné) rozborů, zabývající se německou a českou verzí Palackého syntézy. Co je ovšem pro mou práci mnohem důležitější je Palackého, snad až (dovoluji si použít výrazu) alegorické, vyprávění příběhů slavných postav. Příběh Lucemburků v jeho podání tak dokázal rozechvět srdce každého obrozence. Postava Jana Lucemburského, která i přes svou váženost musela ustoupit jakoby do stínu, aby vytvořila cestu a více světla pro syna Karla IV. Proto byl Jan ztvárněn jako statečný rytíř s velkou dávkou marnivosti a nestálosti, což bylo častým důvodem ztráty jeho velkých cílů. Země mu k srdci, díky jeho povaze, nepřirostla a nesmyslně ji vyčerpával. To se mění příchodem Karla IV., který nejprve po příjezdu do země (zcela v duchu romantismu) navštívil zbraslavský

hrob své matky, pak se rozpomene na rodný jazyk, který v běhu a nepřízni doby zapomněl a znovu se jej učí. Nastupuje popis mírumilovnosti a lásky k vlasti, ale také hrdinskosti v případě ohrožení (klasický mýtický popis Slovana). Mnohokrát popisuje také gradace jeho úspěchů, aby nebylo pochyb o tom, že jeho osobu nemůže nic a nikdo zastínit. Jen jedna postava té doby je mu rovna, či jej malinko převyšovala, a tou byl Jan Hus. Nelze však být na pochybách, že by se ve vyprávění nenalezla souvislost. Karel IV. jako velký reformátor církve (kritizuje mravy duchovenstva) byl tedy tímto způsobem spojen s myšlenkou Jana Husa. Palacký v tvorbě archetypálních postav pokračuje, snad až na pomezí psychologického románu. Král Karel IV. ve srovnání s Janem Husem má jednu slabost, své potomky. To je zcela pochopitelné jak uvnitř zápletky, tak z důvodu místa pro hlavního hrdinu. Zároveň tím je zdůrazněna lidskost panovníka. Navíc Hus měl v jeho podání velký úkol - zastínit svěťce Jana Nepomuckého a jeho kult. S postavou Zikmunda Lucemburského to bylo pak poměrně jasné. Co však Václav IV.? Jako by si s ním ani Palacký nevěděl pořádně rady. Až snad po špičkách se snaží vybalancovat okolo této postavy. Jeho závěr byl takový, že existují v historii dva protichůdné názory na tohoto panovníka. Navíc se jeho osobnost průběhem času měnila. Bravurně tak obešel tohoto krále, aby nakonec v době těsně před jeho smrtí naznačil jeho spojenectví se Zikmundem proti husitům. Tím se otevřel prostor k dalšímu ději a zároveň bylo vyřešeno mnoho problémů jako obliba Václava IV. lidem, panovníkovi neshody s duchovenstvem a panstvem, počáteční snahy o řešení schizmatu, nebo incident s Janem z Pomuku. To jsou přeci skutečnosti ne zcela koncepčně zapadající. Palacký však přeci jen učinil určité očištění osobnosti Václava IV., kdy na základě pramenů radikálně odmítl celou řadu povídaček, v čele s vilémovským sněmem, na němž Václav IV. měl povraždit řadu příslušníků české šlechty.

Tolik k hlavnímu nosnému konceptu, o který se následně opíralo nesčetné množství autorů učebnic.

Ať už byl přístup k popisu Lucemburků jakkoliv ovlivňován či proměňován. Skutečností zůstane to, že se jednalo o rod, který pozvedl tehdejší Čechy a učinil z nich místo, kde došlo k rozvoji kultury, vědy, umění a vzdělanosti v tomto čase a místě nevídané. Lucemburští panovníci byli všestranně a vysoce vzdělaní, tělesně zdatní, urostlí muži naplněni ambicemi, určitě prchliví a ponejvíce nemající stání. Rádi se oddávají zábavě, pití vína a kráse žen. O jejich diplomatických schopnostech se také

nedá pochybovat. Na svůj úkol (panování) byli připravováni již od útlého věku a za nelehkých podmínek (dnešního úhlu pohledu). Nemluvě o sňatkové politice, ve které jako děti byli jen pouhou figurkou v šachové hře. K mnohým z nich se výklad naší historie (a nejen na poli školních učebnic) nezachoval zrovna příkladně a jak by se zasluhovalo. Přitom by bylo obtížné třeba dnes nalézt některého z politiků, který by se jim mohl jen trochu rovnat, a to co do vzdělanosti či tělesné výkonnosti. Je sice pravdou, že Karel IV. se stal jakousi ikonou českých dějin, která nemá osobnostně konkurenci, na druhé straně jsme jím zastínili ostatní panovníky této dynastie. Jindřich VII. Lucemburský měl veliké obavy poslat do této země (neustále zmítané vnitřními rozpory) svého jediného syna Jana. Odrazovala ho nejednotnost šlechty a zdejší nejisté prostředí, přesto po dlouhém vyjednávání svolil. Následkem toho došlo pro naši zemi k již uvedeným skutečnostem, a to je přeci obrovský důvod k zamyšlení nad přístupem k celému tomuto rodu.

8. Hledání historického pojetí v současné výuce

Je pravdou, že dnešní svět, zejména náš evropský, se nalézá v období, jež snad jen těžko lze přirovnat k něčemu známému. V každém případě se jedná o jakýsi přelom. Někdo by mohl namítat, že podobné změny jsou zcela běžné, mnohokrát popisované a patří k vývoji společnosti. To pochopitelně ano, ale každá takováto změna s sebou nese i rizika, k nimž patří mimo jiné ztráta kulturních a historických hodnot. Za připomínku na tomto místě stojí Římská říše a její úpadek a zánik (popsán např. ve stejnojmenné knize, jejímž autorem je Edward Gibbon nejvýznamnější britský historik 18. století přestoupivší ke Katolicismu). Abych popsali souvislosti, tedy ty historicko-kulturní, musím učinit podrobnější rozbor.

Podíváme-li se na tento problém ze širšího hlediska, nalézáme původ celého historického pojetí v křesťanství. V průběhu doby totiž došlo k promítnutí dějin spásy do dějin světa. Z původní oddělenosti a zcela jiného přístupu k hodnotám například tak, jak je nalézáme ve spisech sv. Augustina „*De civitate Dei*„ (O Boží obci), dochází najednou k hledání spásy na tomto světě, což pak změnilo celkový přístup k dějinám samotným. Dalším důležitým momentem byla tvorba národnostního pojetí, která u nás

vznikala zejména na německém základě. Model etnicko-kulturního pojetí národa v sobě nesl jakési dědictví i křesťanský obsah. Následně vývoj procházel přes filozofický vliv Georga Wilhelma Fridricha Hegela, tím došlo k dalšímu rozvoji v tomto určujícím směru. To vše vedlo k tomu, že se stát stal spolu s jinými aspekty také nositelem národních a kulturních tradic. Vinou dopadu dvou světových válek náhle dochází na sklonku čtyřicátých let k pozvolnému obratu, který se vyznačuje myšlenkou rozrušení dosavadní koncepce vlivem obchodu, který postupně stmelit národy v Evropě a zároveň zařadit tento proces do celkové globalizace světa (globální obchod). Během druhé poloviny dvacátého století se podařilo tento koncept naplnit a spolu s pádem železné opony dochází k vítězství této myšlenky. Nicméně ta se během posledních několika let náhle ocitla ve vývojové krizi. Hlavní důvody je možné spatřovat v tom, že lidé náhle považují kulturní a historické tradice nesené jejich státem za ztracené a globální zřízení postavené na obchodu jim nedokáže poskytnout jinou formu tohoto cenného dědictví. Je tu sice mírově prosperující společenství, ale jinak nic (prázdnota). Tato situace se nejvíce projevila v poslední době s přílivem uprchlíků z třetího světa, kdy došlo k dvěma hlavním paradoxům, za prvé k rozdílnému přístupu uvnitř údajně spojené Evropy. Jedná se o zcela protikladné přístupy ve středoevropském prostoru, kdy na jedné straně Maďarsko, Slovensko a Polsko na základě historických zkušeností a národního modelu (německého) se staví do role obránců křesťanských hodnot Evropy, proti Německu na straně druhé, které se tohoto původního modelu základu státu zcela zřeklo. Daleko závažnější je ovšem druhý fakt. Tím je ta skutečnost, že uprchlíci ze zemí třetího světa, kteří hledají v Evropě hodnoty stojící v jejím základu, tedy humanitu a kulturu, zde nalézají zcela něco jiného, a to pocit, že vše je jím na základě jejich statusu dovoleno a že jakákoliv kritika či dokonce žert (týkající se jejich společnosti, kultury či náboženství) je nemyslitelný. Evropa svým dosavadním přístupem tak vytváří budoucí nebezpečné ohnisko, které už teď vnáší určitý strach do společnosti.

Navíc v posledních dvou desetiletích došlo k obrovskému rozmachu Islámu v zemích třetího světa, zejména v oblastech ovládaných dřívější marxistickou ideologií. To také lze chápat jako určitou výstrahu.

Je zde tak obrovská možnost, že díky těmto faktům dojde k ovlivnění dosavadní evropské kultury a nejen jí. A právě na tomto místě je možné zahlédnout určitou paralelu se starým Římem.

Tyto všechny uvedené okolnosti bylo možné v průběhu posledních dvaceti let vysledovat i ve výuce dějin. V posledním období tak také opravdu došlo ke ztrátě

nějakého hlavního směru.¹⁴⁵ Je zde sice stále ten původní, ale ten se začíná jevit jako vyprchaná myšlenka a problémem je, čím ho nahradit. Každopádně by k nějakému jednání mělo dojít co nejrychleji a to už vzhledem k situaci, která právě probíhá. Obávám se však, že v bláhovém opojení v neustále se vyvíjející vědu a lidský rozum nebude nalezeno nic, přitom by stačilo se ohlédnout pro případné řešení do historie poměrně nedávné. Pro srovnání je až zarážející, jak málo se dočteme o proroku Mohamedu v dnešních učebnicích pro základní školy. Zatím co vezmeme-li si do ruky učebnici Eduarda Štorcha z třicátých let dvacátého století, budou se naše informace množstevně velice lišit.

Z historického hlediska snad stojí za zmínku, že jsou to opět české země stojící na rozhraní dvou odlišných přístupů a do budoucna bude asi velice zajímavé vývoj této situace sledovat. Další významnou skutečností (vztah dnešní situace a Dynastie Lucemburků) je značná popularizace již zmíněného boje Zikmunda Lucemburského s nepřáteli křesťanství v Maďarsku.

9. Některé učební pomůcky zmiňující Lucemburské panovníky na českém trůnu

Jen ukázkově zmiňuji nejpoužívanější ze školních pomůcek, ač se jedná o prvky ve výuce podpůrné, jejich vliv na rovině ovlivnění názorového pohledu může být obrovský.

Film

V padesátých letech doporučovalo ministerstvo školství k výuce filmy Otakara Vávry - Jan Hus, Jan Žižka, Proti všem.

V současnosti je pro výuku na základních školách hojně využíván animovaný seriál o českých dějinách odvysílaný Českou televizí v letech 2010-2012 pod názvem Dějiny udatného českého národa. Zhruba jedna desetina dílů je věnována právě období panování Lucemburků.

¹⁴⁵ Rozhovor s předsedou Asociace učitelů dějepisu České republiky Pavlem Martinovským. 20. 6. 2015

Školní nástěnné obrazy

Nejrozšířenější byl Václav Břožík - Mistr Jan Hus před koncilem kostnickým, nebo Viktor Barvitijs - Bitva u Kresčaku, 1860

Dnes už se obrazů využívá podstatě nepatrně, cestu si však nalézají takové pomůcky jako například komiksové časopisy, počítačové hry apod.

Závěr

Během své práce jsem porovnal takřka stovku učebnic určených pro výuku od škol obecných až po střední, původem od mnoha autorů, vyjma několik textů pocházejících z pera Aleše Vincence Pařízka, které jsou v německém jazyce, se jednalo o materiály jazykově české. Prošel jsem tak období trvající takřka 250 let a po některých skutečnostech ovlivňujících autory učebnic v podobě dále předávaných mýtů jsem pátral také v období panování Lucemburků na českém trůně. Při své práci jsem využil celou řadu nařízení a předpisů nabádajících učitele k výuce historie. Po prvotním rozboru obecné terminologie a specifikace problematiky kolektivních dějin jsem se prioritně soustředil na látku v učebních textech a její proměny. Zjistil jsem, že k těmto změnám docházelo velice často v kontextu doby. Tento faktor nejen že působil na autory z vnějšku, (např. ve formě státní doktríny, propagandy nebo nařízení) ale i často vnitřně. To se pak často projevovalo pocity náklonnosti, empatie nebo naopak nenávisti, které tvůrce přenášel do učebnice. Jednal někdy zcela nevědomě, na základě ovlivnění společnosti, prostředím a dobou v níž žil. Tato realita samozřejmě postihla i obraz Lucemburků v českých dějinách.

Dalším nešvarem, s kterým se sice ve větším měřítku v učebnicích nesetkáme, ale o to víc byl vyhledáván ze strany učitelů, jsou různé, dnes již dávno vyvrácené pověsti či povídačky (používané pro zpestření výuky). Ty pak často uvíznou v paměti a tradují se po generace jako skutečné příběhy. Co se týká Lucemburků, je těchto pověstí bezpočet a ještě dnes přitahují svou romantikou a záhadností, proto jsem se pokoušel u některých uvést možný původ, který pak často nalzáme např. u středověkých kronikářů nebo v Hájkově kronice. Následné nepochopení či nesprávné vyložení si dobových souvislostí vedlo mnohdy k vytvoření zvěstí přežívajících podnes.

Samotný pohled na dynastii Lucemburků na českém trůně jsem chronologicky rozdělil na několik etap v souvislosti se společenskými změnami v české společnosti. Následně jsem popsal vývoj každé jednotlivé osoby v historických etapách, počínaje Janem Lucemburským až po Zikmunda Lucemburského, přičemž výsledek by se dal ve stručnosti shrnout následujícím způsobem.

Nejstabilněji a nejpozitivnější je pohled na Karla IV., jeho osobnost byla vyzdvihována a oslavována prakticky nepřetržitě. Kritiky na něj jsou velice zanedbatelné a jejich výskyt je nepatrný. Snad všechny historické koncepce ho považují za jednu z největších nebo přímo největší osobnost našich dějin, na druhé straně však často na úkor ostatních členů rodu. Z toho také vycházel úhel pohledu a představ o Janu Lucemburském. Dodnes se vedou polemiky (nejen na stránkách učebnic) o jeho cizosti a diplomacii. Odlišné jsou pouze důrazy na jednotlivé skutečnosti, které jsou někdy více a jindy méně zdůrazňovány, příkladem může být tvrzení, že položil svůj život ve prospěch a slávu české země, což je často zdůrazňováno v období ohrožení republiky.

Změny podob jsou nejpatrnější u panovníků Václava IV. a Zikmunda Lucemburského. Postava Zikmunda prodělala přerod v souvislosti s posilujícím vlivem myšlenky husitství jako jednoho z vrcholů národních dějin. Prvotně nebyl sice považován za zvláště oblíbeného vladaře, ale byl respektován zejména jako bojovník proti tureckému nebezpečí. Některé učebnice na počátku ještě uvádí, že po husitských válkách stabilizoval zemi. Zhruba v poslední čtvrtině 19. století dochází k obratu, který naplno vyzní v období 1. republiky. To už byl označován jako lstivý nepřítel odpovědný zejména za smrt Jana Husa. Tento obraz umocní Komunistický režim zejména v padesátých letech. S jiným pohledem na husitské hnutí, které následovalo po roce 1989, se Zikmundova podoba počala opět měnit. Do jaké míry tato přeměna bude pokračovat je otázkou dalšího vývoje společnosti. Původní hledisko bylo velice ovlivněné národním obrozením a vývojem našeho národa vůbec, proto jsou zahraniční pohledy na tohoto panovníka naprosto odlišné.

U Václava IV. byl vývoj ještě o něco složitější. Většina autorů se shodovala na tom, že počátek jeho vlády byl úspěšný, často se však liší v názorech, do jakého období se dá o úspěšnosti hovořit, obecně však převažoval názor, že do roku 1400. Rozlišná jsou také tvrzení, proč tomu tak bylo a kdo za úspěchem či neúspěchem byl. Mínění, že jeho vláda byla už od prvopočátku debaklem je pramálo. Rozdílná stanoviska autorů nalezneme k posledním devatenácti letem jeho panování, která provázal nezdar. Tvrzení v učebnicích se liší, někdo vidí problém v neschopnosti, jiný v nechuti, nebo vytváření

překážek zapříčiněných šlechtou, církví, Němci, vývojem společnosti, jeho bratrem Zikmundem či dynastickými rozpory. Většinou byl tento nepřítel odvislý od stavu společnosti, ve které byla učebnice napsána. Změnou procházel ale i charakter a vlastnosti tohoto římského krále. Rovněž i jeho vztah k lidu se často měnil. Ani dnes nenalezneme v učebnicích jednotné stanovisko.

Po větší část mnou sledovaného období v učebních textech jednoznačně převažovala Palackého historická koncepce, i když přístup k ní procházel také proměnou. Nezapomínejme, že samotné Palackého názorové stanovisko se měnilo a původně vycházelo ze základní a prvotní politické myšlenky najít místo pro český národ v nové reformované rakouské monarchii. Tento fakt mu byl později ve dvacátém století vyčítán řadou režimů a to se následně projevovalo i v učebnicích.

Působení na veřejné mínění bylo a bude vždy prováděno mnoha způsoby, např. prostřednictvím výtvarného umění, literatury, divadla, filmu, učebnic nebo mnoha jinými „nosiči vjemů.“ To se pochopitelně bude týkat i rodu Lucemburků. Popis jejich obrazu do budoucna projde další fází vývoje. Jakého, je otázkou budoucnosti. V každém případě se celé téma jeví jako nevyčerpatelný zdroj informací.

Moje práce měla potvrdit předběžnou hypotézu, že v průběhu 19. a 20. století docházelo k proměnám pohledu na české panovníky dynastie Lucemburků v závislosti na politicko-společenských změnách, a to mimo jiné formou školních učebnic dějepisu. Tato skutečnost měla být následně svázána s tlaky na transformaci identity společnosti. Následným porovnáním všech mnou sledovaných pramenů a při srovnání již dříve známých skutečností v tomto daném tématu jsem došel k závěru, že má práce nejen potvrdila původní hypotézu, že docházelo k formování identity za pomoci učebnic, ale navíc se mi podařilo vyzorovat další markanty, které ovlivňují danou skutečnost, jako např. obrovské proměny pohledů na historii v učebnicích v době zlomu společenských změn (a to i velice krátkodobých), nebo odlišný vývoj v této tematice na Slovensku, či počátky jednotlivých fází chápání historie a role Lucemburského rodu v našich dějinách.

Seznam Literatury

Monografie

- ASSMANN 1999—Jan ASSMANN: Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München 1999
- ASSMANN 2001—Jan ASSMANN: Kultura a paměť: Písmo, vzpomínky a politická identita v rozvinutých kulturách starověku. Praha 2001
- BEER 2014—Lukáš BEER: Hitlerovi Češi. Brno 2014
- BENEŠ 1999—Zdeněk BENEŠ: Bílá místa a černé díry v učebnicích dějepisu. In Přednášky z XLII. běhu Letní školy slovanských studií. II. díl - Přednášky z literární vědy, kultury a historie. UK v Praze, Fil. fak. 1999
- BERGER 1999—Petr L. BERGER: Luckmann Thomas Sociální konstrukce reality, pojednání o sociologii vědění. Praha 1999
- BLÁHOVÁ 1987—Marie BLÁHOVÁ: Kroniky doby Karla IV. Praha 1987
- CASTELLS 2004 —Manuel CASTELLS: The Power of Identity Oxford 2004
- ČERNÝ 1992—Václav ČERNÝ: Paměti III, 1945–1972. Brno 1992
- ČORNEJ 1992—Petr ČORNEJ: Lipanské křižovatky. Praha 1992
- ČORNEJ 1987—Petr ČORNEJ: Tajemství českých kronik. Praha 1987
- DEVITO 2001—A. Joseph DEVITO: Základy mezilidské komunikace. Praha 2001
- DOLEŽAL 1996—Jiří DOLEŽAL: Česká kultura za protektorátu školství, písemnictví, kinematografie. Praha 1996
- EMLER 1884—Josef EMLER: Zbraslavská kronika, Prameny Dějin Českých Díl IV. Praha 1884
- FREITAS/FROST/CAMPANINI 2007—Josè Maria FREITAS / Elizabeth FROST / Annamaria CAMPANINI: Social Work Education in Europe. Roma 2007
- FROST 2008—Elizabeth FROST: European Identities and Social Work Education. Bristol 2008
- HAVRÁNEK/HRABÁK/DAÑHELKA 1963—Bohuslav HAVRÁNEK / Josef HRABÁK / Jiří DAÑHELKA a spolupracovníci: Výbor české literatury z doby husitské sv. I. Praha 1963
- HÁJEK Z LIBOČAN 1541—Václav HÁJEK Z LIBOČAN: Kronika česká. Praha 1541

- HEŘMANSKÝ 1976—Jan HEŘMANSKÝ: Zbraslavská kronika sv. II. Praha 1976
- HROCH 2009—Miroslav HROCH: Národy nejsou dílem náhody. 1. vydání. Praha 2009
- HROCH 1985—Miroslav HROCH: Úvod do studia dějepisu. Praha 1985
- HUIZINGA 1999—Johan HUIZINGA: Podzim středověku. Jinočany 1999
- KAŠPAR 1993—Jaroslav KAŠPAR: Soubor statí o novověkém písmu. Praha 1993
- KENNY 2000—Antony KENNY: Stručné dějiny západní filosofie. Praha 2000
- KODEDOVÁ 1972—Oldřiška KODEDOVÁ: Kapitoly z dějin českého učitelstva (1890 – 1938). Praha 1972
- KOPECKÁ 2001—Ilona KOPECKÁ: Psychologie díl. I Učebnice pro obor sociální činnosti. Praha 2001
- KŘEŠŤAN/NEJEDLÝ 2012—Jiří KŘEŠŤAN / Zdeněk NEJEDLÝ: Politik a vědec v osamění. Praha-Litomyšl 2012
- KUKLÍK/KUKLÍK 1995—Jan KUKLÍK / Jan KUKLÍK: Dějiny 20. století. Praha 1995
- KUTNAR 1977—František KUTNAR: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II. Praha 1977
- MASLOWSKI/ŠUBR 2015—Nicolas MASLOWSKI / Jiří ŠUBR a kol.: Kolektivní paměť k teoretickým otázkám. Praha 2015
- NEJEDLÝ 1947—Zdeněk NEJEDLÝ: Komunisté dědici pokrokových tradic. Praha 1947
- NEJEDLÝ 1978—Zdeněk NEJEDLÝ: Komunisté dědici velkých tradic českého národa. Praha 1978
- NODL 2007—Martin NODL: Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století. Brno 2007
- Ottův slovník naučný díl 15. vyd. 1900 v Praze
- Ottův slovník naučný díl 18. vyd. 1902 v Praze
- Ottův slovník naučný díl 12. vyd. 1905 v Praze
- PACHTA 1950—Jan PACHTA: Pekař a pekařovština v českém dějepisectví. Brno. 1950
- PALACKÝ 1896—František PALACKÝ: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl VI. Praha 1896
- PÁNKOVÁ/KASPER 2015—Markéta PÁNKOVÁ / Tomáš KASPER: Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě. Praha 2015

- PEKAŘ 1933—Josef PEKAŘ: Žižka a jeho doba. Vydání II. svazek I. Praha 1933
- POKORNÝ/HOJDA 1996—Jiří POKORNÝ / Zdeněk HOJDA: Pomníky a zapomínky. Praha 1996
- RAK 1994—Jiří RAK: Bývali Čechové vyd. První. Praha 1994
- RATAJ 2003—Jan RATAJ: KSČ a Československo I. (1945 – 1960). Praha 2003
- RYBA 1808—Jakub RYBA: Jan Kancionálek pro českou školní mládež. Praha 1808
- SAK 2007—Robert SAK: Josef Jungmann Život obrozence. Praha 2007
- SLAVÍK 1888—František Augustin SLAVÍK: Život a působení Jakuba Jana Ryby, bývalého učitele rožmitálského a měšťana plzeňského s jeho deníkem rodinným. Praha 1888
- SMITH 1991—Anthony Davis SMITH: National Identity. Nevada. 1991
- SPĚVÁČEK 1982—Jiří SPĚVÁČEK: Král diplomat Jan Lucemburský 1296–1346. Praha 1982
- STÖRIG 1992—Joachim Hans STÖRIG: Malé dějiny filozofie. Praha 1992
- ŠMAHEL 2012—František ŠMAHEL: Diví muži, lesní lidé a urození divoši v imaginaci českého středověku. Praha 2012
- ŠTAF 2009—Jiří ŠTAF: František Palacký Život, dílo, mýtus. Praha 2009
- ŠUBRT 2007—Jiří ŠUBRT: Historická sociologie. Plzeň 2007
- ŠVEC 2014—Štefan ŠVEC: Česky psané časopisy pro děti (1850-1989). Praha 2014
- ŠVERÁK/MRZENA 1986—Vladimír ŠVERÁK / Jan MRZENA: Felibiger a Kindermann reformátoři lidového školství. Praha 1986
- TAUBENEK 1892—Karel TAUBENEK: Rukověť školství obecného díl I. Praha 1892
- VAVROUŠEK/NOVÁK 1952—Bohumil VAVROUŠEK / Arne NOVÁK: Literární atlas československý, Díl 1., druhé vydání. Praha 1952
- VEYNE 2010—Paul VEYNE: Jak se píšou dějiny. Příbram 2010
- VLACHOVÁ/ŘEHÁKOVÁ 2004—Klára VLACHOVÁ / Blanka ŘEHÁKOVÁ: Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie. Praha 2004
- VLČEK 1999—Emanuel VLČEK: Čeští králové I., fyzické ostatky českých panovníků, Díl. II. Praha 1999

VÝROST/SLAMĚNÍK 2008—Josef VÝROST / Ivan SLAMĚNÍK: Sociální psychologie vyd. 2. Praha 2008

ZAP 1894—Karel Vladislav ZACH: Dějiny panování Karla IV. Praha 1894

Kapitola v monografii

HES 2010—Milan HES: Česká mládež pod hákovým křížem. Přísně tajné! Literatura faktu. Praha 2010, č. 1

ŠISLER 1991—Stanislav ŠISLER: časopis Český lid, Vznik a formování nacistického "slovanského bádání" v Praze v letech 1940-1943. Praha 1991

VLACHOVÁ/ŘEHÁKOVÁ 2004—Klára VLACHOVÁ / Blanka ŘEHÁKOVÁ: Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Praha 2004

Stat' v kolektivní práci

ČEJCHAN 1975—Václav ČEJCHAN: Vzpomínky na Historickou skupinu. In: Studie obecných dějin Sborník historických prací k sedu desátým narozeninám prof. Dr. Jaroslava Charváta. 1975, 50

FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ 2006—Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ: Ve znamení zemí Koruny české. In: Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové CSc. 2006, 545-558

Články v časopisech

ČINÁTL 2013—Kamil ČINÁTL: Slovo a smysl, roč. 10/2013, č. 20, Obrázky z dějin. In: K intermedialitě kulturní paměti, 2013, 43-51

HUDECOVÁ 2001—Dagmar HUDECOVÁ: Jak učitelé využívají a hodnotí učebnice dějepisu. In: Pedagogika, roč. 51/2001, č. 3, 2001, 327-336

KRATOCHVÍL 2000—Viliam KRATOCHVÍL: K niektorým aspektom tvorby učebnic dějepisu v Československu a súčasnosti. In: Česko – slovenská historická ročenka, 2000, 33-37

KUJAL 1971—Bohumír KUJAL: XIV. sjezd KSČ a otázky školství, výchovy a vzdělání. In: Pedagogika č. 5, 1971, 659-669

LOUKOTKA 1964—Jiří LOUKOTKA: Pedagogika časopis pro pedagogické vědy, Ročník XIV č. 5. In: Komunistická výchova jako vyvíjející se systém a současné úkoly školy 1964, 527

Nová Doba č. 151, roč. XLVIII., Projev ministra Moravce. In: Český národ za vládou a pro říši. 4. 6. 1942, 1

Přítel mládeže - pátý ročník, svazek I. 1827, 24-32

ŠUBRT/PFEIFEROVÁ 2010—Jiří ŠUBERT / Štěpánka PFEIFEROVÁ: „Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In: “Historická sociologie,” č. 1, 2010, 9-29

TRAJER 1959—Josef TRAJER: Spojení vyučování s produktivní prací. In: Pedagogika č. 3, 1959, 26-43

ZIERGLER 1827—Josef Liboslav ZIERGLER: Přítel mládeže, pátý ročník, svazek I., 1827, 5-100

Prameny

BÁRTL 2006—Július BÁRTL: Dějepis pre 1. ročník gymnazií a kolektiv. Bratislava 2006

BARTOŠKA 1963—Karel BARTOŠKA: Dějepis pro devátý ročník základních škol devítiletých škol. Praha 1963

BIDLO/ŠUSTA 1937—Dobiáš BIDLO / Josef ŠUSTA: Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středných díl II. Praha 1937

ČAPEK 1984—Vratislav ČAPEK: Dějepis I pro 1. roční středních odborných škol. Praha 1984

DLABAČ 1818—Jan Bohumil DLABAČ: Krátké wypsání Českého Králowstwi, pro pouze českou školní mládež. Praha 1818

DOHNAL 1972—Miloň DOHNAL: Dějepis 9. Praha 1972

DOHNAL/KÁŇA 1983—Miloň DOHNAL / Otakar KÁŇA: Dějepis 8. Praha 1983

DOLANSKÝ 1893—Jan DOLANSKÝ: Obrázkové dějiny národa českého. Praha 1893

FELBIGER 1776—Johann Ignaz FELBIGER: Methodenbuch für die Lehrer der deutschen Schulen in den k.k. Erbländern Metodní kniha pro učitele německých škol císařko-královský zemí. Vídeň 1776

FELBIGER 1777—Johann Ignaz FELBIGER: Methodenbuch für lehrer der deutschen schulen in den kaiserlich-königlichen Erblanden. Praha 1777

- GINDELY 1879—Antonín GINDELY: Dějepis pro obecné a měšťanské školy díl II. Praha 1879
- GINDELY 1873—Antonín GINDELY: Dějepis všeobecný pro střední školy. Překlad Josef Erben svazek druhý. Praha 1873
- HORNOF 1883—Martin Bohumil HORNOF: Stručný Dějepis Čech pro Školní mládež. Praha 1883
- HORVÁTHOVÁ 2002—Jana HORVÁTHOVÁ: Kapitoly z dějin Romů. Praha 2002
- HRNČÍŘ 1924—František HRNČÍŘ: Obrázkové dějiny národa československého. Praha 1924
- HUSA 1966—Václav HUSA: Československé dějiny. Praha 1966
- HUSA 1954—Václav HUSA: Dějiny ČSR. Praha 1954
- KAMENÍČEK 1897—František KAMENÍČEK: Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních Díl II. Praha 1897
- KAŠPAR/KAŠPAR 1993—Oldřich KAŠPAR / Zdeněk KAŠPAR: Stručné dějiny českých zemí a Slovenska. Pardubice 1993
- KOLEKTIV AUTORŮ 1952—Obrázky z dějin, učebnice vlastivědy pro 4. postupný ročník národních škol. Praha 1952
- KOLEKTIV AUTORŮ 1943—Stručné dějiny říše. Praha 1943
- KOLÍSKO 1895—Hugo Theodor KOLÍSKO: Stručný dějepis království Českého. Praha 1895
- KOVÁŘ 1869—Matěj Radoslav KOVÁŘ: Všeobecný dějepis ku potřebě žáků na reálných školách česko-slovanských Díl I. Praha 1869
- KOVÁŘ 1870—Matěj Radoslav KOVÁŘ: Všeobecný dějepis ku potřebě žáků na reálných školách česko-slovanských Díl II. Praha 1870
- KOUDELA 1875—Petr KOUDELA: Dějepis český Díl I. Praha 1875
- LEPAŘ 1881—Jan LEPAŘ: Obrazy dějin českých a rakouských. Praha 1881
- LEPAŘ 1880—Jan LEPAŘ: O metodách dějepisného učení na školách obecných, Praha 1880
- LEPAŘ 1879—Jan LEPAŘ: O metodikách dějepisného vyučování. Praha 1879
- LEPAŘ 1890—Jan LEPAŘ: Všeobecný dějepis k potřebě žáků na vyšších gymnasiích československých, Díl II. Praha 1890

- LUKAČKA/TONKOVÁ/KAČÍREK/HANOVÁ 2011—Ján LUKAČKA / Mária TONKOVÁ / Luboš KAČÍREK / Soňa HANOVÁ: Dejepis pre 7. ročník základnej školy. Bratislava 2011
- MACHEK 1824—Antonín MACHEK: Dějiny české v kamenopisných obrazech. Praha 1824
- MANN 2001—Arne MANN: Rómský dejepis. Bratislava 2001
- NEUMANN 1846—Pantaleon NEUMANN: Stručný dejepis český pro mládež a pěstouny. Praha 1846
- NEUMANN 1846—Pantaleon NEUMANN: Stručný dejepis český s krátkým přehledem zeměpisu českého a moravského pro mládež a pěstouny. Praha 1846
- NEUMANN 1850—Pantaleon NEUMANN: Stručný dejepis pro mládež a pěstouny. Praha 1850
- OPLUŠTIL 1900—Vítězslav OPLUŠTIL: Přehled českých dějin vydání druhé. Přívoz 1900
- PAŘÍZEK 1812—Aleš Vincenc PAŘÍZEK: Prawidla české dobropisebnosti praktickými příklady vysvětlená, pro Učitele českých škol, zvlášt' pak pro Kandydáty ouřadu učitelského. Praha 1812
- PAŘÍZEK 1789—Aleš Vincenc PAŘÍZEK: Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger Historischen Erdbeschreibung dieses Landes. Praha 1789
- PEKAŘ 1991—Josef PEKAŘ: Dějiny Československé. Praha 1991
- PEKAŘ 1914—Josef PEKAŘ: Dějiny naší říše. Praha 1914
- PEŠEK 1922—Josef PEŠEK: Matka vlast obrázkové dějiny československé. Praha 1922
- PEŠEK 1933—Josef PEŠEK: Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Praha 1933
- PROKOP 1867—Jan V. PROKOP: Dějepis pro mládež česko-slovanskou. Praha 1867
- PROKOP 1874—Jan V. PROKOP: Dějepis v obrazech pro školní mládež v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1874
- PROKOP 1867—Jan V. PROKOP: Národní dějiny pro lid československý. Praha 1867
- RYBA 1808—Jakub Jan RYBA: Kancionálek pro českou školní mládež. Praha 1808
- SMETANA 1846—Josef František SMETANA: Wšeobecný dejepis občanský. Praha 1846
- SMETANA 1847—Josef František SMETANA: Wšeobecný dejepis občanský Díl II. Praha 1847
- SOKOL 1884—Josef SOKOL: Ilustrovaná dejepisná čítanka. Praha 1884

SZÁRAY 2012—Miklós SZÁRAY: TÖRTÉNELEM 9. Budapest 2012

TAUBENEK/VOROVKA 1892—Karel TAUBENEK / Karel VOROVKA: Rukověť školství obecného Díl I. Praha 1892

TOMEK 1850—Wáclaw Wladiwoj TOMEK: Děje království českého. Praha 1850

TOMEK 1851—Wáclaw Wladiwoj TOMEK: Děje mocnářství rakouského. Praha 1851

TOMEK 1881—Wáclaw Wladiwoj TOMEK: Obrazy z dějin českých a rakouských. Praha 1881

TRAPL/ČAPEK 1959—Miloslav TRAPL / Vratislav ČAPEK: Dějepis pro devátý ročník základních škol devítiletých škol. Praha 1959

URBAN 1991—Otto URBAN: České a Slovenské dějiny do roku 1918. Praha 1991

Dizertační práce

FORMÁNEK 2013—Martin FORMÁNEK : Josef Šusta - president České akademie věd a umění (1939–1945) (dizertační práce na Pražské filozofické fakultě Univerzity Karlovi). Praha 2013

ŘEZNÍČKOVÁ 2006—Kateřina ŘEZNÍČKOVÁ: České střední školy, jejich studenti a profesori v letech 1867 až 1918 (dizertační práce na Pražské filozofické fakultě Univerzity Karlově). Praha 2006

Elektronické zdroje

Bibliografie dějin Českých zemi. Historický ústav AV ČR.

<http://portaro.eu/huav/authorities/213684#?id=ucIU3cnkTQ2vqoXseTOA8g&pageSi ze=30&sorting=default>, vyhledáno 11. 1. 2016

KÁBOVÁ 2005—Hana KÁBOVÁ: Historik Václav Husa. In: Akademický bulletin, 2005, č. 7.

<http://abicko.avcr.cz/archiv/2005/7/obsah/historik-vaclav-husa-25.-6.-1906-6.-2.-1965-.html>, vyhledáno 1. 4. 2016

<http://manasija.rs/istorija/viteski-red-zmaja/>, vyhledáno 5. 2. 2016

<http://www.ustrcr.cz/cs/audio-archiv-zivotopisy>, vyhledáno 25. 2. 2016

<http://muzeumprahy.cz/eduard-storch/>, vyhledáno 4. 1. 2016

<https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/loukot.html>, vyhledáno 11. 12. 2015

<http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.m/m275159.htm>, vyhledáno 1. 12. 2016

<http://katalog.kfbz.cz/authorities/1060271#?id=I3iVCMhHSmO1o9o0bvO2kg&pageSize=10&sorting=default>, vyhledáno 20. 12. 2016

Jiné

Košický vládní program. Praha 1984

Ministerstvo kultu a vyučování. Osnovy učebné pro školy obecné s českým jazykem vyučovacím v království Českém. Praha: c. k. školní kniho sklad. 1915

Překlady zákonův a nařízení Zákonníka říšského na rok 1869 Brno
<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>, vyhledáno 5. 1. 2016

Ústava ČSR 9. května 1948 http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html, vyhledáno 10. 12. 2015

Věstník vládním o věcech škol obecných v markrabství Moravském

Věstník vládním o věcech škol obecných v království Českém

Věstník MŠANO, ročník IV, 1922-1923, sešit 8. Praha 1922

Vládní věstník pro školy obecné markrabství moravského ročník 1915 č.15z 15. 8. 1915

Vládní věstník pro školy obecné markrabství moravského ročník 1917. Š M tiskem 1914 v 30. 11. 1914

Všeobecný školní řád-Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Hauptund Trivialschulen in sämtlichen Kaiserlich-Königlichen Erbländern 1774
https://books.google.cz/books?id=SmFJAAAACAAJ&pg=PT49&lpg=PT49&dq=Schulordnung+f%C3%BCr+die+deutschen+Normal-+Hauptund+Trivialschulen+in+s%C3%A4mtlichen+Kaiserlich-K%C3%B6niglichen+Erbl%C3%A4ndern+1774&source=bl&ots=k7QtrdMZhC&sig=RQvwF3XOqB1529f-m-XESFbx7gY&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiC_K_6voHMAhXrIJoKHeJfCDIQ6AEIJDAB#v=onepage&q=Schulordnung%20f%C3%BCr%20die%20deutschen%20Normal-%20Hauptund%20Trivialschulen%20in%20s%C3%A4mtlichen%20Kaiserlich-K%C3%B6niglichen%20Erbl%C3%A4ndern%201774&f=false, vyhledáno 15. 2. 2016

Výnos ministerstva školství a osvěty č.26.225-I. Praha 1945

Výnos MŠANO č. 55.990 ze dne 18. 12. 1919

Zákon č.186/1960 Sb. <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=186&r=1960>, vyhledáno 18. 2. 2016

Zákoník říšský ze dne 14. května 1869 pro markrabství moravské. Brno, 1869

Audio

Český rozhlas Vltava - Mně bude náležet zítřek. Natočeno 2013. Premiéra 20. 4. 2013 (ČRo 3 Vltava, 10:00 h.; 60 min) v cyklu Víkendová příloha stanice Vltava. Projev Zdeňka Nejedlého

Projev předsedy vlády Rudolfa Berana 3. prosinec 1938. Programové prohlášení vlády

Video

Koutský Pavel Dějiny udatného českého národa Díl 35-45. Praha 2008

Otakar Vávra předloha Alois Jirásek - Jan Hus. Praha 1954

Otakar Vávra předloha Alois Jirásek - Jan Žižka. Praha 1955

Otakar Vávra předloha Alois Jirásek - Proti všem. Praha 1956

TV ZDF 2010, <http://www.zdf.de/ZDFmediathek/beitrag/video/1218106/-Karl-IV.-und-der-Schwarze-Tod#/beitrag/video/1218106/-Karl-IV.-und-der-Schwarze-Tod>, vyhledáno 25. 2. 2016

Periodika

Lidový Deník Ročník. XXVI. Č. 26 Velký projev předsedy vlády Rudolfa Berana. Pro věčný národ a svobodu republiky. 31. 1. 1939. Praha. 1-2

Národní Politika č. 182 Roč. XL Slib národa u pomníku sv. Václava 5. 7. 1942. Praha. 1

Nová Doba č. 151. Roč. XLVIII. Projev ministra Moravce. Český národ za vládou a pro říši. 4. 6. 1942. Plzeň. 1

TICHÝ 1944—Josef TICHÝ: Karel IV. In: Národní list 26. listopadu 1944. Praha. 3